

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ
ANABİLİM DALI

BİRİKİM DERGİSİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK SOLU VE
ARAP BAHARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Muhammed Eren Özorpak

İstanbul – 2019

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ
ANABİLİM DALI

BİRİKİM DERGİSİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK SOLU VE
ARAP BAHARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Muhammed Eren Özorpak

Danışman

Prof.Dr. Ahmet Kemal Bayram

İstanbul – 2019

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 508415007 no'lu Muhammed Eren ÖZORPAK "Birlikim Dergisi Çerçevesinde Türk Solu ve Arap Baharı" ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü. Lisansüstü Eğitim- Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 22/04/2019 tarihinde saat 14:00 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin "...kabul..." ne OYBİRLİĞİ/ OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM	Kabul	
Doç. Dr. Hasan KORKUT	KABUL	
Dr. Öğr. Üyesi Veysel KURT	Kabul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 25/04/2019 tarih ve 2019/10-07 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: TARİHSEL SÜREÇTE TÜRK SOLUNUN GELİŞİMİ.....	5
1.1. Sol Kavramının Kavramsal Kökeni	5
1.2. Türk Solunun Tarihsel Gelişimi	10
1.2.1. Meşrutiyet Döneminde Sol Hareketler.....	12
1.2.2. Mütareke Döneminde Sol Hareketler	17
1.2.3. Millî Mücadele Döneminde Türk Solu.....	18
1.2.4. Cumhuriyet Sonrası Sol Hareketler	21
1.2.4.1. 1960 ve Sonrası Türk Sol Hareketleri	23
1.2.4.2. 12 Mart Dönemi ve Sonrasında Türk Solu	26
1.3. Birikim Dergisi ve Tarihsel Süreçteki Gelişimi	27
2. BÖLÜM: ARAP BAHARI VE AKTÖRLER.....	30
2.1. Ortadoğu’da Halk İsyanları: Kavramsallaştırma Sorunu.....	30
2.2. Arap Baharı’nda Temel Aktörler ve Ülkeler	32
2.3.1. Tunus.....	32
2.3.2. Mısır	38
2.3.2.1 Devrimin Kronolojisi	40
2.3.2.2. Mısır Devrimi Sürecinde Aktörler	42
2.3.2.2.1. Devrimci Sosyalistler	42
2.3.2.2.2. Hepimiz Halid Said’iz.....	42
2.3.2.2.3. 6 Nisan Gençlik Hareketi.....	43
2.3.2.2.4. Kifaye Hareketi	43
2.3.2.2.5. İhvan Hareketi.....	44
2.3.2.2.6. El- Ahli	45
2.3.2.2.7. Al Jazeera.....	45
2.3.2.2.1. Sosyal Medya.....	46
2.3.3. Libya.....	46

2.3.4. Suriye.....	50
3. BÖLÜM: BİRİKİM DERGİSİ'NDE ARAP BAHARI OLAYLARI	54
3.1. Ortadoğu'da Yaşanan Toplumsal Hareketlerin Birim Dergisi'nde Yansımaları....	54
3.2. Birikim Dergisi'nde Arap Baharı Bağlamında İslamcılık ve İhvan Hareketi Tartışmaları.....	58
3.3. Birikim Dergisi'nde Arap Baharı'na Oryantalist Yaklaşım Tartışmaları	62
3.4. Birikim Dergisi'nde Sosyal Medya'nın Arap Baharı'nda'ki Rolü	67
3.5. Suriye İç Savaşının Birikim Dergisi'ndeki Yansımaları	69
3.6. Birikim Dergisi'nde Suriye İç Savaşı Sonrası Göçmen Krizi ve Türkiye'ye Göç Hareketleri.....	73
5. SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA	84

ÖNSÖZ

Birikim Dergisi Türkiye’deki en uzun soluklu dergilerden biri olarak 40 yılı aşkın süredir yayın hayatına devam etmektedir. Birikim Dergisi yayına başladığı süreçten bu yana aynı doğrultuda gerek yerel gerekse küresel olaylar bağlamında sosyalizm ve Marksizm bakış açısını tartışa gelmiştir. Birikim Dergisi Türkiye’deki sol fikriyatın, Batıda işlenen Marksizm’in güncel ve temel metinleri ile buluşmasını sağlayan bir platform olma işlevini de üstlenmiştir. Sola ilişkin meselelerin dışında Türkiye’deki sosyal, iktisadi ve siyasal konulara da eğilen Birikim Dergisi, bu yönüyle günceli de tartışan bir dergi niteliğine haiz olmuştur.

2010 yılının Ocak ayında Tunus’ta başlayıp çok kısa bir sürede neredeyse bütün Ortadoğu’yu etkileyen Arap Baharı, bütün dünya kamuoyunun gündemine oturmuştu. Gerek coğrafi yakınlığı gerekse siyasal ve iktisadi ilişkiler nedeniyle Türkiye de Ortadoğu’da olup bitenlere büyük bir ilgi ile yaklaşmış, birbirinden farklı cenahlar Arap Baharı’na ilişkin görüşlerini farklı perspektiflerden ele almışlardır. Bu çevrelerden biri olan Birikim Dergisi de Arap Baharı’nın başlangıcından sonrasına olup bitenleri yakından izleyerek gerek cereyan biçimi gerekse sonrasında ortaya çıkan sonuçlarına ilişkin onlarca yazı yayımlayarak bu konuda kapsamlı bir görüş ortaya koymuştur. Bu çalışmada Birikim Dergisi’nin Arap Baharı’na dair ortaya koymuş olduğu görüşleri bir araya toplayarak, sonraki çalışmalar için bir kaynak olma gayesi ile yola çıkılmıştır.

Çalışmanın her safhasında desteklerinden ötürü danışmanım Prof. Dr. Ahmet Kemal Bayram’a ve Öğr. Gör. Dr. İbrahim Murat Bozkurt’a teşekkürü bir borç bilirim. Tez çalışmam boyunca desteklerini esirgemeyen değerli nişanlıma ve kıymetli Anneme şükranlarımı sunarım.

M.Eren Özorpak

İstanbul, Mart 2019

BİRİKİM DERGİSİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK SOLU VE ARAP BAHARI

Muhammed Eren Özorpak

Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Mart 2019

Danışman: Prof. Dr. Ahmet Kemal Bayram

ÖZET

2010 yılının son ayları Ortadoğu’da hızla yayılan halk eylemleri nedeniyle birçok kimse için şaşırtıcı bir sürecin başlangıcı oldu. Tunus’ta başlayan halk isyanları Mısır, Libya, Suriye’de kendi sınırlarını aşarak birbirinden farklı sonuçlar doğurdu. Halk isyanları Tunus, Mısır ve Libya’da rejimi devirmeyi başarırken, Suriye’de halen devam eden ve yüzbinlerin ölümüne neden olan bir iç savaşa dönüştü. Ortadoğu’da olup bitenler birçok ülke için beklenmedik ve tahmin edilemeyen bir olaylar zinciri olarak nitelendirildi. Arap Baharı sonrasında halk eylemleri, “dış güç odaklı” ve “kendi dinamiklerinden doğan tepki” olmak üzere iki temel fikir üzerinden anlamlandırılmaya çalışıldı.

Ortadoğu’da olup bitenler bütün dünya kamuoyununun gündemine otururken, Türkiye’de de süreç gerek iktisadi gerekse siyasal ilişkilerinde etkisiyle yakinen takip edildi. Arap Baharı dünyada olduğu gibi birbirinden farklı bakış açıları ile yorumlanmıştır. 40 yılı aşkın aktif yayın hayatına sahip olan Birikim Dergisi de Arap Baharı olaylarını yakından izlemiş ve düzenli olarak konuyla ilgili kaleme alınmış yazılara dergide yer vermiştir. Bu çalışma Arap Baharı olaylarını Birikim Dergisi çerçevesinde inceleyerek, Birikim Çevresi’nin Arap Baharı’na bakış açısını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Birikim Dergisi, Türk Solu,

TURKISH LEFT and ARAB SPRING in the FRAMEWORK of the BİRİKİM JOURNAL

Muhammed Eren Özorpak

Marmara University, Institute of Middle East and Islamic Countries Studies

Master Thesis, March 2019

Advisor: Prof.Dr. Ahmet Kemal Bayram

ABSTRACT

The latest months of 2010 were the start of a surprising process to many due to the public protests which quickly multiplied in the Middle East. The nation-wide riots which started in Tunisia, spread over to Egypt, Libya and Syria with different results beyond their borders. The public protests accomplished to overthrow the existing regimes in Tunisia, Egypt and Libya whereas in Syria they resulted in a civil war which continues to date and has claimed the lives of hundred-thousands of people. Events which unfolded in the Middle East were described as an unexpected and unpredictable chain of events. The public protests following the Arab Spring were interpreted in two main arguments which are “caused by external powers” and “stemming from internal dynamics”.

While the events in the Middle East occupied the agenda of the world, both the financial and political impact of the process was closely monitored in Turkey as well. The Arab Spring was interpreted in Turkey from many different perspectives similar to the rest of the world. The Birikim Journal with its leftist approaches which has been actively issuing volumes for over 40 years, closely monitored the issue also and regularly featured articles on the topic. This study aims to unveil the perspective of the Birikim circle on the Arab Spring by studying the Arab Spring in the framework of the Arab Spring.

Key Words: Arab Spring, Birikim Journal, Turkish Left View

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AFAD: Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı

AP: Adalet Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DP: Demokrat Parti

DP: Demokrat Parti

İP: İşçi Partisi

MDD: Milli Demokratik Devrim

OSF: Osmanlı Sosyalist Fırkası

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TKP: Türkiye Komünist Partisi

TSF: Türkiye Sosyalist Fırkası

YAK: Yüksek Askeri Konsey

TİSF: Türkiye İşçi ve Sosyalist Fırkası

TSP: Türkiye Sosyalist Partisi

UGK: Ulusal Geçiş Partisi

GİRİŞ

2010 yılının son aylarında neredeyse bütün Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerini etkileyen ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk isyanları meydana gelmiştir. Ortadoğu'da yaşananlar küresel çapta bir etki yaratırken, Arap Baharı eylemleri Türkiye'de de geniş çaplı etkiler yaratmıştır. Bu nedenle halk eylemleri yakından izlenmiş ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Suriye'de yaşanan halk isyanları bir süre sonra iç savaşa dönüşmüş, iç savaş sonrası yaklaşık olarak 3,5 milyon Suriyeli Türkiye'ye göç etmiştir. Bu bağlamda bakıldığında Arap Baharı eylemleri Türkiye için iktisadi, siyasi ve ekonomik sonuçlar doğurmuştur.

Arap Baharı'yla meydana gelen olaylar Türkiye'deki siyasi fraksiyonlar tarafından izlenmiş ve farklı perspektiflerde yorumlanmıştır. Bu çalışmada Arap Baharı olayları, Birikim Dergisi çerçevesinde Türk solunun bakış açısı ele alınmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda dokümantasyon metodu kullanılarak 2011-2015 yılları arasında yayımlanan Birikim Dergisi'nde Arap Baharı ile alakalı yayımlanan yazıların söylem analizi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Dünya genelinde ve Türkiye'de kamuoyu gündeminden düşmeyen Arap Baharı eylemleri 2011 yılında bütün dünyada çeşitli etkiler yaratmış ancak en geniş çapta etki Türkiye'de hissedilmiştir. Konuya ilişkin Türkiye'de birçok akademik çalışma gerçekleştirilmesine rağmen Arap Baharı olaylarını Türk Solu çerçevesinde ele alan bir çalışma söz konusu değildir. Bu eksiklik minvalinde çalışmamızın yazın anlamında bir eksikliği gidereceği düşünülmektedir.

2010 yılının aralık ayında Muhammed Buazzi isimli gencin meyve-sebze satarken arabasına el konulmasına tepki olarak kendini valilik binası önünde ateşe vermesiyle, Ortadoğu'yu etkisi altına alan Arap Baharı olayları başlamıştır. Ortadoğu'da yaşanan isyanların ivmeleri birbirinden farklı derecelere sahip olsa da yaşanan halk eylemlerinden bütün Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri etkilenmiştir. Ancak Arap Baharı'ndan etkilenen her bir ülkenin kendine özgü koşullar ve dinamikleri söz konusudur. Örneğin Tunus ve Mısır'da yaşananlar oluşum biçimi açısından benzerlik göstermektedir nitekim

sosyo-ekonomik ve politik anlamda irdelendiğinde her iki ülkede yaşananların birbirinden farklı koşullara sahip olduğu görülür.

Ortadoğu'da yaşanan halk hareketleri birbirinden farklı ideolojik çevrelerden kişilerin dikkatlerini kendine toplamayı başarmıştır. Ortadoğu'da yaşananlar kimi zaman coğrafyanın makus tarihi değişimi, kimi zaman İslami bir popülizmin yükselişi, kimi zaman dış güçlerin müdahalesi sonucunda ortaya çıkmış bir olgu olarak yorumlanmıştır.

Türkiye'deki ideolojik çevreler de Arap Baharı'nı çok yakından takip ve tahlil etmeye çalışmıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi Türkiye'de de birbirinden farklı yaklaşımlarla Ortadoğu'da olup bitenler anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu ideolojik çevrelerden birisi de Birikim Dergisi çevresidir. Olayların başlangıcından itibaren dergide olaylara ilişkin farklı teorik çerçevelere dayanan yazılar yayımlanmıştır. Bu çalışmada üç bölümde Arap Baharı Birikim Dergisi çevresi üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır

Tezin birinci bölümünde ilk olarak sol kavramının etimolojik kökeni açıklanacaktır. Sonrasında ise sol kavramı, Türkiye özelinde ele alınarak tarihsel süreç içerisinde göstermiş olduğu gelişim süreci aktarılacaktır. Türk solunun tarihsel gelişimi ele alınırken Meşrutiyet dönemi ile başlanacak sonrasında ise Mütareke dönemi, Millî Mücadele dönemi ve cumhuriyet döneminde yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Son olarak ise Birikim Dergisi'nin Türkiye'deki yayın serüveni incelenecek ve bu çerçevede Birikim'in yayın çizgisi de analiz edilecektir.

İkinci bölümde ise 2010 yılının aralık ayında cereyan eden ve Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde hızla yayılış gösteren Arap Baharı ele alınmıştır. Arap Baharı incelenirken ilk olarak Arap Baharı'nın kavramsal kökeni sonrasında ise cereyan edişi kronolojik olarak aktarılmıştır. Son olarakta Arap Baharı Tunus, Mısır, Libya ve Suriye özelinde işlenerek, Arap ayaklanmalarının bu ülkelerde cereyan biçimleri ve sonuçları ifade edilmeye çalışılmıştır.

Tezin son bölümünde Arap Baharı Birikim Dergisi çerçevesinde incelenecektir. Arap Baharı'nın ortaya çıkış sürecinden 2016 yılına kadar yayımlanmış olan yazılar belli başlıklar altında kategorize edilerek, Birikim'in Arap Baharı'na ilişkin bakış açısı analiz edilmiştir.

Çalışmada dokümantasyon metodu olarak bilinen belgelerin incelenmesi ve yorumlanmasına dayalı teknikten faydalanarak, Birikim Dergisi'nin 2011-2016 yılları arasında yayımlanmış olduğu 263, 271, 273, 280, 281, 287, 311, 325 numaralı toplamdan 8 sayı içerisinde 16 yazı incelenmiştir. Ele alınan yazılar Göç, Suriye sorunu, sosyal medya, oryantalizm, İslamcılık ve İhvan Hareketi gibi Arap Baharı'nın temel dinamiklerini oluşturan başlıklar altında kategorize edilmiştir.

Literatüre bakıldığında Birikim Dergisi ve Birikim Çevresine ilişkin çalışmalar sınırlı olsa da konuyla ilgili uzun yıllardan bu yana akademik çalışmalar söz konusudur. Aşağıda literatürde Birikim Dergisi ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalara yer verilecektir.

Ağah¹, “Türk solunun eleştirisi: Birikim Dergisi (1975-1980) örneği” isimli çalışmasında 1980’li yıllardan bugünlere dek Birikim Dergisi’nin toplumsal ve siyasal anlamda sahip olduğu karşılığı yitirdiği tezini öne sürmüştür. Bu çalışmada Birikim’in toplumsal ve siyasal karşılığını kaybetmesinin nedenlerine cevap aranmıştır.

Evren², “Birikim Dergisi örneğinde Türk solunun Kürt meselesine bakışı” isimli çalışmasında Kürt meselesini Birikim Dergisi’nin ortaya koymuş olduğu fikir ve düşünceler üzerinden ele almaya çalışmıştır. Evren, yazılar üzerinden Birikim Dergisi’nin konuya bakış açısını ve zaman içerisinde Birikim’in ortaya koyduğu bakış açısında herhangi bir farklılığın yaşanıp yaşanmadığını ele almaya çalışmıştır.

Zarplı³, “Sosyalist teoride milliyetçilik tartışmaları: Birikim Dergisi çevresi örneği” adlı çalışmasında ilk aşamada Marksizm’in erken dönem milliyetçiliği ve ileri dönem milliyetçilik anlayışlarını tahlil ederek, kendini milliyetçiliğin karşısında tanımlayan post Marksistlerin Birikim Dergisi üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışmıştır.

¹ Ayhan Ağah, “Türk Solunun Eleştirisi: Birikim Dergisi (1975-1980) Örneği”, (Yayımlanamamış Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018) , s.1

² Muhittin Evren, “Birikim Dergisi Örneğinde Türk Solunun Kürt Meselesine Bakışı”, (Yayımlanamamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018) , s.1

³ Çağdaş Zarplı, “Sosyalist Teoride Milliyetçilik Tartışmaları: Birikim Dergisi Çevresi Örneği” (Yayımlanamamış Doktora Tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016) , s.1

Erbaş⁴, “Türkiye’de sol düşünce ve yerlilik sorunsalı: Birikim Dergisi örneği” isimli tez çalışmasında yerliliği ana sorunsal olarak tanımlayarak, bu sorunsalın Batı dışında kalan coğrafyalarda ideolojileri ne ölçüde etkilediklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda Türk solunun yerlilik sorunsalına nasıl yanıtlar geliştirdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Erbaş Türk solunun yerlilik sorunsalına geliştirdiği cevapları Birikim Dergisi örneği üzerinden incelemiştir.

Bilecen⁵, “Birikim Dergisinde demokrasi algısı: Türkiye’nin sorunlarına sosyalist bir yaklaşım” başlıklı çalışmasında demokrasi olgusu üzerinden Türk solunun Türkiye sorunlarına bakış açısını ele almaya çalışmıştır. Bilecen, Birikim Dergisi çerçevesinde Türk solunun Türkiye sorunlarına bakış açısını analiz etmiştir.

Babacan⁶, “Birikim Dergisi ve dergi etrafında gelişen din tartışmaları” isimli çalışmasında din konulu tartışmaların Cumhuriyet’in kurulumundan itibaren sık tartışılacağı bir konu olduğu iddiası ile Birikim Dergisi’nin din konulu tartışmalara bakış açısı ve yorumlarını ele almıştır.

⁴ Yıldırım Erbaş, “Türkiye’de Sol Düşünce ve Yerlilik Sorunsalı: Birikim Dergisi Örneği”, **(Yayımlanamamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014) , s.1.

⁵ Tuncay Bilecen, “Birikim Dergisinde Demokrasi Algısı: Türkiye’nin sorunlarına Sosyalist Bir Yaklaşım”, **(Yayımlanamamış Doktora Tezi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010) , s.1.

⁶ Mehmet Emin Babacan, “Birikim Dergisi ve Dergi Etrafında Gelişen Din Tartışmaları”, **(Yayımlanamamış Doktora Tezi**, On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009) , s.1.

1.BÖLÜM: TARİHSEL SÜREÇTE TÜRK SOLUNUN GELİŞİMİ

Bu bölümde sol kavramının ortaya çıkış süreci ile birlikte Türk solunun tarihsel süreçte gelişimi ele alınacak ve hemen akabinde Birikim Dergisi'nin Türk solu açısından önemi ve yeri tartışılacaktır. Türk solunun tarihsel gelişimi altı bölümde işlenecektir. Türk solu, cumhuriyet öncesi ve sonrası olarak kategorize edilerek ilk olarak cumhuriyet öncesi dönemleri içeren meşrutiyet, mütareke ve milli mücadele dönemleri ele alınacak sonrasında cumhuriyet dönemini kapsayan 1960 ve sonrası ve 12 Mart dönemi ve sonrası Türk solunun durumu aktarılmaya çalışılacaktır.

1.1. Sol Kavramının Kavramsal Kökeni

Tarih boyunca bireylerin/grupların, düşünüş, söylem ve tercihleri farklı şekillerde anlamlandırılıp, kavramsallaştırılmıştır. İki yüz yılı aşkın bir süredir tedavülde olan “Sağ” ve “Sol” ayrımı da bu doğrultuda şekillenmiştir. Sağ ve sol kullanımı, 1789 Fransız İhtilali'nin Birinci Cumhuriyet Meclisi ile birlikte ortaya çıkmıştır.⁷ Meclisin oturma düzeni bugünküne benzer şekilde, aynı siyasal eğilim ve hareket içinde yer alan kişilerin belli gruplara ayrılarak oturması biçimindeydi.⁸ Bu yönüyle sağ ve sol kavramları modern dünya ile eşzamanlıdır.

Meclis başkanının sol tarafında eşitlik ve değişim taraftarı olan, kralın devrilmesini isteyen Jakobenler otururken sağ tarafta ise mevcut düzeni koruma eğiliminde ılımlı soylu üyeler olan Girondinler oturmaktaydı. Yukarıda aktarılan oturma düzeni, zaman içerisinde iki temel siyasal kutbun kavramsallaştırılması halini almıştır.⁹

Sağ ve sol kullanımının oluşum sürecinin siyasal kutuplar bağlamında şekillendiği bu bağlamda kavramın kendisinin zamanla politik bir kavrama evrildiği yukarıda ifade edilmişti. Sağ ve sol kullanımını bir sayı doğrusu örneği ile açıklamaya çalışan Heywood,

⁷ Alparslan Işıklı, **Sosyalizm, Kemalizm ve Din**, 4. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2006, s.37

⁸ Ahmet İnsel, **Solu Yeniden Tanımlamak**, 6. Basım, Ankara: İletişim Yayınları, 2014, s.11-12

⁹ İnsel, s.12.

bu doğrunun en soluna komünizmi, en sağına ise faşizmi oturtarak bu iki ideolojinin ortasına ise sosyalizm, liberalizm ve faşizmi konumlandırmıştır.¹⁰

İnsel'e göre sağ ve sol gibi toplumsal-politik anlam kazanan kavramların kesin, mutlak bir anlama sahip olmadığını ifade ederek solun toplumsala ilişkin bütün sorulara cevap verebileceği motivasyonuna sahip olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte, solun, dinsel ve mutlakiyetçi söylemlere karşıt bir tutum içinde olduğunu belirtmektedir.¹¹

Heywood da İnsel'le benzeri bir doğrultuda sağ ve sol söylemlerinin mutlak bir anlama sahip olmadığını ifade ederek sağ ve solun siyaset, ekonomi bağlamında devletin rolüne dair farklı tutumları özetlediğini ifade etmektedir. Heywood, sol kanadın müdahaleciliği ve toplulukçuluğu desteklerken, sağ kanadın piyasa ve bireyciliği desteklediğini ifade etmektedir. Yine benzeri bir doğrultuda özgürlük, haklar, kardeşlik gibi konu temaları sol karaktere atfedilirken, gelenek ve milliyetçilik gibi fikirler sağ cenaha atfedilmektedir. Heywood, bu ayrımlara rağmen zaman zaman sağ ve solun benzeri ideolojik duruşlar sergilediklerini ifade etmiştir.

Heywood'a¹² göre sosyalizm, kendi epistemolojisini Platon ve Thomas More gibi isimlerin entelektüel mirasına dayandırsa da sosyalizmin kökenleri de tıpkı liberalizm ve muhafazakarlık gibi 19.yüzyılda yatmaktadır. Ona göre sosyalizm, Avrupa'da meydana gelen sosyal ve ekonomik şartlara karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sosyalizm ve Liberalizmin köken olarak Aydınlanma'dan beslendiğini ve teoride aynı düşünceyi paylaştıklarını ifade eden Heywood, sosyalizmin liberal piyasa toplumunun bir eleştirisi olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Heywood, yukarıda ifade edilenler doğrultusunda sosyalizmi, endüstriyel kapitalizme bir alternatif sunma teşebbüsü olarak tanımlamaktadır.¹³

¹⁰ Andrew Heywood, **Siyasetin Temel Kavramları**, Ahmet Kemal Bayram v.d (Çev.), Ankara: Adres Yayınları, 2012, s.58.

¹¹ İnsel , s.10.

¹² Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, Edisyon (Çev.), 5.Baskı, Ankara: Liberte Yayınları,2013, s.117-120.

¹³ Heywood, Siyasi İdeolojiler, s.59.

Heywood sosyalistleri iki dönem olarak ele almaktadır. Heywood, ilk dönem sosyalizmini zorlu çalışma koşullarına çare arayan, endüstriyel kapitalizm için köklü değişiklik yaklaşımı olarak tanımlamaktadır. Heywood, ilk dönem sosyalistlerin bu köktenci değişim yaklaşımının siyasi demokrasi ve işçi sınıfının haklarının gelişmesiyle değişime uğradığını ifade etmektedir. Bu gelişmelerin işçi sınıfını devrimci bir güç olarak görülmesini zorlaştırdığını ifade eden Heywood, 1917 devrimiyle birlikte sosyalistlerin reformist sosyalistler ve devrimci sosyalistler olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtmiştir. Heywood'a göre reformist sosyalistler "sosyal demokrat" veya "sosyalist" olarak ifade edilirken, devrimci sosyalistler "komünist" ünvanını benimsemişlerdir.

Tunçay'a göre bu iki kavram siyaset diline alınırken belli görelilik özelliklerini de beraber getirmiştir.¹⁴ Bunu bir örnek ile açıklayacak olursak; belli bir doğrultuda düşünüldüğünde bir şey başka bir şeyin ya sağında ya da solundadır. Bu mantık siyaset biliminde de benzeri şekilde var olmuştur. Bu fikri destekleyecek biçimde, Türk Siyasal hayatına İsmet İnönü ile birlikte giren "Ortanın Solu" kavramı örnek verilebilir.¹⁵

Sağ ve sol kavramı politik bir göreceliği içinde barındırır da bu durum sonsuza dek eklenerek sürüp gitmez. Politik sağ ve solun kendine özgü koşulları olan kutup noktaları söz konusudur. Solun kutup noktalarını belirleyebilmek için iki farklı yaklaşımdan bahsedilebilir.¹⁶

Sağ ve sol kavramları siyaset literatürüne girdiğinden bu yana gerek akademik gerekse gündelik gündelik siyasette sıkça tartışılan bir konu olagelmiştir. Bu durumun nedeni kavramın ortaya çıkış sürecinde tam olarak sağ ve sol kutupları belirlemede yaşanan zorluklardan kaynaklandığını söylemek yerinde olacaktır. Sağ ve sol kavramsallaştırması tarihsel süreç içerisinde belli değişim ve ayrımlara uğramıştır. 1950'li yıllardan itibaren sağ ve sol ayrımının lüzumsuz olduğu tartışmaları cereyan

¹⁴ Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, 3. Basım, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1978, s.31-36.

¹⁵ Özkan Ağaş, "Ortanın Solu:İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e", Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce "Sol"**, Cilt 8 içinde (194 – 201), s.196.

¹⁶ Norberto Bobbio, "**Sağ ve Sol: Politik Bir Ayrımın Anlamı**", Zuhul Yılmaz (Çev.), Ankara:Dost Yayınevi, 1999, s.99.

etmeye başlamıştır. Bu fikre göre refah devlet anlayışı ile sağ düşünüş biçiminin ortadan kalktığı ve dolayısı ile böyle bir ölçüte gerek duyulmadığı fikri belirtilmiştir.

Yine benzeri bir tartışma Sovyet Blok'unun yıkılması ile meydana gelmiştir. Bu tartışmaların ana fikrine göre, Sovyetlerin yıkılmasıyla sol ortadan kalkmıştır ve böylesi bir ölçüte gerek kalmamıştır. Uçar'a göre bu tartışmalar, sağ ve sol kavramsallaştırmasını ortadan kaldırmaya yönelik tartışmalar gibi görünse de bu tartışmalar sayesinde sağ ve sol ayrımının güncel kalarak varlığını sürdürmesini sağlamıştır.¹⁷

Bobbioya'a göre, belli bir olayla birlikte bütüncül bir biçimde sağ veya sol kavramsallaştırmasının geçersiz hale gelmesi olanaklı değildir. Bir başka ifade ile ne refah devletini ortaya çıkışı ile bütün sağın ortadan kalktığı, ne de Sovyet Blok'unun çöküşü ile sol kavramsallaştırmasının geçersiz kılındığını söylememiz mümkün değildir.¹⁸

Bütün bu tartışmalara rağmen Bobbio halen en işlevsel ölçütün sağ ve sol kavramsallaştırması olduğu iddiasındadır. Ona göre her ne kadar kesin çizgileri bulunan bir sağ ve soldan bahsedemesek te olağanüstü durumlarda sağ ve sol olmak üzere iki ittifak gurubu ortaya çıkmaktadır.¹⁹

Sağ ve sol kullanımına yöneltilen ikinci eleştiri ise, politik tercihlerin bu kadar basit bir şekilde ayrıştırılmayacaklarıdır. Bu görüşe göre siyasi tercihlerin belirlenmesinde birden fazla faktör rol oynamaktadır. Bu nedenle politik kutupları sağ ve sol olmak üzere kategorize etmek sağlıklı bir ayrım değildir.

Tam bu noktada Giddens, günümüz sağ ve sol ayrımının tam olarak politik kutupları tanımlamada yetersiz olabileceğini öne sürerek ve üçünü bir yol/alternatifin söz konusu olabileceğini ifade etmiştir. Giddens'a göre üçüncü yol merkez sol değerlerinin günümüz değişimlerine uyarlanması olarak tanımlanmaktadır. Giddens kendi öne sürmüş olduğu akımını üçüncü yol olarak adlandırmasını sosyalizm ve liberalizm akımların

¹⁷ Metin Uçar, "Klasik Bir Ayrımın Ötesine Geçmemek: Siyasal Farklılığın Ölçütü Olarak Sağ ve Sol", **Liberal Düşünce Dergisi**, Cilt 1, Sayı 40, Yıl 10, s.333

¹⁸ Bobbio, s.60.

¹⁹ Bobbio, s.124

neredeysye yok olmaya yüz tutmuş olması ile gerekçelendirilmektedir. Giddens üçüncü yol akımı ile özellikle 1970'li yıllarda itibar kaybeden sosyal demokrasiye yeni nitelikler kazandırarak içinde bulunulan durumun aşılmasını hedeflemiştir.²⁰

Francis Fukuyama²¹ ise "National Interest'te" yayınlamış olduğu "Tarihin Sonu Mu?" makalesinde 20.yüzyılın soğuk savaş sonrası liberalizmin zaferi ile başladığını ve durumu tarih kuramları çerçevesinde tarihin sonu olarak ifade etmiştir. Fukuyama, Sovyetler ve Doğu Avrupa'da yaşananların Marksizm'in sonunu işaret ettiğini ifade ederken, liberal demokrasinin ekonomik ve siyasal olarak mutlak idarenin arta kalanlarıyla, Bolşevizm ve faşizmle ve son olarak Marksizm'le yaşamış olduğu mücadeleden galip ayrıldığını öne sürmüştür.

Liberalizmin zaferini tarihin sonu olarak adlandıran Fukuyama, liberalizmin zaferini bütün dünyaya atfetmekten öte siyasal ve ekonomik olarak evrensel iddialara sahip ideolojilerin bu bağlamda anlamını ve etkisini yitirdiğini öne sürmüştür. Fukuyama 'ya göre liberal demokrasinin zaferi fikirsel anlamda kendini gösterse de maddi olarak henüz tamamlanmamıştır. Ancak uzun vadede bu ideolojinin maddi dünyayı yöneteceğine ilişkin güçlü nedenler söz konusudur.

Heywood²², 21. Yüzyılda sosyalizm tartışmasını bazı kesimlere göre gereksiz olarak tanımlamaktadır. Heywood bu bakış açısına göre sosyalizmin artık ölü bir ideoloji olduğunu söylemektedir. Sosyalizmin Doğu Avrupa'da tamamen ortadan kalktığını, Çin, Kuzey Kore ve Küba gibi ülkelerde ise sadece komünist partilerin "piyasa reformlarını uygulamaya sokma istekliğinin" var olduğunu ifade eden Heywood, sosyalizmin ölümüyle ilgili ciddi tartışmaların cereyan ettiğini ifade etmiştir.

Heywood, sosyalizmin ölümü üzerinde cereyan eden tartışmaları, Fukuyama'nın öncülüğünü yaptığı liberalizmin zaferi, küresel kapitalizmin karşı konulmazlığı gibi bağlamlarda ele alarak dünyanın sosyalizmi "tarihin çöp tenekesine" gönderdiğini ifade

²⁰Anthony Giddens, **Sağ ve Solun Ötesinde**, Müge Sözen ve Sabir Yücesoy (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2002, s.22.

²¹ Francis Fukuyama, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Zülfü Dicleli (Çev.), 3. Baskı, İstanbul: Profil Yayınları, s.72-85.

²² Heywood, **Siyasi İdeolojiler**, s.158-159.

etmiştir. Ancak Heywood'a göre bu söylemler güvenilir değildir. Heywood 21. yüzyıldaki sosyalizmin sadece kapitalizm karşıtı bir ideoloji olarak gündeme gelebileceği ihtimalini öne sürmüştür. Heywood, 21. yüzyılda ortaya çıkabilecek sosyalizm türünün sovyet döneminde var olan bürokratik otoriteryanizmi olmasının ihtimal dahilinde olmadığını ifade ederek, yeni sosyalist paradigma arayışının sürdüğünü ifade etmiştir.

Sol kavramının etimolojisi, siyasal bağlamdaki önemi ve tarihsel süreç içerisinde ne gibi değişim ve tartışmalardan geçtiği açıklanmaya çalışılmıştır. Bir sonraki bölümde İkinci Meşrutiyetten başlayarak Türk solunun günümüze kadar olan tarihsel gelişimi ele alınacaktır.

1.2. Türk Solunun Tarihsel Gelişimi

Bir önceki başlıkta genel olarak ele alınan “Sol” kullanımının etimolojisi, tarihsel süreç içerisindeki değişimi ve cereyan eden tartışmaları ele alınmıştır. Bu bölümde ise Türkiye’de varlık göstermiş olan sol akımlar ve bu akımların genel görünüş ve gelişim seyirleri ele alınacaktır. Türk sol akımları İkinci Meşrutiyet’ten itibaren başlanarak günümüze dek ele alınmaya çalışılacaktır. Türk sol hareketlerinin İkinci Meşrutiyetten itibaren incelenmesi, 1900’lü yılların başına kadar bilinçli ve örgütlü sol olarak addedilebilecek bir hareketin var olmayışı nedeniyledir.

Tunçay’a göre Türk tarihinde Orta Asya’ya kadar dayanan iktisadi, sosyal ve politik birtakım hareketler mevcuttur. Buna örnek olarak Osmanlı İmparatorluğu’nda var olan iktisadi amaçlarla oluşan işçi hareketlerini öne süren Tunçay, günlük çalışma ücretlerinin düşmesi ve satın alma gücünün azalması gibi nedenlerle toplu olarak iş bırakma eylemlerinin gerçekleştiğine ilişkin padişah fermanlarından bahsetmiştir. Ancak bu hareketlerin salt iktisadi kaygılar içerdiğini, politik bir amaca sahip olmadıklarının da altını çizmiştir.²³

Osmanlı İmparatorluğu’nda sanayileşme hareketlerinin şekillenmeye başlamasından kısa bir süre sonra, 19 yüzyılın ikinci çeyreğinde, modern anlamda bir işçi sınıfının oluşmaya başladığı söylenebilir. Bu sınıfın ortaya çıkmasına paralel olarak sosyalist hareketlerin başlangıcı aynı döneme rastlamaktadır. Osmanlı’da sanayi

²³ Tunçay, s.21-22.

hareketlerinin ilk başladığı yerler olan Selanik ve İstanbul gibi merkezler bununla bağlantılı olarak sosyalist hareketlerin de merkezi olmuştur.

Sosyalist hareketlerin şekillenmeye başladığı dönem aynı zamanda milliyetçilik fikrinin Osmanlı coğrafyasında yükseldiği bir dönemdir. Akkaya'ya²⁴ göre, milliyetçilik fikri ile aynı dönemde gelişme gösteren sosyalist hareketleri iki kategoride ele almak mümkündür. Bu kategoriler, dar ve geniş sosyalistlerdir.

Akkaya'nın²⁵ tanımlamasına göre, dar sosyalistler kurtuluş için toplumsal devrim için bir savaştan bahsederken, geniş sosyalistleri dönemin milliyetçilik akımından etkilenmiş ve sınıfsal konumunu buna göre belirlemiş olan bir gruptan söz etmektedir. Akkaya, Osmanlı'da gelişen sosyalizminin milliyetçilik akımıyla şekillenen geniş sosyalist kategorisine girdiğini ifade etmektedir.

Belge'ye²⁶ göre de Osmanlı'daki ilk sol kıpırtıları geç Osmanlı döneminde kendini göstermiştir. Pre-kapitalist bir üretim yapısına sahip Osmanlı İmparatorluğu'nun işçi sınıfının büyük çoğunluğunu gayri müslimler oluşturmuştur. Buna bağlı olarak sendikalaşma, grev gibi eylemler gayri müslimler arasında daha yaygın olmuştur. Türk ve Müslümanlar ise sendikalaşma, eylem gibi sol kıpırdanış olarak algılanan hareketlerin en az algılandığı topluluk olmuştur.

Belge'ye göre 20.yüzyılın ilk çeyreği bir geçiş dönemi olduğu için siyasi anlamda çalkantılı olmuş ve bu dönemin kaydının tutulması zor olmuştur. Belge bu zorluğu geçiş sürecinin sonunda varılan ulus devlet devlet sisteminin çok uluslu toplumsal yapının özelliklerini kavramaya elverişli olmayışıyla açıklamaktadır. Bu duruma Selanik örneği ile açıklık getirilebilir. Selanik birçok akımın, eylemin başladığı kent olmuş nitekim ulusal sınırların dışında kaldığı için birçok analizde oradan başlanmış, süreçlerin

²⁴ Yüksel Akkaya, "Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı", Murat Gültekinil (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce "Sol"** Cilt 8 içinde (790-810), İstanbul:İletişim Yayınları, s.792.

²⁵ Akkaya, s.793.

²⁶ Murat Belge, "Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri", Murat Gültekinil (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce "Sol"** Cilt 8 içinde (19-49), İstanbul:İletişim Yayınları, s.21.

analizinde bile unutulur hale gelmiştir. Sonuç olarak bakıldığında ise Belge'ye göre bu dönemin izi mümkün mertebe sürülmüş, nitekim bilgi anlamında eksik kalmıştır.²⁷

1.2.1. Meşrutiyet Döneminde Sol Hareketler

Bu bölümde ilk olarak işçi sınıfı ve sosyalizm ilişkisine kısa bir şekilde değinilerek sonrasında Türkiye'deki sol hareketlerin ilk filizlendiği dönem sayılabilecek İkinci Meşrutiyet'ten Mütareke dönemine kadar olan süreç ele alınacaktır.

19. yüzyılın ikinci çeyreği bir yandan sanayileşme ve kapitalizmin gelişim gösterdiği bir tarihe denk gelirken bir yandan da kitle hareketlerinin hız kazandığı bir döneme rastlamaktadır. Avrupa'nın belli bölgelerinde hız kazanan sanayileşme hareketleri beraberinde emek sömürüsü ve sınıfsal farklılıklarının derinleşmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum zaman içerisinde işçi sınıfının eylemlerine neden olmuştur.

Bu dönemde gerçekleşen işçi eylemleri salt iktisadi kaygılarla ortaya çıksa da zaman içerisinde farklı bir boyut kazanarak belli siyasal ve sosyal hak arayışını da beraberinde getirmiştir. Yine aynı dönemde şekillenmeye başlayan devrim hareketleri, işçi kitlelerinin devrimin ana unsuru olabileceği fikrini beraberinde getirmiştir. Aynı dönem içerisinde şekillenen sosyalist düşünce de "hak koruması" kavramını ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda dönemin sosyalistleri toplumsal haklara ilişkin eylem ve fikirlerin savunuculuğunu üstlenmiştir²⁸.

Karl Marx²⁹, Komünist Manifesto'da sanayinin gelişmesiyle birlikte proleteryanın sadece sayı olarak artmayacağını bununla birlikte daha büyük kitleler olarak bir araya gelip gücünün farkına daha fazla varacağını ifade etmiştir. Yine bu duruma ek olarak makineleşmenin emeğin tüm farklılıklarını ortadan kaldıracağını ifade

²⁸ Ateş Uslu, "Avrupa'da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri (1830-1840)", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Sayı 9, 2014, s.21.

²⁹ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, Celal Üster ve Nur Deriş (Çev.), İstanbul: Can Yayınları, 2014, s.99-105.

eden Marx, bu durumun proleteryanın yaşam koşullarını da eşitlenmesini sağlayarak proleterya ile burjuva arasında çatışmaya neden olacağını öne sürmüştür.

Marx'a göre bu çatışma iktisadi hakları korumak adına bir mücadele ve dayanışmayı doğuracak, sonraki aşamada bu dayanışma iktisadi amacını da aşarak toplumsal ve siyasal bir boyut kazanacaktır. Marx'a proleteryanın eylemleri sonucunda oluşacak olan siyasal partinin, her ne kadar zaman zaman proleterler arasında yaşanacak olan çatışmalar nedeniyle sekteye uğrayacağını ifade etse de bu çatışmaların proleterya dayanışma ve mücadelesini daha güçlü bir hale getireceğini ifade etmiştir. Bu duruma örnek olarak İngiltere'de uzun çalışma saatlerine karşı yapılan eylemler sonucu işgücü yasasının hakkının elde edilmesini göstermiştir.

İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte özellikle İstanbul'da hem siyasal hem de sosyal bir hareketlilik yaşanmıştır. Osmanlı coğrafyasında Meşrutiyet'in getirmiş olduğu özgürlük ortamında birçok dergi, gazete ve dernek faaliyete geçmiştir. Meşrutiyet'in henüz ikinci ayında Üsküp ve Selanik'te başlayıp, sırasıyla İstanbul, İzmir ve Adana'ya da sıçrayan işçi grevleri baş göstermiştir. Bu işçilerin birçoğu demiryolları ve fabrikalarda çalışan kişilerden oluşmuştur. Eylemlerin genel görünüşüne bakıldığında, daha müreffeh yaşam ve çalışma koşulları, ücretlerinin arttırılması gibi taleplerin ön plana çıktığı görülmüştür. Meşrutiyet'in ilk aylarından itibaren gitgide daha büyük bir sorun haline gelen grevler, iktidar tarafından sert bir şekilde bastırılmıştır.³⁰

İsyanların bastırılmasının ardından İttihad ve Terakki yönetimi grevleri önleyebilmek adına bir takım kanuni düzenlemeler yaparak, grevlere iştirak eden bütün sendikaları feshetmiştir. Bu düzenlemeyle birlikte, İkinci Meşrutiyet ile geldiği iddia edilen özgürlük ortamı yerini İttihat ve Terakki yönetiminin baskısına bırakmıştır.

Tunçay'a göre, feodal yapıdan burjuvaziye geçişte, işçi sınıfı için belli davranış kalıpları söz konusudur. Ona göre, işçi sınıfı orta sınıf ile beraber feodaliteye karşı beraber savaşıyor, işçi sınıfı nihai olarak bu ortaklığın ödülünü ister ancak orta sınıf iktidar paylaşımına yanaşmaz ve bu noktada işçiler yeniden ekonomik bir savaşa girer.

³⁰Tunçay , s.32-35.

Bu noktada yeni iktidar olan orta sınıf, işçi sınıfına müdahale ederek onları bastırır. İşçi sınıfı, bu noktada her ekonomik zaferin politik bir zaferle taçlandırılması gerektiğini idrak eder. Tunçay, İkinci Meşrutiyet sonrasında cereyan eden işçi hareketlerini tam da bu doğrultuda şekillendiğini, bu nedenle bu noktada sosyalizmin Osmanlı'ya nüfuz ettiğini söylemenin yanlış olacağını ifade etmiştir.³¹

İkinci Meşrutiyet'te, belli işçi hareketlerinin yayında, aydın bir çevre etrafında etrafında şekillenen sosyalist gruplarda var olmuştur. Dönem içerisinde birden çok grup ve isimden bahsedilse de en fazla öne çıkan grup Hüseyin Hilmi ve çevresidir. Hilmi ve çevresi Osmanlı İmparatorluğu altında İstanbul'da doğrudan sosyalizm ifadesini kullanarak faaliyette bulunmuş ilk gruptur.³²

Hüseyin Hilmi ve çevresi sosyalist faaliyetleri bağlamında "Osmanlı Sosyalist Fırkası" ve "İştirak" dergisini kurmuştur. Hilmi ve çevresinin sosyalizm anlayışı Fransız ekolünden etkilenmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Sosyalist Fırkası (O.S.F) Fransa şubesi açılmış, Fransız Sosyalist Partisi ile birtakım temaslarda bulunulmuştur. Bununla birlikte Fransız sosyalistlerden makale çevirileri yapılarak İştirak Dergisi'nde yayımlanmıştır.³³

1910 yılında yayın hayatına başlayan ve haftalık olarak çıkan İştirak Dergisi, 17. sayısına kadar düzenli bir şekilde yayımlanmıştır. 17. sayının ardından Divan-ı Harb-i Örfi tarafından kapatılma kararı verilen İştirak dergisi yayın hayatına "İnsaniyet" ismiyle devam etme kararı almıştır. İnsaniyet ismiyle iki sayı yayımlayan Hilmi ve çevresi, İştirak'ın kapatılması için yeterli delil bulunamamasıyla, tekrardan İştirak ismiyle yayın yapmaya devam etmiş, İnsaniyet ise olası bir kapatma kararına karşın yedek bir yayın organı olarak tutulmuştur.

Hilmi ve çevresi, İştirak'ın yayın hayatına dönüşüyle birlikte Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kuruluş haberini vermiştir. İştirak dergisi, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın fikri çerçevesinin yayımlandığı bir parti organı özelliği taşımaktadır. Osmanlı Sosyalist

³¹ Tunçay, s.31-36.

³² Foti Benlisoy ve Doğan Çetinkaya "İştirakçi Hilmi", Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce** "Sol" Cilt 8 içinde (165-183), İstanbul:İletişim Yayınları s.165.

³³ Abdullah Cerrahoğlu,"**Türkiye'de Sosyalizm**",3.Cilt, Basım Yeri Yok, Tarihsiz, s.94.

Fırkası'nın parti beyannamesi ve programı bu dergiden yayınlanmıştır. Henüz 20 sayısını yayımlayan İştirak ikinci kez kapatılma kararı ile karşı karşıya kalmıştır. Kapatma kararı ile birlikte İştirak'ın yedeği olarak kullanılan İnsaniyet ile çalışmalara devam edilse de bu dergide kısa süre içinde İştirak ile aynı kaderi paylaşarak kapatılmıştır.³⁴

İştirak Dergisi ilk sosyalist dergi olma özelliğiyle birlikte Hilmi ve çevresinin görüşlerini de yansıtmaktadır. Hilmi ve çevresine yöneltilen eleştirilerin birçoğu burada yayımlanan yazılardan kaynaklanmaktadır. Tunçay'a göre, İştirak'te yayımlanan yazılar, Hilmi ve çevresinin, sosyalistlikten ne denli uzak olduklarının da kanıtıdır.³⁵

Hilmi ve çevresi, O.S. F'nin parti beyannamesinde yer alan içerik nedeniyle sosyalizmi tam anlamıyla kavrayamadıkları yönünde birçok eleştiriye maruz kalmıştır. O.S.F parti beyannamesi nedeniyle birçok kez sosyalist bir parti olmaktan çok liberal bir parti olarak zikredilmiştir. Hüseyin Hilmi ve çevresinin sosyalizm anlayışı hem sağ hem de sol cemahtan eleştirilere maruz kalmıştır.

Eleştirilerin genel hareket noktası, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir sanayi devrimi yaşanmamış olması buna bağlı olarak ta bir işçi sınıfının gelişmediği düşüncesidir. Bu fikirden hareketle Osmanlı'da sosyalist bir hareketin var olması için yeterli alt yapının olmadığı, Hilmi çevresinin sosyalizmden çok liberal eksende hareket ettikleri söylenmektedir.³⁶

Anti sosyalist bir tavır sergileyen çevreler, İkinci Meşuriyet'te var olan sosyalizmi, o dönemde var olan özgürlük ortamından fırsatla ortaya çıkmış bir hevsten ibaret görmüştür. Sayılğan'a göre O.S.F bir boşluğu dolduran gerekli bir teşkilat değildir. Sayılğan buna neden olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyalizme ihtiyaç duyan bir ortama sahip olmamasını öne sürmektedir.³⁷

³⁴ Tunçay, s.37-55.

³⁵ Tunçay, s.42.

³⁶ Tunçay, s.42-55.

³⁷ Aclan Sayılğan, **Türkiye'de Sol Hareketler**, 5.Basım,İstanbul:Doğu Kütüphanesi, 2009,s.34.

Darendelioğlu'na göre de O.S.F suni bir yapılanma iken, Hüseyin Hilmi için bir geçim vesilesidir.³⁸ Bu fikre Sencer'de³⁹ katılım sağlayarak emek-sermaye çelişkisinin tartışılmadığı bir ortamda O.S.F'nin kişisel bir çabadan öteye gidemeyeceğini ifade etmektedir

Tunçay'a göre Hilmi ve çevresinin sosyalizm anlayışı homojen değildir. Bu tezini Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın programıyla açıklayan Tunçay, "Osmanlı Sosyalist Fırkası" liberal olarak görüldüğünü nitekim parti programına bakıldığında çoğu istekler politik özgürlük ve işçi çalışma saatlerinin düzenlenmesiyle ilgilidir.

Hilmi ve çevresi yayınlamış oldukları dergi ve gazetelerinde işçi sınıfından bahsetmiş ancak bunu belli bir kuram çerçevesinde ele almamıştır. Hilmi ve çevresi bu nokta da bir harekete dönüşmeyi başaramamıştır. Bütün bu eleştiriler doğrultusunda Hilmi ve çevresinin sosyalizmi tam olarak kavrayamadığı ve kuramsal bir yaklaşım geliştiremediği fikri kabul görse de Hilmi ve çevresi gerek İştirak Dergisi ile gerekse O.S.F ile sosyalizmi yaymak ve tanıtmak adına ciddi bir çaba sarfetmiştir.⁴⁰

İkinci Meşrutiyetin ilanının ilk yıllarında İttihad ve Terakki cephesi iktidarı tam olarak sahiplenme noktasında çekingenlik göstermiştir. Bab-ı Ali Baskınının ardından sedarete getirilen Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesiyle birlikte İttihat ve Terakki yönetimi, çekingen tavrından uzaklaşarak kendi diktatöryasını ilan etmiştir. Şevket Mahmut'un katliyle birçok kişi hakkında idam ve sürgün kararı çıkarılmış, bu bağlamda Hüseyin Hilmi de sürgün edilmiştir.

Hüseyin Hilmi bu sürgün boyunca politikadan uzak durmuştur. Genel olarak bakıldığında 1913'ten 1918 yılına kadar bugünkü sınırlarıyla Türkiye'de herhangi bir sosyalist hareket varlık göstermemiştir.

Sonuç olarak, sosyalizm İkinci Meşrutiyet'in en zayıf akımı olmuştur. Bunun nedeni ise yukarıda da kısmen bahsedildiği üzere Osmanlı'daki sosyalistlerinin, devamlı

³⁸ İlhan Darendelioğlu, "Türkiye'de Komünist Hareketler", 4.Baskı, İstanbul: Toker Yayınları, Tarihsiz, s.17.

³⁹ Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Siyasi Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul: May Yayınları, 1974, s.55-58.

⁴⁰ Tunçay, s.41-45.

ve tutarlı olmayan fikirler içinde olmalarıdır.⁴¹ Buna ek olarak Meşrutiyet dönemindeki sosyalistler, klasik sosyalizmin tanımını ortaya koymaktan başka birşey yapmamışlardır. Meşrutiyet dönemi için sosyalist kişilerden bahsedilebilir nitekim bir akım olarak sosyalizmin var olduğunu söylemek mümkün değildir.⁴²

Bu bölümde Osmanlı'da ilk sosyalist kıpırdanmaların yaşandığı Meşrutiyet Dönemi sosyalizm faaliyetleri ele alınmıştır. Bir sonraki bölümde Mütareke yıllarını kapsayan dönemde sosyalizm faaliyetleri ele alınmaya çalışılacaktır.

1.2.2. Mütareke Döneminde Sol Hareketler

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından bitimine dek herhangi bir Sosyalist hareket görülmemiştir. Hatta mütareke dönemi sonrasında çıkartılan kararnamelerle derneklerin faaliyetleri daraltılmıştır. Bununla birlikte, mütareke döneminde mevcut olanların dışında, Sosyal Demokrat Fırkası, Osmanlı Mesai Fırkası gibi yeni sosyalist partiler kurulmuştur. Bahsi geçen her iki parti belli bir teşkilatlanmaya sahip olsalar da siyaseten aktif bir rol oynayamamış, tutarlı bir varlık gösterememişlerdir.

Daha evvel ele aldığımız Osmanlı Sosyalist Fırkası, mütareke döneminde Türkiye Sosyalist Fırkası (T.S.F) olarak varlık göstermiştir. Harbin bitmesiyle birlikte sürgünden dönen Hüseyin Hilmi, ilk iş olarak partiyi yeniden faaliyete geçirmiştir. T.S.F gerek parti programı gerekse parti teşkilatı yapılanması bakımından yeniden yapılanmaya gitmiştir.

T.S. F'nin programı bir önceki döneme göre daha kapsamlı ve tutarlı olmuştur. Yeni programda, "bugünkü dille sosyalizm eşitsizlik ve adaletsizliğe dayanan bugünkü toplumu esas teşkilatında temelden değişiklikler yaparak toplum hayatına tahammül edilir bir biçim vermek" misyonu ile yola çıkan Hilmi ve çevresi, bu doğrultuda aşağıdaki reform gerekliliklerini açıklamışlardır;⁴³

⁴¹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 1**, 2. Basım, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988, s.12.

⁴² Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerinde Düşünceler", Tunçay ve Zürcher (Ed.), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik** içinde (13-32), İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.16-17

⁴³ Sayılğan, s.47-48

“İşçi, çiftçi ve küçük tüccar ve esnafın sermayedarlara karşı korunması için gereken tedbirlerin alınması, işçilerin hafta tatili olması ve bir işverenin bir işçiyi altı günden fazla çalıştırmaması (bir hafta içinde), iş süresinin 8 saatten fazla olmaması, 14 yaşından aşağı erkek ve 16 yaşından küçük kız çocuklarının çalıştırılmalarının yasak edilmesi, 14-18 yaşına kadar tahsillerini tamamlayabilmek için işçilerin yarım gün çalıştırılması, kadınlar ve çocukların gece işlerinde çalıştırılmaması, bütün iş alanları için işçilerin de fikirlerinin alınarak asgari ücret tarifelerinin tespit edilmesi, fabrikalarda iş nizamnamelerinin işçilerle birlikte hazırlanması, iş yerlerinin sağlık durumlarının işçi sendikaları tarafından kontrol edilmesi, işçi sigortalarının işçiler tarafından idare ve kontrol edilmesi, grev hakkına dokunulmaması,”⁴⁴

Türkiye Sosyalist Fırkası'nın bu iddialı programıyla geri dönüşüne karşın, Hüseyin Hilmi'nin sosyalizm noktasındaki “bilgisizliği ve siyasi disiplinden yoksunluğu” zaman içerisinde parti üyelerini partiden uzaklaştırmıştır. 1919 yılında ilk kez seçimlere de iştirak eden T.S.F, herhangi bir başarı elde edememiştir.

T.S.F lideri olan Hüseyin Hilmi, İngiliz işgal kuvvetleri ile iş birliği yaparak Şirket-i Hayriye ve Demiryolları işçi grevlerini tertip etmiştir. Hüseyin Hilmi, bu grevlerin müzakerelerinde şahsi menfaatler sağlamıştır. Hüseyin Hilmi girmiş olduğu bu ilişkiler neticesinde, İstanbul'da esrarengiz bir cinayete kurban gitmiştir.⁴⁵ Enternasyonal destekçisi de olan Hüseyin Hilmi'nin ölümüyle, bu hareketin de varlığı son bulmuştur.

Bu bölümde Mütareke döneminde gerçekleşen sosyalist faaliyetler ele alınmıştır. Bir sonraki bölümde Millî Mücadele dönemi boyunca gerçekleşen sosyalist girişim ve faaliyetler ele alınacaktır.

1.2.3. Millî Mücadele Döneminde Türk Solu

1917'de Rusya'da yaşanan Bolşevik Devrimi bütün dünyada olduğu gibi Anadolu'da da etkisini göstermiştir. Osmanlı'da kendini hissettiren Rusya etkisi, devrim öncesine dayanmaktadır. Rusya'da yönetimi altında yaşamını sürdüren Türk ve Müslüman topluluklar vesilesiyle bu coğrafya ile yakın ilişkiler kurulmuştur.

⁴⁴ Sayılğan, s.47.

⁴⁵ Tunçay, s.70-83.

Bu ilişkiler neticesinde her iki coğrafyada yaşanan siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmeler çeşitli boyutlarda birbirini etkilemiştir. Osmanlı ve Rus coğrafyasında yaşanan gelişmelerin birbirini etkilemelerinde en etkin role sahip araç, gazete ve dergilerdir.

Osmanlı coğrafyasında yaşanan her türlü gelişme Rusya coğrafyasında hissedilmiş olduğu gibi, Bolşevik etkisi de çeşitli yayın organları ile birlikte buraya taşınmıştır. Bolşevik etkisini Anadolu'da hissedilmesini sağlayan bir diğer unsur ise Karadeniz kıyılarından Kafkas kıyılarına doğru gerçekleştirilen mevsimlik göç hareketleridir. Bu hareketlilik sadece ekonomik bir hareketlilik olmayıp bazı politik etkilerde beraberinde getirmiştir.⁴⁶ Laçiner'e göre Türkiye'de sol düşünce tam anlamıyla Bolşevik Devrimi sonrasında şekillenmiştir.⁴⁷

Türkiye'de komünist hareketler, bugünkü Türkiye sınırları dışında başlamıştır. Sosyalist ve komünist hareketlerin Türkiye'de merkezileşmesi 1919 yılında gerçekleşmiştir. Bu merkezileşme aynı zamanda bugün halen var olan sosyalist ve komünist hareketlerinde doğuşu anlamına gelmektedir.⁴⁸

Osmanlı'nın son dönemlerinde devam eden savaş durumu, Türk aydınının da bir yılgınlık ve buna bağlı olarak kurtuluş için bir çözüm arayışını beraberinde getirmiştir. Meşrutiyet'in ilanı bir umut ışığı olarak görülmüşse de Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile alınan yenilgi zaten var olan gelecek kaygısını doruk noktasına çıkarmıştır.

Sosyalizmin marksist uyarlaması tam da bu noktada Türk aydınınının yaşamına bir kurtuluş reçetesi olarak girmiştir. Belge⁴⁹, marksizmi seçenlerin bu tecih yapmalarında üç farklı etken olduğundan söz etmiştir. İlk neden marksizmin daha teorik düzeyde cereyan eden bir fikir akımı olmasıdır. İkinci neden, marksizmin "anti-emperyalist"

⁴⁶ Emel Akal, "Rusya'da 1917 Şubat ve Ekim Devrimlerinin Türkiye'ye Etkileri/Yansımaları", Murat Gültekinil (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce "Sol"** Cilt 8 İçinde (114- 117), İstanbul:İletişim Yayınları,2008,s.114-115.

⁴⁷ Ömer Laçiner, "Kopuş Düşüncesi:1960'lı Dönem Bir Kop (ama) ma mıdır?", Murat Gültekinil (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce "Sol"** Cilt 8 İçinde 524-535 , İstanbul:İletişim Yayınları,2008,s.528.

⁴⁸ Sayılğan, s.57.

⁴⁹ Belge, s.28-30.

duruşudur. Üçüncü etken ise teoriğin pratiğe dönüşmüş hali olan 1917 Devriminin gerçekleşmesidir.

Türkiye'deki marksist hareketler bağlamında Dr. Şefik Hüsnü Değmer, Türkiye'deki komünist hareketin öncü kişisi olmuştur. Değmer'in bu öncülüğü yaklaşık yarım asır boyunca devam etmiştir. 1887 yılında Selanik'te dünyaya gelen Değmer, liseye kadar olan öğrenimini Türkiye'de tamamlamış, iyi derecede Fransızca bildiğinden, üniversite eğitimi için burslu olarak Fransa'nın başkenti Paris'e gitmiştir. Paris'te, tıp eğitimini ruh ve sinir hastalıkları alanında uzmanlaşarak tamamlayan Değmer, 1912 yılında Türkiye'ye dönmüştür. Türkiye'ye döndükten sonra, Birinci Dünya Savaşı nedeniyle askere alınan Değmer, Çanakkale ve Şark cephelerinde görev almıştır.⁵⁰

Fransa'da eğitim aldığı yıllarda Jön Türk olan Değmer'in yakın çevresini Yahya Kemal Bayatlı, Abdülhak Şinasi gibi isimler oluşturmuştur. Değmer, Türkiye'ye döndüğü yıllarda, Jön Türk mağlubiyetini görmüş, bu kapsamda harekete geçerek Jön Türk sosyalizmini faaliyete geçirmek için çalışmalar gerçekleştirmiştir. Polonya'da evlenen Değmer'in, İkinci Dünya Harbi esnasında kızı Naziler tarafından katledilmiştir.

Değmer 'in Paris'te olduğu yıllar, sosyalist hareketler açısından Fransa siyasetin en büyük hamlelerini gerçekleştirdiği döneme denk gelmektedir. Bu dönem içerisinde "Sosyalist Unifie Partisi ve Humanite Gazetesi" kurulmuştur. Bununla birlikte, Değmer'in eğitim gördüğü Paris Üniversitesi'nde Clemenceau'nun da Jaures gibi isimler bulunmaktaydı. Değmer'in etrafında şekillenen gelişmeler onuda tesiri altına alarak sosyalist düşünce akımını benimsemiştir.⁵¹

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Almanya'da bulunan çok sayıda öğrenci ve işçi bir araya gelerek 1918'de Türkiye İşçi ve Çiftçi partisini kurmuş ve 1919'da Kurtuluş dergisini çıkarmaya başlamıştır. Ancak bu grubun Almanya'daki faaliyetleri uzun sürmemiş, grubun büyük bir çoğunluğu 1919 yılında Türkiye'ye geri dönmüştür. Değmer'de bu gruba katılarak Kurtuluş dergisinde yazmaya başlamıştır. Temmuz 1919'da

⁵⁰ Burak Gürel ve Can Nacar, "Şefik Hüsnü", Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce "Sol"** Cilt 8 içinde 118-137, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s.118-120

⁵¹ Sayılğan, s.57-60

ise Türkiye İşçi ve Sosyalist Fırkası'nın (TİSF) kuruluş aşamasında aktif rol oynamıştır. TİSF ve Kurtuluş dergisi Meclis-i Mebusan'ın işgal güçleri tarafından işgal edilmesiyle kapatılmıştır. Şefik Hüsnü ve çevresindekiler 1921'de Aydınlık Dergisi'ni çıkarmaya başlamıştır. Şefik Hüsnü bu süreç içerisinde İstanbul'da bulunan işçiler arasında var olan dağınıklığı bertaraf ederek işçilerin birliğini oluşturmaya yönelik yazılar kaleme almıştır.⁵²

Şefik Hüsnü Değmer, Mustafa Suphi ve çevresindekiler bir araya gelerek 15 Eylül 1920 yılında Bakü'de Türkiye Komünist Partisini kurmuştur. Partiyi kuran çevreye bakıldığında 3 farklı akımın var olduğu görülmektedir. İlk grubu eğitimini yurtdışında tamamlayıp yurda dönmüş öğrenciler oluşturmuştur. İkinci grubu ise Mustafa Suphi ve çevresi oluştururken, üçüncü grubu Anadolu'da bulunan sol örgütlenme ve anlayışlar oluşturmuştur.

Bu bölümde mütareke döneminde faaliyet göstermiş ve kuruluşu gerçekleşmiş sosyalist grupların faaliyetleri ele alınmıştır. Bir sonraki bölümde Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk solunun durumu ele alınacaktır.

1.2.4. Cumhuriyet Sonrası Sol Hareketler

Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından solun herhangi bir biçiminin örgütlenmesine fırsat tanınmamıştır. Bununla birlikte Türk solunda Birinci Dünya Savaşı ile birlikte ayrışmalar başlamış, ikinci ve üçüncü enternasyonalizmle birlikte ayrışmalar belirginleşerek, komünist ve sosyal demokratlar birbirinden ayrılmıştır. Çaha⁵³ bu ayrışmadan sonra ortaya çıkan Türk solunu “devrimci radikal”, “entelektüel” ve “Kemalist” olmak üzere üç grupta kategorize etmiştir. Çaha, bu grupları aşağıda ifade edildiği gibi tanımlamıştır. Devrimci radikal sol olarak adlandırılan grup, silahlı mücadeleye dayalı, Lenin-Mao çizgisinden etkilenmiş zora dayalı devrimci diktatörlük kurmayı amaç edinmiştir. Entelektüel solun ise çoğunlukla devrimci radikal soldan çok farklı olmayarak “silahın yerine kalem koyup” tek parti diktatörlüğüne dayalı devletin her türlü iktisadi faaliyeti yönettiği ve serbest piyasa modelinin yer almadığı bir sosyalizm

⁵² Gürel ve Nacar, s.119-122

⁵³ Ömer Çaha, **Dört Akım Dört Siyaset**, 5.Basım, Ankara: Orion Yayınları, 2012, s.180-185.

ideali var olmuştur. Kemalist sol ise retorik düzeyde demokrasi söyleminin vurgulandığı ancak zaman zaman Mussolini partisindeki siyasetçilerin izledikleri tarzda tutumlar sergilenmiştir.

Devrimci-komünist çizgi her türlü imkânı seferber ederek siyasal faaliyetlerini ayakta tutmaya çalışmıştır. Belge'ye göre sosyal demokrasi ciddi anlamda bugüne dek hala kurulamamıştır ve sosyal demokrasinin olmayışı ciddi boşluk yaratmıştır. Az sayıda bulunan ve zor koşullarda faaliyetlerini sürdüren komünistler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında entelektüel ufukları kapalı kalmış, gelenekçi bir hareketle kendi ideolojilerine "imanla" bağlanmışlardır.

Pre-kapitalist tarımsal toplum yapısına sahip Cumhuriyet Türkiye'si modernleşme sürecini Batılılaşma yöntemiyle sürdürmüştür. Bu süreç komünist çevrelerce onaylanan ve arzulanan şeyleri içermiştir. Ancak bu çevreden bazı aydınlar modernleşme hareketleri kapsamında parti faaliyetleri içinde sınırlı kalmaktan sıyrılarak rejime yardımcı olma fikrini benimsemiştir. Şevket Süreyya, Vedat Nedim gibi kişilerden oluşan bu çevre bir süre sonra Kadro Hareketi olarak öne çıkmıştır.⁵⁴

Var olan düzenin en iyi düzen olduğu anlayışını reddeden sosyalizm, mevcut olandan daha iyi bir düzen var olabileceği fikrini savunmaktadır. Var olan düzene muhalifliği nedeniyle sosyalizm "devrimci" olarak nitelendirilir ve sol yelpaze içerisinde en radikal çizgiyi teşkil eder. Bu nedenle demokratik bilincin gelişmediği ülkelerde solun özellikle de komünizmin kabul edilmesi kolay olmamaktadır.⁵⁵

Sol düşünce fazlaca baskı altına alınmadığı toplumlar da bile bütünüyle tehdit edilmekten kurtulamamıştır. Yukarı da aktarılan koşullar bağlamında düşünüldüğünde sosyalistler için ilk çözüm "yeraltı" örgütlenme fikri öne çıkmaktadır. Fakat somut koşullarla ele alındığında bunun yeterli bir koruma olmadığı anlaşılmaktadır.

Belge'ye⁵⁶ göre solun baskı altına alındığı toplumlarda komünist olmayı seçen kişi sayısı bir hayli az olduğu için düzen tarafından kontrol altında tutulmaları görece kolay

⁵⁴ Belge, s.30-31.

⁵⁵ Belge, s.31.

⁵⁶ Belge, s.31.

olmaktadır. Bununla birlikte komünist hareketin kendi varlığının meşruiyetine ilişkin bir mesaj vermesi gerektiğini vurgulayan Belge, bunun "ulusal hedefler" doğrultusunda kendine bir rol biçme anlamına geldiğini ifade etmiştir.

Komünist hareket, halk içinde kendine bir taban açmayı başaramamışsa bu meşruluk zeminini iktidar katında oluşturmayı denemektedir. Türkiye'de de tıpkı Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi komünistler için demokratik ve liberal kurumların yokluğunda Kemalizm dışında sığınılacak liman kalmamıştır.

1940'lı yıllara gelindiğinde komünist/sosyalist çizgisinde çok uzun sürmese de bir ayrışma belirginleşmiştir. 1946 yılında Esat Müstecaplıoğlu Türkiye Sosyalist Partisi'ni kurmuştur. Türkiye Komünist Partisi'nden daha radikal olacağı izlenimi veren bu partide TKP'ye yakın fakat tam da partinin içinde yer almak istemeyen kişiler yer almıştır. Parti mevcut düzen içerisinde çok uzun soluklu olamamış yaklaşık yarım yıl içerisinde kapatılmıştır.

1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte koşulların değişeceği umidi ile TSP'yi yeniden kuran Esat Adil, bu parti döneminde de benzeri bir düzen anlayışı ile karşılaşarak 1952 yılında partisini kapatmak zorunda kalmış ve bir daha böyle bir girişimde bulunmamıştır.⁵⁷

Şefik Hüsnü Değmer'de Demokrat Parti yönetiminin gelişini fırsat bilerek kendi partisini kurmuştur. Belge bu hareketi "meydanı boş bırakma korkusu" olarak okumuştur. Rejim bir süre sonra bu partiyi de kapatmış ancak Değmer'in parti girişimi zaten ilişkileri bozuk olan "solcu" kesimi daha da kutuplaştırmıştır. Cumhuriyetin ilanından 1960'lara kadar olan süreçte Türkiye sosyalist/komünist partilere hazır olmamıştır.⁵⁸

1.2.4.1. 1960 ve Sonrası Türk Sol Hareketleri

1960 yılında yaşanan askeri darbe Türk solu açısından bazı gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Askeri darbe sonrasında yaşanan siyasi çekişmeler esnasında,

⁵⁷ Mustafa Şener, "Türkiye İşçi Partisi", Murat Gültekinil (Ed.), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce "Sol"** Cilt 8 İçinde (356- 375), İstanbul:İletişim Yayınları, 2008, s.357-359.

⁵⁸ Belge, s.32.

“Sol” Türk siyasetine yeni bir özne olarak giriş yapmıştır. TKP’den bağımsız olarak bir sol ortaya çıkmış ve bu hareket TKP’nin bir uzantısı ya da devamı olmamıştır. Laçiner’e göre 1960 itibarıyla başlayan sol hareketlerin etkisi 70’lerin ortalarına kadar kendisini hissettirmeyi başarmıştır.⁵⁹ Gültekingil’e göre ise 1960’lı yıllara kadar yayımlanan sol çalışmaları cılız kalmıştır. Bu cılızlığın nedenini sistematiklikten ve düzenden yoksun yayınlar faaliyetleri ile açıklayan Gültekingil, 1960’lardan sonra hem özgün yayınlar hem de sosyal ve siyasal hareketlerle beslenen solun, kendi tarihi içinde bir sıçrama yaptığını ve de Türk siyasi arenasında belirleyici bir rol üstlendiğini öne sürmüştür.⁶⁰

Solun bu denli hızla yayılması Türkiye’deki var olan iç koşullar ve dünya konjonktürünün bu yayılışa yatkın olmasıyla ilgilidir. 1961 Anayasası’nın yürütme organına getirdiği kısıtlamalar, darbe sonrası ortamda demokrasi gelişimini olumlu yönde etkilediği için bu durum, Türk solunun da işine yaramıştır. Bu tezi destekleyecek doğrultu’da Aydınöğlü’da 27 Mayıs askeri darbesinin sadece askeri bir darbe olmadığını, sonuçları açısından Türkiye’de geleneksel olarak safdışı bırakılmış olan solun 27 Mayıs sonrasında gelen yirmi yıl boyunca siyasete yönelmeye başladığını ifade etmiştir.⁶¹

Türkiye İşçi Partisi 1961 yılında bir grup sendikacı tarafından kurulmuştur. Resmi olarak 1961 yılında kurulmasına karşın 1962’de Mehmet Ali Aybar’ın iktidara gelmesine kadar herhangi bir faaliyette bulunulmamıştır. İşçi Parti’si Türkiye’deki sosyalist hareketin bugüne kadar teşekkül ettiği en önemli yasal örgüt olmuş, sosyalist fikir akımına yeni mevziler açmıştır. Türkiye İşçi Partisi kendinden önce var olan Türkiye Komünist Partisi’nden örgütsel anlamda kendini ayırmış, ideolojik bağlamda örgütlenme ve iktidar anlayışını değiştirerek kendine has bir strateji geliştirmiştir.

TİP teşkilatında temel olarak üç grup varlık göstermiştir. Bunların ilkinin "Sendikacılar" oluşturmaktadır. İkinci grup ise "Sola Açık" aydınlardır. Sola açık aydınlar kendi içlerinde solculuk geçmişi olan görece yaşlı aydınlar ve üniversite

⁵⁹ Laçiner, s.526.

⁶⁰ Murat Gültekingil, “Sunuş”, Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce** “Sol” Cilt 8 İçinde 13-18, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s.15.

⁶¹ Ergun Aydınöğlü, **Türk Solu** (1960-1980), İstanbul: Versus Yayınları, 2011, s.54.

ortamında sosyalizm ile tanışan gençler olarak ayrıışmaktadır. Son grubu ise Kürt aydınlar oluşturmaktadır. O dönemdeki daha genç ve radikal Kürt gençleri, TİP'te politika yapmayı tercih etmiştir.⁶² 27 Eylül darbesinin ardından kurulan TİP, Türk siyasi hayatında edinmiş olduğu yer bakımından CHP'de yeni bir kimlik arayışına neden olmuş ve “ortanın solu” olarak tanımlanan yeni CHP siyaseti şekillenmiştir.⁶³

Solun birbirinden farklı çizgileri yaşanan askeri darbeye karşı eleştirel ve muhalif bir tavır takınmamıştır. Bunun nedeni ise hem Demokrat Parti hem de Demokrat Parti'nin devamı olarak görülen Adelet Partisi'nin solun herhangi bir varlık göstermesine müsaade etmemesidir. Askeri darbe dönemin iktidarı ile meşgul iken Türk solu bu boşluktan faydalanarak örgütlenme şansı bulmuştur. Nihai olarak bakıldığında ise darbeyi gerçekleştiren subaylar tek parti bilincinde yetişmiş ve solun varlık göstermesine şans tanımamış asıl güç olmuştur.

Sosyalizmin yasal-meşru bir düzlemde siyaset yapabilmesi için ihtiyacı olan ilk olgu demokrasidir. Oysa ki 1960'lı yılların sosyalizmi kendi hayat damarları sayılabilecek demokrasiyi savunmamıştır. Ancak bu noktada dönemin bütün sosyalistleri aynı tavrı takınmamıştır.

Bu durum sol içinde belli ayrılıkları getirmişse de Sovyetler Birliği'nin, Prag'ı işgali asıl dağılmaya neden olmuştur. Sovyetlerin bu hamlesi, Mehmet Ali Aybar tarafından kınanırken, TİP içindeki önde gelen kişiler Sovyet müdahalesini yerinde bulduklarını ifade etmişlerdir. Bu fikir ayrılığı bir iç kavgaya dönüşerek partiyi bölünmeye götürmüştür.

1968 bütün dünya siyaseti açısından çalkantılı geçmiştir. Bu karışıklık Türkiye'yi de etkilemiş İstanbul Üniversitesi işgal edilmiştir. TİP bu süreçte olayı bitirme odaklı hareket ederken Milli Demokratik Devrim (MDD) bu karışıklık üzerinden 27 Mayıs'a ulaşmaya çalışmıştır. MDD'nin verdiği tepkiyle gençlik hareketleri MDD'nin yanında toplanmış, TİP denetimi elinden kaçırmıştır.

⁶² Belge, s.32-33.

⁶³ Çaha, s.188-189.

1968 yılı dünya tarihi açısından eskiyle bağlantıyı keserek daha evvel denenmeyenlerin denendiği bir hareket içermekteydi. Batı dünyası bu dürtüyü kendi sistemine entegre ederek sindirmişse de Doğu bu dürtüyü reddederek bastırarak parçalamayı tercih etmiştir. Türkiye'deki sol bu dönemde Stalin gibi bir kaynağı keşfetmiş, Batı Bloku'nun gerçekleştirdiği "özgürleşme" hareketini küçümseyerek reddetmiştir.⁶⁴

1.2.4.2. 12 Mart Dönemi ve Sonrasında Türk Solu

12 Mart sonrası Türk solu için bir ara dönem olarak kabul edilmektedir. Yaşanan olaylar neticesinde cezaevindeki devrimci kadro, Kemalizm ve sosyalizmin farklı ideolojik çerçeveye sahip olduğunu anlamış ve kendilerini ya Kemalist ya da sosyalist olmak üzere tek bir kimlikle tanımlamaya başlamışlardır.

12 Mart bir yenilgi olarak kabul edilse de Türk toplumundaki sosyalizm algısı açısından olumlu getirileri olmuştur. Bu durumun en büyük kanıtı ise Bülent Ecevit'in aday olduğu seçimlerde CHP'nin birinci olmasıdır. Yaşanan bu gelişmeler Türk solunun kendisini yenilemesine olanak tanımıştır.

12 Mart sonrasında Türk sosyalizminin genel durumu birkaç maddede yorumlanabilir. İlk olarak 12 Mart sonrasında sosyalist bir siyaset benimsemiş kimseler için aynı hareket içinden gelme zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Bu durum en fazla Çin sosyalizmini benimsemiş çevrelerde gözlemlenmiştir.

İkinci olarak sol kadroların bir kısmı cezaevi sonrasında sola karşı genel toplumsal tepkiyle karşılaşmalar da özellikle Milliyetçi Haraker Partisi etrafında şekillenen ülkücü hareketin tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu tepki bir süre sonra "kan davasına" evrilmiştir. 12 Mart sonrasında ülkücü hareket ile sosyalist gruplar arasında yaşanan bu çekişmeler 1980 olaylarına zemin hazırlamıştır.⁶⁵

Türk solu tarihi boyunca en büyük darbeyi, 1980'li yıllarda almıştır. Zaten 12 mart olaylarının ardından motivasyonunu kaybetmiş olan Türk solunda bu darbeyi

⁶⁴ Belge ,s.34-35

⁶⁵ Belge, s.38-40.

kaldırabilecek güç söz konusu değildi. 12 Eylül darbesi beraberinde birçok tutuklamayı beraberinde getirirken sol kesimin bir kısmı yurtdışına kaçmış mücadelesine oradan devam etmek istemiştir nitekim artık Türk solunun Türkiye'de herhangi bir muhattabı kalmamıştır. Toplum, 70'te yaşanan acı olayların birikimi olan bu olayları tepkisizce izlemekle yetinmiştir.

1989'da Berlin duvarının çökmesiyle birlikte bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sosyalizmi etkilemiştir. 80'li yılların başından itibaren yükselmeye başlayan sağ kesim yükselişini sürdürmeye devam etmiştir. Bu sonuçlar bağlamında Türkiye'de sosyalizm varlığını devam ettirse Türk solu 80 darbesi sonrasında dağılma sürecine girmiş ve halen günümüze kadar eski gücünü toplayamamıştır.⁶⁶

Bu aşamaya dek Türk solunun Cumhuriyet tarihi içerisindeki tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Bir sonraki bölümde Birikim Dergisi'nin tarihsel gelişimi ele alınacaktır.

1.3. Birikim Dergisi ve Tarihsel Süreçteki Gelişimi

Bir önceki bölümde de aktardığımız gibi, 1960'ların başından itibaren Türk siyasal hayatının bir öznesi haline gelen solun Türk toplumsal yapısına bir kurtuluş reçetesi olarak uyarlanma çabası 1970'li yıllarda da devam etmiştir. Bu bağlamda 1970'li yılların henüz başında cereyan eden işçi eylemleri sol düşüncenin artık toplumsal anlamda karşılık bulduğunun alameti idi. Solun toplumsal anlamda bulduğu karşılık sol, cenah içerisindeki çeşitliliğide arttırmıştır.

Birikim Dergisi tam da bu çeşitliliğin ve çekişmelerin arttığı dönem içerisinde ortaya çıkmıştır. 1975'ten 1980'e kadar aralıksız olarak yayın yapmayı sürdüren Birikim, 1980 yılında sıkı yönetim ilanı ile birlikte yayın hayatına ara vermiştir. Birikimin 1975-1980 yılları arasında yaptığı yayınlar "70'lerin Birikimi" olarak adlandırılmıştır.

Birikim Dergisi'nin kurucu isimleri arasında yer alan Murat Belge, derginin kuruluş amacının daha sistematik ve teorik yayın yapacak ve toplumsal yaşamın bütün alanlarını kapsayacak bir düşünce dergisi çıkarmak olduğunu belirtmiştir. Bu hedef doğrultusunda yola çıkan Birikim Dergisi ilk sayısını 1975 yılının mart ayında

⁶⁶ Belge, s.43-44.

çıkarmıştır. Derginin çekirdek kadrosunu Murat Belge, Ömer Laçiner ve Can Yücel gibi isimler oluşturmuştur.⁶⁷

Birikim Dergisi, Marksist düşüncenin alışlagelmiş referans düşünce kaynaklarının dışına çıkan ve sorgulayan yapısı ile özgünlüğünü ortaya koymuştur. Yaklaşık 40 yıldır yayın hayatına devam eden Birikim'i özgün kılan diğer özellikler ise herhangi bir siyasal hareket ile doğrudan ilişki içinde olmaması, Türk toplumsal ve siyasal hayatına ilişkin birbirinden farklı yazarlarla yer vermesidir. Birikim Dergisi Türk solunda bu doğrultuda yayın hayatını sürdürmüş en uzun soluklu dergi niteliğini de taşımaktadır.

70'lerin Birikim'i, Marksizmi güncel tartışmalardan bağımsız olarak evrensel boyutla ele alırken aynı zamanda bu hareketi yerlileştirme çabası içinde olmuştur. 70'lerin Birikim'i marksizmi millileştirmek yerine ulusal bir çerçeveye yerleştirmeye çalışmıştır. Çünkü Birikim Çevresine göre Marksizm'in millileşmesi değil, "yerlileşmesi, yani ulusallıkla özdeşleşmeyerek ulusal çerçevede muhafaza edilecek ya da eleneceklerin ölçütü olması" gerekmektedir.

Birikim'in ilk yıllarında Marksizm ekseninde yazılar yayınlamıştır. Bu yazıların bir kısmı Türk solu bağlamında kaleme alınırken bir kısmı ise doğrudan Marksizme ait tercüme yazılardır. Bununla birlikte Birikim Dergisi yayın politikasının temelinde devrimci teoriyi koyarak, devrimci bir teori olmadan devrimci bir hareketin olamayacağı düsturunu benimsemiştir. Birikim Dergisi yayın amacını ve yöntemini ilk sayısında "Çıkarken" başlıklı yazısında maddeler halinde açıklamıştır. Bu kısmı doğrudan aktaracağız.

"1) Teorinin büyük ustalarının ışığında, kendi sorunlarımız, hedeflerimiz, kendi toplumsal bütünlüğümüz açısından, kendi teorik dünyamızı kurmak; 2) Bunu yaparken yöntemi, bilimsel teoriyi aynı anda hem kavramak, hem uygulamak, hem de açıklamak; yöntemi soyutta değil, olması gereken yerde, somutun içinde bulmak; 3) Geçmişin ve bugünün kültürünü araştırmak, eleştirmek ve böylece geleceğin kültürel temellerini şimdiden kurmak; 4) Sosyalist kültürü, bir yasama sorunu olarak ele alıp işlemek; 5)

⁶⁷ Murat Belge, "Özgün Bir Düşünür" Olarak Ömer Laçiner", Abdullah Onay (Ed.), **Sosyalizmin Bunalımı: Ne Yapmalıyık?** içinde 7-14, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s.11-12.

Bütün bunların üstesinden gelecek bir aydın kadronun oluşmasına katkıda bulunmak için mümkün olan her türlü çabayı harcamak. Türkiye’de bütün bunların yapılması gerektiği kanısındayız, ama bunları gerçekleştirecek düzeyde insanüstü kişilerin şu anda bir yerde hazır beklediğini sanmıyoruz. Böyle amaçlar ancak alçakgönüllü bir çalışkanlıkla gerçekleşebilir. Birikim Yayınları yazarları ve okurları için, birlikte ve adım adım ilerleyecekleri bir okul haline getirilirse, bu hedeflerden hiç değilse bazılarını birlikte erişebileceğimize inanıyoruz”⁶⁸

Birikim Dergisi, 1989 yılında yayın hayatının ikinci dönemine başlamıştır. Birikim Dergisi bugün itibariyle 350.sayısı yayımlanmıştır. Birikimin ikinci dönemi 70’lerin Birikim’ine göre daha kapsamlı yayın politikasına sahiptir. Bu dönemde de çeviri yazılar yayımlanmıştır ancak ikinci dönemde çeviri yazı sayısı çok daha azdır. 70’lerin Birikim’inde ile karşılaştırıldığında yazar kadrosu da Birikim’in ikinci döneminde daha güçlüdür.

1989’da yayın hayatına yeniden başlayan Birikim, bu bağlamda amacını da yenilemiştir. İlk ortaya çıkış sürecinde belli bir çevre olarak anılan Birikim, ikinci döneminde derginin kendisini bir amaç olarak tanımlamıştır.⁶⁹Dergi ilk döneminden farklı olmak üzere farklı cenahlardan yazarlara da yer vermeye başlamıştır. Salt Marksizim tartışmalarının yanı sıra İslamcılık, Milliyetçilik, Liberalizm akımlar üzerine de yazılar yayımlanmıştır. Bu çeşitlilik derginin herhangi bir siyasi hareketle organik bir bağının olmaması sayesinde elde edilmiştir.

Sosyalizm temelli bir dergi olan Birikim’in sosyalizm tasavvuru birinci ve ikinci dönem arasında farklılık göstermiştir. İkinci dönemde sosyalizmi Marksizm tekelden çıkarma çabası söz konusudur. Dergi marksist bir çerçeveden sosyalist bir çerçeveye doğru kaymıştır. Bununla birlikte Ortodoks marksizm dergide eleştirilere tabi tutulmuştur.

Bir sonraki bölümde Ortadoğu’da yaşanan halk isyanlarının nasıl kavramsallaştırıldığı tartışılarak sonrasında sırasıyla Tunus, Mısır, Libya ve Suriye’de halk isyanlarının nasıl şekillendiği ve sonuçlandırıldığı açıklanamaya çalışılacaktır.

⁶⁸ Murat Belge, ”Çıkarken”, **Birikim Dergisi**, Sayı 1 (Mart 1975) ,s.5.

⁶⁹ Tanıl Bora, “100.Sayı Birikim Neye Yaradı ?”, **Birikim Dergisi**, Sayı 100, (Ağustos 1997), s.57.

2. BÖLÜM: ARAP BAHARI VE AKTÖRLER

2.1. Ortadoğu'da Halk İsyânları: Kavramsallaştırma Sorunu

Tarih boyunca Ortadoğu coğrafyasını her anlamda etkileyen bazı dönüm noktaları olmuştur. İlk olarak, Birinci Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı'dan kopan Arap coğrafyası, İngiliz ve Fransızların müdahalesiyle 19.yüzyılın başlarında yeniden dizayn edilmiştir. 1948 yılında başlayan ve yaklaşık 25 yıl süren İsrail- Arap savaşları, Ortadoğu'daki dengeleri değiştiren ikincil bir olay olarak tarihsel süreçte yer edinmiştir. İlerleyen süreçte meydana gelen İran İslam Devrimi, Körfez Savaşı ve 11 Eylül saldırısı bu silsilenin üçüncü kısmını oluşturmaktadır.⁷⁰

Tarih 2010 yılına geldiğinde Ortadoğu'yu derinden etkileyen ve şekillendiren Arap Devrimleri ya da diğer bir adıyla Arap Baharı vuku bulmuştur. Yaklaşık yüzyıl evvel Birinci Dünya Savaşı sonrasında dizayn edilen Ortadoğu, yukarıda aktarılan her dönüm noktasında bir hasara uğramıştır. Arap Baharı süreci ile birlikte zaten hasarlı bir durumda olan bu devletler, tam anlamıyla bir yıkım/yeniden şekillenme sürecine girmiştir. Dabashi bu süreci "Postkolonyalizmin Sonu" olarak adlandırmaktadır.⁷¹

2010 yılının aralık ayı Ortadoğu için yeni bir sürecin başlangıcını ifade etmektedir. Tunus'ta başlayıp Ortadoğu ve Kuzey Afrika boyunca devam eden kitlesel halk eylemleri söndürülemeyen bir ateş gibi yayılım göstermiştir. Bu kitlesel hareketlerin kendine özgü oluş biçimleri olsa da amaçsal olarak irdelendiğinde; yıllardır süregelen demokrasi ve insan haklarını göz ardı eden diktatoryaya, yolsuzluğa ve kötü sosyo-ekonomik koşullara başkaldıran ortak bir karaktere sahip olduğunu söylemek mümkündür.⁷²

⁷⁰ Zahide Tuba Kor , "Giriş", **Ortadoğu Konuşmaları**, Zahide Tuba Kor (Ed.) İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s.7.

⁷¹ Hamid Dabashi, **Arap Baharı: Post Kolonyalizmin Sonu**, Aslı Esen (çev.),İstanbul:Sümer Yayınları,2014, s.219-221

⁷² Tarık Ramazan, **İslam ve Arap Uyanışı**, Selim Karlıtekin (Çev.), İstanbul: Açılım Kitap,2013,s.15.

Arap dünyasında daha demokratik daha insani yaşam koşulları talebiyle hızla yayılan toplumsal hareketler, dünya kamuoyunun temel konusu haline gelirken, yıllardır güvenlik kaygıları ve benzeri nedenlerle demokrasi kavramının ötelendiği coğrafyada baş gösteren olayların ısmarlama mı yoksa kendi küllerinden doğan bir devrim talebi mi olduğu tartışmalarını beraberinde getirmiştir.

Ayaklanmaların ısmarlama olduğunu iddia eden tartışmaların genel çerçevesi; Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerince yayılan halk ayaklanmaları doğrudan dış müdahale sonucu, belli bir plan dahilinde domino etkisi şeklinde cereyan eden olaylar silsilesidir. Ayaklanmaların planlı ve ısmarlama olduğu görüşü ülkelerin sosyo-ekonomik ve siyasal durumlarını göz ardı ettiği için yüzeysel olduğu bir kabulle çok fazla itibar görmemesiyle beraber, olayların özüne ilişkin tatmin edici yanıtlar verememektedir.

Ortadoğu'daki halk isyanlarını kendi iç dinamiklerinden doğduğunu iddia eden tartışmalara bakıldığında ise, her ülkenin kendi sahip olduğu sosyal, siyasal ve ekonomik dinamiklere göre farklı şekilde tepkisellik ortaya koyduğu ifade edilirken, ülkelerin benzer sorun ve koşullara sahip oldukları için devrime giden süreçte birbirlerinin umutlarını yeşerttiğini, nitekim her devrimin kendine özgü koşullarının olduğunun altını çizmektedirler.⁷³

Birçok akademik disiplin Ortadoğu'da cereyan eden halk hareketlerini sosyolojik, siyasal ve ekonomik çerçevede analiz etmeye çalışırken bir yandan da tansiyonu dindirilemeyen bu hareketi adlandırmaya çalışmıştır. Ortadoğuda yaşanan halk hareketleri Arap Baharı, Arap Devrimleri, Arap İntifadası, Arap Uyanışı gibi birbirinden farklı isimlerle kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır.⁷⁴

⁷³ Kor, s.8-15.

⁷⁴ Ramazan , s.16.

Ortadoğu'daki halk hareketleri Arap olmayan topluluklarında kapsasa da ⁷⁵,adlandırma hep bu doğrultuda gerçekleşmiştir. Nitekim burada yer alan Arap kullanımı etnik bir adlandırmaya karşılık gelmemektedir⁷⁶.

Olayların yaşandığı coğrafyaya bakıldığında, bu bölgenin neredeyse tamamına yakınında Arapça konuşulmakta ve bu olayları belli bir ortak çatıda tanımlayabilmek adına bu tür adlandırmalar kullanılmıştır.Literatüre bakıldığında Ortadoğu'daki halk hareketlerine yapılan adlandırmalar arasında en fazla “Arap Baharı” kullanılmıştır. Bu kullanım belli tartışmaları halen bünyesinde barındırır da çalışma boyunca bu adlandırma kullanılacaktır.

Bu bölümde Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin şekillendiği coğrafyanın kısa tarihsel gelişimine değinilerek, Ortadoğu'da yaşanan halk eylemlerinin farklı minvallerde yorumlanması ele alınmıştır. Yine sürece ilişkin farklı kavramsallaştırma çabalarına değinilmiştir. Bir sonraki bölümde Ortadoğu'da yaşananlar sırasıyla Tunus, Mısır, Libya ve Suriye bağlamında daha detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

2.2. Arap Baharı'nda Temel Aktörler ve Ülkeler

2.3.1. Tunus

Kuzey Afrika ülkeleri arasında yer alan ve 1956 da bağımsızlığını ilan eden Tunus, 11 milyon kişilik nüfusu ile ⁷⁷Arap Baharı'nın fitilinin ateşlendiği ülke olarak olayların başlangıcında yatan temel dinamiklerin anlaşılması açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Kısa siyasal serüvenine bakıldığında 1881 yılından 1956 yılına dek Fransız sömürgesi olarak kalan Tunus, 1956 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık sürecinin ardından 1987 yılına kadar Habib Burgiba'nın idaresinde yönetilen Tunus halkı

⁷⁵ Paul Amar ve Vijay Prashad, **Arap Baharından Kesitler**, Ömer Can Furtun (Çev.) İstanbul: İntifadaYayınları, 2014, s.12.

⁷⁶ Gilbert Achcar, **Halk İstiyor: Arap İsyanı Üzerine Radikal Bir İnceleme**, Sanem Öztürk (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları,2014, s.12.

⁷⁷ Ahmet Kazım Ürün, **Arap Ülkeleri Sosyo-Kültürel Yapıları**, 1.Basım, Konya: Çizgi Kitabevi, 2016, s.113.

günden güne kendi iktidarını sağlamıştıran, otokratik olarak nitelendirilebilecek bir tek partili yönetim deneyimine sahip olmuştur.1987 yılına gelindiğinde ise, dönemin başbakanı olan Zeynel Abidin Bin Ali kansız bir darbe ile yönetimi ele geçirmiştir.

Bu yönetim değişimiyle çeşitli reform ve iyileştirme umutları var olsa da Burgriba'nın ardından Bin Ali de kendi iktidarını sağlamlaştıracak bir şekilde yönetimini sürdürmüştür. Öyle ki Burgibanın ardından yönetimi devralan Bin Ali dönemi için "Burgibasız Burgibacılık"⁷⁸adlandırması yapılmıştır.

Tunus'taki olaylar, kısa zaman içinde büyüyerek bir devrim talebine dönüşmüş, bunun neticesinde Zeynel Abidin Bin Ali görevini bırakarak Suudi Arabistan'a kaçmıştır. Geçici yönetimi anayasanın kendisine tanıdığı imkana istinaden dönemin başbakanı Muhammed Ğannuşi devralmıştır. Nitekim devrim sonrası suların durulmadığı Tunus'ta Ğannuşi hükümeti meşru olmadığı gerekçesiyle kabul görmemiş, bunun üzerine Fuad Mubze başkan vekili olarak görevi devralmıştır.⁷⁹

Bin Ali'nin ardından Tunus'ta yaşanan siyasi istikrarsızlık beraberinden bazı soruları gündeme getirmiştir. Bin Ali sonrası yönetime gelen hükümetlere karşı sabırsız ve tepkisel bir tavır sergileyen Tunus halkı, Burgiba ve Bin Ali gibi dikta yönetimlere 55 yıl boyunca herhangi bir tepki ortaya koymamıştır. Tartışılması ve üzerine sorular sorulması gereken nokta tam bu süreçte belirginleşmektedir. 55 yıl boyunca bekleyişte kalan Tunus halkını harekete geçiren unsurun ne olduğuna ilişkin sorular halen tartışılmaktadır.

Tunus'ta yaşanan halk isyanlarına farklı yaklaşım ve bakış açıları söz konusu olsa da, genel itibariyle isyanların barışçıl demokratikleşme vaadi taşıyan bir niteliğe sahip olduğu ifade edilmektedir. Hiçbir ideolojiye, dış müdahaleye ya da herhangi bir toplumsal harekete dayanmaksızın gerçekleşen bu eylemlerin, bir yönüyle Arap dünyası için yeni

⁷⁸ Nouri Gana, "Tunus" Paul Amar ve Vijay Prashad (Ed.), **Arap Baharından Kesitler** içinde (19-48),. İntifadaYayınları, 2014, s.23.

⁷⁹ Furkan Ulutaş ve Furkan Torlak, "Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi", **Seta Analiz**, Ankara: Seta Vakfı,2011,s.4-6.

bir tecrübeye karşılık gelirken bir yönüyle de bütün bölgenin kaderini değiştiren devrimsel sürecin de yolunu açtığı ifade edilmiştir.⁸⁰

Tunus'ta yaşanan halk isyanları, Libya, Yemen, Suriye, Mısır vb. gibi ülkelerden daha olgun şartlara sahip olma durumu söz konusu olmamakla birlikte halk ayaklanmalarının başlangıcında oynamış olduğu öncü rolü nedeniyle burada yaşananların özüne ilişkin sorular sorma gerekliliği tartışılmaktadır. Bu tartışmanın gerekliliği ise Tunus'un tarihsel süreç içerisinde Filistin'in bağımsızlık sürecinde almış olduğu pozisyondan kaynaklanmaktadır.

Tunus, 1947 yılında Birleşmiş Milletler'in Filistin'in Yahudi yerleşimcilere verme fikrini desteklemiş, bu kararla birlikte Ortadoğuda ağır eleştirilere ve yalnızlaştırma politikalarına maruz kalmıştır. Ortadoğu siyasetinden bu denli dışlanmış bir ülkenin kendi sosyo-politik konumu aşarak bu denli geniş çapta bir etkiye neden olması bu tartışmayı değerli kıldığı düşünülmektedir.⁸¹ Bu bağlamda, Tunus'un halk isyanları öncesinde var olan sosyo-ekonomik ve kültürel durumuna baktığımızda halk isyanlarının neden bu ülkede başladığını anlamak daha olanaklı bir hale gelmektedir.

Tunus'un halk eylemleri öncesi ekonomik profiline bakıldığında, genel bütçesi 10-15 milyar dolar arasında değişkenlik gösterirken kişi başına düşen milli geliri 9500 dolar, işsizlik oranı ise yüzde 18 olarak kaydedilmiştir. Ülkenin dış borç seyrine bakıldığında ise 1987 yılında 7 milyar dolar iken 2010 sonu itibariyle 22 milyar dolara ulaşmıştır.

Ülkedeki gelir dağılımının kıyı bölgeler ile iç kesimler arasında eşitsizlik göstermesi, Tunus ekonomisinde istikrarı bozan unsurlar arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra Bin Ali döneminde artan yolsuzluk ekonomiye ciddi zararlar verirken, işsizlik oranlarının da günden güne artmasını neden olmuştur.⁸²

⁸⁰ Gana, s.20.

⁸¹ Gana, s.21.

⁸² Al Jazeera Türk, **Ülke Profili: Tunus**, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-tunus> (27 Aralık 2017)

Tunus'ta yaşanan halk hareketlerinde Facebook, Twitter, Wikileaks, Al Jazeera gibi sosyal medya kanalları önemli rol üstlenmiştir. Bahsi geçen sosyal medya kanalları halk eylemlerinin kanalize edilmesinde büyük rol oynamıştır. Nitekim sosyal medyayı Tunus'ta yaşanan halk isyanlarının temel nedeni varsaymak bizi yüzeysel bir değerlendirme yapmaktan öteye götürmeyecektir.

Tunus'taki halk eylemlerinin asli unsurunun, meydanlara akın ederek yönetimi protesto eden halk olduğu düşünülmektedir. Bu savı destekleyecek biçimde; Sosyal medya ve Al Jazeera gibi unsurlar devrimin çok öncesinde halihazırda kullanılan araçlardır. Öyle ki Tunus devriminin ana unsuru olarak Sosyal medya kabul edildiğinde halk ayaklanmalarının neden 2011 yılından önce yaşanmadığına ilişkin sorular tartışılmaktadır.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz örnekle benzer bir doğrultuda, devrim sürecinde ortaya çıkan Wikileaks belgeleri de devrimin ana unsuru sayılabilecek kadar bir önem arz etmediği düşünülmektedir. Zira Wikileaks belgeleri Tunus halkı tarafından bilinmeyen çok az detay içermiştir.

Muhammed Buazzinin kendini ateşe vererek gerçekleştirdiği intihar eylemi, Tunus devriminin ateşleyicisi olarak yorumlanmıştır. Buazzi'nin yaşamına ilişkin çeşitli anlatılar olmasına karşın çoğunluğa göre Buazzi, maddi imkansızlıklar nedeniyle lise eğitimini yarıda bırakmış, ailesine geçindirmek için seyyar olarak meyve-sebze satan bir kişi olduğudur.

İddialara göre Buazzi, polisler rüşvet vermediği için sistematik olarak polislerin baskı ve tacizine maruz kalmıştır. 16 Aralık 2010 tarihinde polis, Buazzi'nin el arabasına el koymuş, hakaret ve kötü muamelede bulunulmuştur. Bunun üzerine şikâyet için valilik makamına başvuran Buazzinin başvurusu reddedilmiştir. Sonrasında bir teneke benzin ile belediye binasının önüne gelen Muhammed Buazzi, kendini ateşe vererek intihar eylemi gerçekleştirmiştir.

Bu noktada “intihar eylemi” kelimesini vurgulamak gerekmektedir zira Buazzi intiharı bir amaçsallık taşımaktadır.⁸³ Durkheim’in tanımıyla Alturistik/Özgeci intihar tipidir. Buazzi intiharını mahrem bir alanda ya da daha acısız bir yöntemle gerçekleştirmek yerine kamusal alanda gerçekleştirerek ölümüne bir amaçsallık yüklemiştir.⁸⁴ Daha önce sosyal medya ve halk isyanları ilişkisini açıkladığımız kısımda bahsettiğimiz gibi Buazzinin intiharı da tek başına devrimin ana unsuru değildir.

Zira Buazzi’nin eylemine benzer bir biçimde Cezayir, Fas gibi ülkelerde kendilerini yakarak intihar eylemi girişiminde bulunmuş kişiler söz konusu olmuş nitekim bu eylemler herhangi bir halk hareketine yol açmamıştır. Bu tezi daha da güçlendirecek bir örnek ile, 2010 yılında Buazziden önce aynı nedenlerle ve aynı yöntem ile Tunus’ta benzeri bir intihar eylemi gerçekleşmiş ancak bu durum herhangi bir tepki uyandırmamıştır.

Arap coğrafyasında yaşanan halk ayaklanmalarının Tunus’tan başlamasının ve bu denli hızlı bir şekilde diğer bölgelere yayılmasının nedenleri tarihsel ve kültürel süreçte irdelenmelidir. Tunuslu şair, Ebu’l Kasım eş-Şabbinin kaleme almış olduğu şiir⁸⁵ Tunus’un kültüründe var olan özgürlükçü ve protest tavrı açıkça ortaya koymuştur.

Günün birinde.

Toplumunu isterse yaşamak

Kadere boyun eğmek zorunda kalacak

Gece elbet aydınlanacak

Zincirler elbet kırılacak

Yükseklere çıkmaktan çekinen

Ebediyen çukurlarda yaşayacak

⁸³ Gana,s.25-29.

⁸⁴ Emile Durkheim, **İntihar**, Zühre İlkelen (çev.) İstanbul:Pozitif Yayınları,2013,s.213-240.

⁸⁵ Ürün, s.114-115.

Halk eylemlerinin kısa bir süre öncesine gelindiğinde, Eş-Şabbinin dizelerine benzer karaktere sahip eleştirel-protest sanat anlayışı dozunu arttırarak kendini hissettirmeye devam etmiştir. Öyle ki El General mahlası ile rap müzik yapan Hamada Bin Amr, “Reis’ul Bilad” (Devlet Başkanı) şarkısı ile sert eleştiri oklarını Bin Ali yönetimine yöneltmiştir. Şarkının sözlerini bir bölümünü aktaracak olursak;

Ey Başkan, halkın ölüyor

Çoğu çöpten besleniyor

Ülkede olup biteni görmelisin

Acılar her yerde, yatacak yer bulamıyorlar

*Postallar altında ezilen halkın adına konuşuyorum ben.*⁸⁶

El General’in şarkıyı Facebook’a yüklemesiyle, kısa süre içerisinde Tunus’ta yayılmış ve tıklanma rekorları kırmıştır. El General bu şarkısı ile Tunus’ta var olan sosyo-ekonomik istikrarsızlığı gözler önüne sererek devrime giden süreçte bir farkındalık yaratmıştır. El General, şarkının yayınlanmasından kısa bir süre sonra tutuklanmış ve şarkı yayından kaldırılmıştır.

Sonuç olarak bütün aktarılanlar değerlendirildiğinde, Tunus’ta yaşananların kendine özgü yapı ve etkenlere sahip olduğu, kendi dinamikleri içinden ortaya çıktığı görülmüştür. Tunus’taki halk isyanlarını meydana getiren etkenleri kısa ve uzun vadeli olmak üzere iki kategoride ele almak mümkündür. Kısa vadeli etkenlerin halk ayaklanmalarında kişilerin kanalize olmasını sağlayan ve katalizör vazifesi gören, Al Jazeera, Youtube, Facebook, Twitter, Wikileaks ve Muhammed Buazzi gibi aktörler olduğu söylenebilir.

⁸⁶ El General (Hamada Bin Amr), “Reis’ul Bilad”, Youtube Videosu, 2011, <https://www.youtube.com/watch?v=TbMEYNnXCC4> (28 Aralık 2017)

Uzun vadeli etkenlere baktığımızda ise ilk olarak karşımıza Tunus'ta tarihsel süreç içerisinde neredeyse her dönem açık yada örtülü bir biçimde devam ettirilen muhalefet ve sivil itaatsizlik geleneğinin varlığı çıkmaktadır. Bu geleneğin varlığı Tunus'ta yaşanan halk hareketlerinin, sloganların alt yapısını oluşturmuştur. Bir diğer etken ise, 1987 yılı itibari ile Bin Ali tarafından başlatılan Tunus'taki özelleştirme hareketidir.

Bin Ali bu politika ile müteşebbis bir orta sınıf yaratmak istemiş, nitekim Bin Ali'nin oluşturmak istediği bu müteşebbis sınıfın çok büyük çoğunluğunu Bin Ali'nin ailesi ve akrabaları oluşturmuştur. Bin Ali'nin akrabalarının oluşturduğu bu müteşebbis sınıf, işsizlik oranlarının %40'lara dayandığı dönemde, Tunus ekonomisinin %40'nı elinde bulundurmıştır.⁸⁷

2.3.2. Mısır

30 yıla yakın bir süredir, baskıcı ve otoriter bir rejim tarafından yönetilen Mısır halkı 2011 'in ocak ayından itibaren Tunus'taki devrimden de etkilenerek sokaklara dökülmeye başlamış, Tahrir Meydanı kitlesel eylemlere tanıklık etmiştir. Yaşananlar otuz yıllık baskıcı rejim ile ele aldığında, bu halk hareketlerini örgütsüz, spontane kalabalıklar olarak değerlendirmek gerçeği örten, yetersiz bir tespit olmaktadır. Zira Mısır'daki iç dinamiklere bakıldığında, ordu, muhalefet partileri ve gençlik hareketlerinin Mübarek'in gitmesi hususunda bir görüş birliği içinde oldukları görülmüştür. Mübarek'in gitmesi hususundaki görüş birliği, amaçta ortak bir hareketin göstergesidir.

Mısır'daki halk hareketleri filizlendiğinde Tunus'ta yaşanan iktidar değişimi ile birlikte düşünülerek ilk olarak akıllara domino etkisini getirmiştir. Mısırdaki yaşananlar Tunus ile benzerlik gösterse de bir domino etkisinden söz edilmesi, yeterli analiz yapmak açısından yetersiz bir açıklama olacaktır.

Zira bu tarz bir değerlendirme, son 7-8 yıldır Mısır'da yaşanan rejim karşıtı gösterileri, dış siyasette taban ile yönetim arasında yaşanan anlaşmazlıkları yok saymak olacağı gibi, işsizlik, yoksulluk, polis şiddeti gibi ciddi problemlerin yarattığı travmaların

⁸⁷ Gana, s.30-45.

görmezden gelinmesine neden olacaktır. Ancak, Tunus'ta yaşanan devrim, Mısır'da arzulanmakta olan muhtemel bir devrimin umutlarını yeşertmiştir.⁸⁸

Hüsni Mübarek karşıtı gösterilerin toplumun her kesiminden taraftar bulmasının altında yatan temel sebebin sosyo-ekonomik ve siyasal sorunlar olduğu söyleyebilir. Halen Mısır'da nüfusun yaklaşık yarısı, günlük iki doların civarında bir gelir ile yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu ciddi ekonomik olumsuzluğun yanına yolsuzluk, anti demokratik yönetim anlayışı, muhalefet hareketlerini sindirme, gelir adaletsizliği, rüşvet, işkence ve hukuksuzluk eklenince Mısırlılarda gelecek beklentisi açısından karamsar bir tablo ortaya çıkmaktadır.⁸⁹

Ülke profiline bakıldığında, 85 milyonluk Mısır'da nüfusun üçte ikisi otuz yaş altıdır. Mısır genç bir nüfus potansiyeline sahip olmasına karşın 10 işsizden 9'unu 30 yaş altı bireylerden oluşturmaktadır. Okul sonrası iki yıllık dönemde iş bulan erkeklerin oranı %50 iken bu oran kadınlarda %10'a düşmektedir.

Halk hareketlerine katılan aktivistler demografik açıdan analiz edildiğinde otuz yaş altı Mısırlılar öne çıkmaktadır. Resmi rakamlara göre ülkede 15-64 yaş arası işsizlik oranı yaklaşık %25 olarak gösterilirken uluslararası indekslere bakıldığında bu yaş grubu içindeki işsizlik oranı %50 civarında olduğu görülmektedir. Çalışan kesim içerisindeki hiçbir güvenceye sahip olmayanların oranı ise yaklaşık %25'dir. 17 milyon kişi yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. İşsizlik faktörü Mübarek karşıtı dalganın oluşmasında en önemli etkenlerden birisidir.⁹⁰

Dış politika açısından da baktığımızda, taban ile yönetim arasında ciddi fikir ayrılıkları söz konusu olmuştur. Filistin meselesinde ve bölgesel gelişmeler hususunda halk daha hassas bir tavır sergilemiştir. Zira Mısır yönetiminin Gazze saldırılarına verdiği destek rejim ile halk arasında gerilim yaratmıştır.

⁸⁸ Veysel Ayhan "Mısır Devriminin Ayak Sesleri", **Orsam Analiz**, Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2013,s.21.

⁸⁹ Ayhan, s.22.

⁹⁰ Al Jazeera Türk, **Ülke Profili:Mısır**, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-misir> (30 Aralık 2017).

Dış politikada izlenen tutum Mübarek karşıtı birçok gösteriye neden olmuştur. Mübarek karşıtı gösterilerin ortaya çıkışında bir diğer etken, Mübarek'in iktidarı oğluna bırakma isteğidir. Mübarek kendisine karşı bir darbenin yolunu kapatmak için de hem polis ve istihbarat gücüne ağırlık vermiş hem de Anayasa'da belirtilmesine rağmen 2011 Ocak ayına kadar bir cumhurbaşkanı yardımcısı atamamıştır.

Devlet Başkanlığı yardımcılığının boş bırakılmasının arkasında yatan en önemli nedeni, Hüsnü Mübarek'in oğlu Cemal Mübarek'in son aşamada bu koltuğa getirilme amacından kaynaklandığı ileri sürülmektedir.⁹¹

2.3.2.1 Devrimin Kronolojisi

2011 yılının ocak ayı itibariyle Mısır'da tansiyon giderek artmış ve halk eylemleri mevcut iktidarın görevi bırakmasına dek devam etmiştir. 25 Ocak günü Tahrir Meydanı kendi tarihi boyunca karşılaşılmayan bir kalabalığa ev sahipliği yapmıştır. Tahrir Meydanında toplanan halk kitleleri, farklı ideolojilerden ve hareketlerden oluş ve devrimin asli unru haline gelmişlerdir.

Gösteriler, ülkenin farklı yerlerinde de gerçekleştirilirken, göstericilerin bir kısmı Mübarek'in başkanı olduğu Ulusal Demokrasi Parti binasına ve İçişleri Bakanlığına yürümüşlerdir. Ülkenin dört bir yanında gerçekleştirilen eylemler esnasında, göstericiler polis ve askerlerin sert müdahalesi ile karşılaşmış, bu olay eylemcileri daha da öfkelenmiştir.

Tarih 28 Ocak'ı gösterdiğinde, sosyal medya üzerinden örgütlenen onbinlerce kişi tahrir meydanında buluşarak Cuma namazı sonrasında gösterilerin başladığı tarihten bu yana en kalabalık eylemi gerçekleştirmiştir. 28 Ocak özel bir anlam kazanarak "öfke günü" olarak adlandırılmıştır. Sabah saatleri itibariyle ülkede internet erişimi kısıtlanmış, Tahrir meydanına çok yakın bir konumda bulunan Ulusal Demokrasi Parti binası göstericiler tarafından ateşe verilmiştir.

⁹¹ Ayhan, s.24.

Mısır'da gösterilerin büyümesi ile birlikte 29 Ocak gecesi Hüsnü Mübarek açıklama yaparak, Başbakan Ahmed Nazif ve kabinesini görevden aldığını, Ahmed Şefik'i başbakan olarak atadığını duyurmuştur. Mübarek'in bu kararı, Mısırlılar tarafından tepkiyle karşılanmış, gösteriler daha da şiddetlenirken, cezaevlerinde isyanlar çıkmış, ülkede eğitime ara verilmiş, internet erişime kapatılmıştır.

Tahrir Meydanındaki gösteriler şiddetini arttırarak devam ederken, Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Muhammed El Baradei bu süreçte Mısır'a gelmiş ve Tahrir Meydanında halka seslenmiştir. Baradei, artık devrimin geri döndürülemez bir safhaya geldiğini, bu noktada yapılacak tek şeyin, halkın isteklerinin dikkate alınması olduğunu ifade etmiştir. Süreç içerisinde ülkede giderek artan iç karışıklık gerginlik nedeniyle bazı ülkeler vatandaşlarını tahliye edebilmek adına uçak göndermiş, Al Jazeraa gibi önemli yayın kuruluşlarının ofisleri kapatılmıştır.

1 Şubat günü Hüsnü Mübarek televizyondaki ikinci konuşmasını gerçekleştirmiş, gelecek seçimlerde aday olmayacağını ifade etmiştir. Mübarek, aday olmayacağını ifade etse de ülkedeki tansiyon düşmemiş, yapılan eylemlere katılım günbe gün daha da artmıştır. Mübarek yönetimi, tansiyonu düşürebilmek adına kamu çalışanı ve emeklilere %15 zam yapıldığını ilan etmiş, çeşitli suçlardan yargılanan onlarca kişiyi salıvermiştir.

Bunun yanı sıra Birleşmiş Milletler'in raporuna göre 300 kişinin hayatını kaybetmiş olabileceği bildirilmiştir. Bütün bu reform ve iyileştirme denemelerine rağmen, ülkedeki tansiyon bir türlü düşürülememiş, isyanlar ülkenin her yerine dağılarak milyonlarca kişinin katılım sağladığı yürüyüş ve protestolar düzenlenmiştir. 11 Şubat tarihine gelindiğinde saat 18:00 sularında Başbakan yardımcısı Ömer Süleyman devlet televizyonundan bir konuşma düzenleyerek, Hüsnü Mübarek'in istifa ettiğini, yönetimi Yüksek Askeri Konseyin (YAK) devraldığını bildirmiştir.⁹²

⁹² Al Jazeera Türk, Kronoloji: Mısır Devrimi, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-misir-devrimi> (5 Ocak 2018).

2.3.2.2. Mısır Devrimi Sürecinde Aktörler

2.3.2.2.1. Devrimci Sosyalistler

Devrimci sosyalistler hareketinin kökenleri, Troçkist öğrenci gruplarının 1995 yılında sosyalist gençleri bir çatı altında toplama düşüncesine dayanmaktadır. Devrimci sosyalistler, devrim sürecinin en büyük savunucularından olmuştur. Devrimci sosyalistler, devrime giden süreçte en kalabalık ve cesur gruplardan biri olarak ön plana çıkmış, çeşitli gösterilerde de koordinasyonu düzenleyen grup olmuşlardır.

Devrimci Sosyalistler devrimin öncesinde olduğu gibi sonrasında da siyasallaşma çabalarında da etken rol oynamıştır. Devrimci sosyalistler, Mübarek rejiminin devrilmesi isteğinin yanı sıra Mübarek döneminde görev almış yöneticilere gücün teslim edilmesine de karşı çıkmıştır. Devrimci sosyalistlere göre; devrim elitist bir hareket değil, devrimin sahibinin Mısırlı işçiler, öğrenci ve yoksullardır.⁹³

2.3.2.2.2. Hepimiz Halid Said'iz

Halid Said isimli genç, bir internet kafede, uyuşturucu satan polislerin görüntülerini paylaşırken, kendisine kimlik soran polislere direnmiş, bunun üzerine polis tarafından şiddetli bir biçimde göz dövülerek gözaltına alınmıştır. Darp nedeni ile ağır yaralanan Said bütün müdahalelere rağmen kurtarılmamıştır. Said'in ölümü çeşitli bahaneler ile geçiştirilmek örtbas edilmeye çalışılmış nitekim, görgü şahitlerinin baskıları nedeniyle rejim olay ile ilgili soruşturma başlatmak zorunda kalmıştır.

Uygulanan Polis şiddeti blog ve facebook üzerinden yayılarak ülke genelinde polise karşı büyük bir tepkiyi doğurmuştur. Bunun üzerine Facebook 'ta "We are All Khaled" isimli sayfa oluşturulmuş, 25 Ocak tarihinde de "Hepimiz Halid Said'iz" grubu ve diğer birçok sivil toplum hareketi, polis şiddeti ve rejimi protesto amacıyla sokaklara dökülmüştür.⁹⁴ 18 gün süren gösteriler, Mübarek'in görevinden istifa etmesine dek sürmüştür.

⁹³ İsmail Numan Telci, **Mısır Devrimi Sözlüğü**, 1 Basım, İstanbul : Açılım Kitap, 2013, s 91-97.

⁹⁴ Telci , s.47.

2.3.2.2.3. 6 Nisan Gençlik Hareketi

Mısır'daki 25 Ocak Devrimi'ni gerçekleştiren hareketlerin en önemlileri arasında gençlerin aktif olarak yer aldığı sivil toplum örgütleri yer almaktadır. Bu örgütlerden biri olarak 6 Nisan Gençlik Hareketi, Mısır devrimine giden süreçte rol oynayan en önemli aktörlerden birisidir. 6 Nisan Gençlik Hareketinin amacı, protesto yolu ile Mübarek rejiminin demokratik bir çizgiye çekilmesi ve politik reformların gerçekleştirilmesini sağlamak olarak belirlenmiştir. 6 Nisan Gençlik Hareketi ile bağlantısı olmadığı iddiasındadır. Bunun yanında ideolojik bir ayırım gözetmeden muhalif olan her türlü hareket ile iş birliği ilkesini savunmuşlardır⁹⁵

2.3.2.2.4. Kifaye Hareketi

Kifaye Hareketinin temelleri, 2004'te El- Vasat partisinin lideri Ebu El-İla Madi'nin evinde toplanan 300 kadar farklı görüşlü entelektüelin Mübarek karşıtı bir muhalif hareket kurma girişimi ile atılmıştır. Grup daha sonra Mısır Başsavcısı ofisinin önünde toplanarak Mübarek ve rejim karşıtı "Kifaye" "Yeter" anlamına gelen sloganlar atmıştır. Hareket, 2005 yılından sonra daha geniş bir kitleye ulaşmış, Mübarek rejiminin yol açtığı haksızlıklara karşı çıkmak ve anayasadaki çeşitli maddelerde reform talep etmek adına kurumsal bir yapıya bürünmüştür. Hareketin öne çıkan isimleri; Abdel Waheb Elmessiri, Magdi Hüseyin, Âmin İskender, Karima Hafnay gibi isimlerdir.⁹⁶

İlk gösterisini 2005 yılında düzenleyen hareket on binin üzerinde katılımcıya ulaşarak, uluslararası anlamda tanınır hale gelmiştir. Grubun yapmış olduğu eylemler her ne kadar elle tutulur neticeler yaratmış olmasa da Gençlik hareketlerinin oluşmasını fitilini ateşleyen bir rol oynayarak önemli bir görevi yerine getirmiştir. Kifaye Hareketi, 25 Ocak gösterilerinin organize edilmesinde kilit rol oynayan gruplardan birisidir. Grup gayri resmi olarak diğer muhalif grup üyelerinden de bazı kişileri içeren idari bir komite organize ederek, Mübarek karşıtı gösterilerin amacından saptırılmaması, dikkatin

⁹⁵ İsmail Numan Telci "6 Nisan Hareketi: Yeni Bir Sosyal Aktivizme Doğru mu?", **Orsam Analiz**, Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi,2011,s.98.

⁹⁶ Ayhan, s.18-20.

dağılmaması ve organize bir şekilde hareket edilebilmesi anlamında önemli bir misyon üstlenmiştir.⁹⁷

2.3.2.2.5. İhvan Hareketi

25 Ocak devriminin ardından İhvan hareketi, önceki devrim tecrübelerinden hareketle, devrim sürecinde aktif bir rol üstlenmemiş bunun aksine devrimin İslami bir devrim olarak algılanabileceği ihtimaline karşı arka planda yer almışlardır. Bu durumun nedeni ise, ülkedeki tek organize hareket olan ve İslami kimliğiyle ön planda olan hareketin iktidar olması halinde daha baskıcı bir rejimin ortaya çıkabileceği şeklindeki tepkilerdir.

Bu yorumlara karşılık İhvan hareketi, siyasi ve ideolojik açıdan radikal olmadıklarını ileri sürmüştür. İhvan hareketi her ne kadar ön planda olmayacağız mesajı verse de organize olmuş bir hareket olması açısından devrimin gerçekleşmesinde önemli bir unsurdur. Devrim sürecinde resmî açıklamalarında nötr bir tavır sergileyen İhvan hareketi, pratikte Mübarek karşıtı bütün taraflarla ilişki içerisinde olmuştur.

Mübarek rejiminin sona ermesi ile birlikte yıllarca üzerinde baskı bulunan ihvan hareketi devrimin ardından parti kurma girişimlerini başlatarak siyasal alandaki varlığını yeniden güçlendirmek istemiştir. Hürriyet ve Adalet Partisi adıyla kurulan partiye Muhammed Mursi lider olarak seçilmiştir.⁹⁸

İktidara gelebilecek en güçlü parti olarak Hürriyet ve Adalet Partisi, Yüksek Askeri Konsey ile karşılaşmamaya çalışan ve uzlaşımçı bir tavır sergiliyordu. Partinin sergilediği bu tavır, devrimci gençlik hareketini rahatsız etmeye başlamış görüş ayrılıkları sonucunda da Hürriyet ve Adalet partisine muhalif olarak “Mısırlı Akım Partisi” kurulmuştur. 2012 de yapılan seçimlerde %51,7’lik oy oranıyla Hürriyet ve Adalet Partisi birinci olarak Muhammed Mursi ülkede demokratik yollarla seçilen ilk cumhurbaşkanı olmuştur.

⁹⁷ İbrahim Tıǧlı, “Mısır’da Sosyal Hareketler Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler”, **Dünya Bülteni Araştırma Masası**, İstanbul:Dübam Yayınları,2011, s.21-31.

⁹⁸ Tıǧlı, s.39-56.

Mursi, iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra Mübarek rejiminden kalan düzenin tasfiyesi için girişimlerde bulunmuş ve bunun sonucunda 6 maddelik bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiri de, eski rejimin devrim sırasında işlemiş olduğu suçlardan dolayı yargılanması, yeni bir halk meclisi kurulana dek başkanın aldığı bütün kararların yeni bir anayasa olarak kabul edilmesi, hiçbir yargı organının kurucu meclisi ve şura meclisini feshedememesi gibi eski rejimden kalan düzenin tasfiyesini kolaylaştırıcı maddeler bulunmaktadır. Mursi'nin bu bildirisi yoğun tepkilere neden olmuş, yeni anayasanın kabulüyle de ülke yeniden kaos ortamına sürüklenmiştir. Askeri darbe ile sonlanan bu süreç ile birlikte İhvan hareketi yeniden bir baskı sürecine girmiştir.⁹⁹

2.3.2.2.6. El- Ahli

Tarihi bir mücadele ruhuna dayanan Mısır'ın en köklü futbol takımlarından olan Ahli, 1907 yılında sömürge yönetimine karşı gelen öğrenci birliklerinin bir araya gelmeleri ile kurulmuştur. Bunun yanında Ahli iş ve siyaset dünyasına karşı koyduğu mesafeli tavır nedeni ile “Değerler Takımı” olarak anılmaktadır. Bu neden ile mübarek rejiminin takıma karşı hoşnutsuzluğu söz konusudur. 25 Ocak 2011'de Hüsnü Mübarek karşıtı gösteriler başladığında Tahrir meydanını dolduran gruplar arasında en organize olan grup Ahli'nin ultra olarak nitelendirilen taraftar grubuydu. Ultralar gösteriler esnasında birçok kez, göstericileri korumak adına güvenlik güçleri ile çatışmışlardır. Ahli'nin ultraları gösteriler boyunca buna benzer birçok davranış sergilemişlerdir.¹⁰⁰

2.3.2.2.7. Al Jazeera

Ortadoğu'da en etkili haber kaynaklarında birisi olan Al-Jazeera, Katar hükümeti tarafında 1996 yılında kurulmuştur. Kuruluşundan kısa bir süre sonra ciddi anlamda bir seyirci kitlesine ulaşmıştır. Mısır'da 25 Ocak 2011 de rejim karşıtı gösterilerin başlaması ile Al-Jazeera Kahire ofisi, yayın akışının merkezi olmuştur. Tahrir meydanında bakan meydandan, 24 saat canlı yayın yapan kanal, Mübarek karşıtı gösterilerin Mısır'da ve tüm dünyada takip edilmesini sağlayarak önemli bir iş gerçekleştirmiştir.

⁹⁹ Telci, s.219- 227.

¹⁰⁰ Telci , s111- 116.

Al-Jazeera protestoları tüm detaylarıyla ve sahadan muhabirleriyle servis etmiş, aktivistlerden gelen videolarla ve görüntülerle Mısır'da yaşananları dünya kamuoyuna servis etmiştir. Al-Jazeeranın Kahire ofisi defalarca kez polis güçleri tarafından baskına uğramasına, yayın materyallerine el konulmasına karşın yayınlarını kesintiye uğratmamıştır. Olayların başladığı gün kanalın takipçi sayısı, %2500 artmıştır.¹⁰¹

2.3.2.2.1. Sosyal Medya

En popüler ve kullanımı yaygın olan sosyal medya kanallarından Facebook, Youtube, Twitter Ortadoğu ve Mısır'da yaygın olarak kullanılmaktadır. 2011'de yaşanan Mısır devriminde kitlelerin organize olmasında büyük bir önem taşıyan sosyal medya, gösterilerde sürekliliği sağlamıştır. Zira bölgede gerçekleşen devrimler devrimler zaman zaman "Sosyal Medya Devrimi" olarak anılmıştır.

Ortadoğu'da meydana gelen halk eylemleriyle birlikte Arap halkların statükoya son verme ve rejim değişikliği çabalarında sosyal medya önemli araçlardan birisi olmuştur. Zira bölgede gerçekleşen devrimler zaman zaman "Sosyal Medya Devrimi" olarak anılmaktadır. Sosyal medya devrimin gerçekleşmesinde en önemli araçlardan biri olmasına karşın "insan unsuru devrimin asli faktörüdür". Devrimci Gençler hareketi, sosyal medya aracılığıyla rejim üzerine uluslararası bir baskı kurarak olası can kayıplarının bir nebze daha azalmasını sağlamışlardır¹⁰²

2.3.3. Libya

Akdeniz kıyısında yer alan 6,5 milyonluk nüfusa sahip olan Libya, zengin petrol rezervlerine sahip Kuzey Afrika ülkesidir. Doğuda Mısır, güneydoğuda Sudan, güneyde Nijer ve Çad ile batıda Cezayir ve Tunus ile komşu olan Libya 16.yüzyıldan, 1911 sonlarına dek, Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinde kalmıştır.

Trablusgarp savaşının ardından İtalya tarafından işgal edilen Libya, 1951 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir.1951 yılından 1969 yılına kadar Kral İdris yönetiminde

¹⁰¹ Telci , 129-135.

¹⁰² Mehmet Emin Babacan ve Diğerleri "Sosyal Medya ve Arap Baharı", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt 6, No.2, (2014), s 63-92.

monarşik bir yapıyla yönetilen Libya, 1969 yılında kansız bir darbe ile Muammer Kaddafi'nin liderliği ile yönetilmeye başlanmıştır. ¹⁰³Kaddafi'nin iktidarı ile birlikte yönetim biçimi de değişen Libya, cumhuriyet rejimi ile yönetilmeye başlanmıştır.

2011 yılına kadar Kaddafi yönetiminde yaşamına devam eden Libya halkı, her ne kadar cumhuriyet rejimi ile yönetiliyor gibi görünse de tamamen Kaddafi'nin belirlemiş olduğu politika ve yasalar doğrultusunda şekillenmiştir. Yine aynı şekilde Kaddafi ailesi, herhangi bir resmi ünvana sahip olmasalarda gerek orduda gerekse siyasette etkili olmuşlardır.

Gelirinin %75'ini Petrol ve petrol ürünlerinden elde eden Libya, OPEC üyesi olmakla birlikte, petrol rezervi bakımından dünyada 9, Kuzey Afrika bölgesinde birinci sıraya sahiptir. Kişi başına düşen milli gelir 13,500\$ ike, ülkede ciddi düzeyde işsizlik sorunu söz konusudur. Yoksulluk ve işsizlik rakamlarına bakıldığında oranlar %15'i gösterse de, çeşitli araştırmalar bu oranın %35 olduğunu iddia etmektedir. ¹⁰⁴

42 yıllık Kaddafi yönetiminin büyük çoğunluğunu uluslararası siyasetten izole bir şekilde geçiren Libya, çeşitli terör eylemlerine destek verdiği iddia edilerek "terör destekçisi" ilan edilen Libya, başta ABD olmak üzere çeşitli ülkelerin ambargosu ve karşı saldırılarına maruz kalmıştır. Libya, bu karşı saldırılar esnasında Kaddafi'nin kızı da dâhil olmakla üzere yüzlerce kayıp vermiştir. 2003 yılı itibari ile birlikte kendisinin ilişkilendirildiği terör olaylarını kabul edip, olay mağdurlarına tazminat ödemeyi kabul eden Kaddafi, uluslararası siyasette yeniden kabul görmeyi başarmıştır.

Kaddafi sınır ötesi ilişkilerinin dışında, komşu ülkeler ile ilişkiler noktasında da barışçıl bir tavır sergilerken bölgesel anlamda öne çıkma çabasını elden bırakmamıştır. Kaddafi, mineral yönünden zengin kaynaklara sahip bir bölgenin egemenliğini sağlayabilmek adına 10 yıl süre ile Çad ile savaşmıştır. Kendi ülkesindeki egemenliği

¹⁰³ Ürün, s.129-133.

¹⁰⁴ Dış İşleri Bakanlığı, **Libya'nın Ekonomisi**, <http://www.mfa.gov.tr/libya-ekonomisi.tr.mfa> (15 Ocak 2018).

dışında kendi bölgesindeki siyaseti de kontrolü ele geçirmeye çalışmış olan Kaddafi, kendini Kuzey Afrika bölgesinde “kralların kralı” ilan etmiştir.¹⁰⁵

Tunus'ta başlayıp bölgeyi kısa süre içerisinde etkisi altına alan halk isyanları, Libya'da da etkisini hissetmeyi başarmıştır. Muammer Kaddafi, devrik Tunus lideri Bin Ali hakkında yayınlanan ciddi rüşvet iddiaları içeren Wikileaks belgeleri hakkında genel beklentinin tersine hareket ederek, katıldığı bir televizyon programında aşağıda aktaracağımız sözleri iler Bin Ali'ye desteklerini ifade etmiştir.

“Siz bile Tunuslu kardeşlerim, bu kleneexi¹⁰⁶ ve boş sözleri internette okuyor olabilirsiniz. Bu internet, herhangi bir bunağın, herhangi bir sarhoşun kafayı bulup yazabileceği bir yer; buna inanır mısınız? İnternet elektirikli süpürge gibidir. Herşeyi içine çekebilir. Herhangi yararsız bir kişi: herhangi bir yalancı, herhangi bir ayyaş, etki altında kalan her kişi;uyuşturucu çekip uçmuş birisi internette konuşabilir. Bu haybeye konuşmadır. Facebook'un, Kleneex'in ve Youtube'nin kurbanları mı olacağız. Bizim halimize gülebilsinler diye, onların yarattıkları aletlerin kurbanı mı gideceğiz.”¹⁰⁷

Kaddafi, Tunusta ateşlenen isyan hareketlerinin kendi ülkesine ulaşma ihtimali korkusu ile bu tarz bir refleks göstermesine karşın, Libya'da gerçekleşecek olan halk isyanları Kaddafi'nin düşüncesinin aksine sosyal medya nedeniyle değil, daha derin köklere dayalı daha eski hareketlerin vasıtasıyla ortaya çıkacaktır.

Libya'daki halk isyanları öncesine bakıldığında, ekonomik anlamda Tunus ve Mısır'daki gibi kötü bir durum söz konusu değildir. Yine bununla birlikte Tunus ve Mısır'daki gibi ekmek sloganlarının atıldığı gösteriler de gerçekleşmemiştir. Bu doğrultuda Libya'daki halk isyanları düşünüldüğünde ekonomik sorunlar ayaklanamanın temel unsuru değildir. Libya'daki olaylar daha çok halkın demokratik taleplerine yapılan baskılar nedeniyle ortaya çıkmıştır.¹⁰⁸

17 Şubat 2011'de gösteri yapılacağı istihbaratını alan Kaddafi rejimi, bu habere refleks olarak insan hakları avukatı Fethi Terbil Salva'yı ve edebiyatçı İdris el-Mesmariyi

¹⁰⁵ Al Jazeera Türk, Ülke Profili: **Libya**, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-libya> (15 Ocak 2018).

¹⁰⁶ Muammer El Kaddafi, konuşmasında Wikileaks'i bu şekilde adlandırmıştır.

¹⁰⁷ Vijay Prashad ,**Arap Baharı Libya Kısı** , Alpagut Şükrü (çev.) İstanbul:Yordam Kitap ,2012,s.103-110

¹⁰⁸ Al Jazeera Türk, Ülke Profili: **Libya**, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-libya> (15 Ocak 2018)

tutuklamıştır. Bahsi geçen iki kişi, 2006 yılında İtalya büyük elçisi önünde İtalyan bir bakanın islamofobik davranışını protesto etmek üzere toplanan kalabalığa Libya polisi tarafından ateş açılması ve on kişi yaşamını kaybetmesi sonucu meydana gelen özgürlük hareketinin liderliğini üstlenmiştir.

Terbil ve El-Mesmari'nin tutuklanmasını protesto etmek amacıyla 200 kişilik bir grup polis karakolunun önünde toplanmış, sonrasında polis tarafından dağıtılmıştır. Ağaç Meydanında toplanarak dağıtma girişimini boşa çıkaran protestocular eylemlerini burada sürdürmüşlerdir. Bingazi'de başlayan isyan haberleri hızlıca diğer kentlere yayılmış ve orada da eylemler başlamıştır.

Kaddafi yönetimi gösterileri bastırabilmek adına şiddete başvurmuş, güvenlik güçlerinin gösterivilerin üzerine açmış olduğu ateşte yirmiden fazla kişi hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine gösterilerin boyutu daha da büyüyerek, eylemciler El-Beyda'da bir askeri üssü ele geçirmişlerdir. Eylemcilerin ilk hedefleri baskı kurumları olarak gördükleri askeri üs ve polis merkezleri olmuştur.

Tarih 20 Şubat'ı gösterdiğinde, Trablusta'ki eylemciler ele geçirdikleri tanklar ile rejimin ana kuvvetlerinin bulunduğu askeri kışkılayı ele geçirmiştir. 21 Şubat'ta ise kent asiler olarak adlandırılan grubun eline geçmişti. Kaddafi yönetiminin geriye kalan kuvvetleri kısa bir sürede kuşatılarak eylemciler tarafından ele geçirilmiştir.

Libya'da yaşananlar uluslararası kamuoyunda gündemine oturmuş, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Libya hükümetini kınadığını açıklamıştır. Kınamalar ardı ardına gelirken, eski İngiltere Dış İşleri bakanı “müdahale” çağrısı yapmış, Lüksemburg dış işleri bakanı ise yaşananları “soykırım” olarak adlandırmıştı. İlerleyişini hızlıca sürdürüp ülkedeki hava ve deniz kuvvetlerini de ele geçiren asiler yabancı müdahalesine son derece katı bir duruş ile karşı çıkmış, Libya'nın özgürleşmesi Libyalılar tarafından gerçekleştirilecektir yönünde açıklama yapmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Aljazeera Türk, “Kronoloji:Libya”, 2014, <http://www.aljazeera.com/tr/haber-analiz/kronoloji-libya-devrimi> (15 Ocak 2018), s. 1-2.

Yeni kurulmuş olan Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) liderliği dış mdahalen çağrısı yaparak, asilerin çabalarının herhangi bir sonuç getirmediğini kanıtlar bir karara imza atmıştır. Tarih 17 Mart'ı gösterdiğinde Fransa, İngiltere ve Amerika şaşırtıcı bir hız ile müdahale için karar çıkartma girişimlerini başlatmış, 19 Mart'ta NATO bombardımanı başlamıştır. Yaklaşık iki ay içinde Libya'daki bütün Kaddafi unsurları temizlenmiştir. 22 Ağustos'ta Trablus asilerin kontrolüne geçmiştir. Müdahale sonrası izini kaybettiren Kaddafi, 20 Ekim'de doğduğu yer olan Sirte'de yakalanarak, göstericiler taradından ldrlmştir.

2.3.4. Suriye

Uygarlık tarihinde çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış, Arap milliyetçiliğinin merkezi olarak tanımlayabileceğimiz Suriye, tarih boyunca Orta Doğu Siyasetinde önemli bir yere sahip olmuştur. Irak, Lübnan ve Türkiye ile sınırı bulunan 1517 tarihinden 1920 yılına kadar Osmanlı yönetiminde kalan Suriye, 1920 yılında Fransızlar tarafından işgal edilmiştir.

1943 yılına gelindiğinde Suriye halkı ayaklanarak, bağımsızlık mücadelesi vermiş, bu ayaklanma sonucunda aynı yıl bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık sonrasında 1949 yılına kadar cumhuriyet rejimi ile şükrü El-Kuvvetli yönetiminde kalan Suriye, aynı tarihte bir darbeye şahit olmuştur.

Meydana gelen siyasi darbe siyasi istikrarsızlığı da beraberinde getirmiş, 1969 yılına kadar kısa aralıklarla meydana gelen darbelere şahit olmuştur. 1970 yılında yaşanan darbe ile, uzun soluklu bir iktidarı da beraberinde getiren Hafız Esad yönetimi ele geçirmiştir. Suriye, Hafız Esad dönemi ile birlikte 2000 yılına dek sürecek olan sert, baskıcı ve kendi iktidarını sağlamlaştırmaya çalışan bir yönetim anlayışına tanık olunmuştur. Hafız Esad'ın ölümünden sonra koltuğu, Hafız Esad'ın oğlu Beşar Esad devralmıştır.¹¹⁰

Suriye ekonomisi temel olarak tarım ve petrol gelirleri ile ayakta durmaktadır. Petrol rezervleri ile ilgili net bir istatistiki veri olmasa da günlük beşyüz bin varil petrol

¹¹⁰ ürün, s.47-48.

çıkarıldığı söylenmektedir. Ekonomik gelirin %40'ını teşkil eden petrol gelirinin büyük kısmı, temel ihtiyaç maddelerinin sübvansede edilmesi için kullanılmıştır.

Halk isyanları öncesi işsizlik verileri hızlı artan genç nüfus faktörü ile birlikte %20'lere ulaşan Suriye'nin bu veriler doğrultusunda ekonomik sorunlarının var olduğunu söylemek mümkündür. 2011 yılı öncesine kadar 22 milyon nüfusa sahip olan Suriye'nin %74'ü Sünni Müslümanlardan, %12'si Nusayri, %10 Hristiyan ve %3'ü ise Dürzilerden oluşan dinsel bir yapısı mevcuttu. %12'lik bir nüfusa sahip olan Nusayriiler, azınlık olarak görünseler de Esad yönetimleri boyunca yönetsel pozisyonları elinde bulundurmuştur.

Dış politika noktasında bölgesel olarak farklı tavırlar takınan Suriye, Batı dünyasıyla daha tansiyonlu bir siyaset yürütürken, sınır hatlarında yer alan çevre ve komşu ülkeler ile genel olarak işbirlikçi bir tavır sergilemiştir. 2011 yılında başlayan olayların ardından başta Türkiye olmak üzere birçok ülke ile politik ilişkilerini sonlandırmış ve ambargolara maruz kalmıştır.¹¹¹

Tunus'ta başlayan olaylarla birlikte bütün Orta Doğu'da olduğu gibi Suriye'de de halk ayaklanmalarının sıçrama korkusu ortaya çıkmıştır. Mübarek, Kaddafi örneklerinde de olduğu gibi Suriye devlet başkanı Beşar Esad verdiği bir demeçte Orta Doğu'da yaşananları “durgun bir su” benzetmesi üzerinden yorumlamıştır.

Esad'a göre son yıllarda Orta Doğu'da önemli değişiklikler meydana gelmiş fakat bu ülkelerdeki durgunluk giderilememiş, bu durgunluk nedeniyle bölgede sorunlar devam etmiştir. Esad, bölgedeki sorunlara karşı kendi ülkesinin istikrarlı bir duruş sergilediğini, bu istikrarıda halkın düşüncesi ile benzeri doğrultuda politika uygulamaları sayesinde başardıklarını ifade etmiştir.¹¹² Bir başka ifade¹¹³ ile Esad'a göre Suriye'de bir otorite boşluğu söz konusu değildi ve halk rahatsızlık duyduğu konuları dile getirmekte serbestti. Bu nedenle ülkede iktidar değişimine yol açacak herhangi bir sorun söz konusu değildi.

¹¹¹ AlJazeera Türk, “Ülke Profili:Suriye”, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-suriye> (16 Ocak 2018).

¹¹² Paulo Gabriel ve Hilu Punto, “Suriye” Paul Amar ve Vijay Prashad (Ed.), **Arap Baharından Kesitler** içinde (279-285), İntifadaYayımları, 2014, s.279-309.

¹¹³ Veysel Kurt, “Fransız Mandacılığından İç Savaşa Suriye'de Ordu ve Siyaset”, Veysel Kurt (Ed), **Ortadoğu'da Ordu ve Siyaset** içinde (163-186), Seta Yayınları: Ankara, 2017, s.179-180.

Bu sözlerden kısa bir süre sonra Suriye’de, Tunus ve Mısır’dakinden farklı olarak, küçük çapta eylemler baş göstermeye başlamıştır.

Kurt’a göre Suriye’de gösterilerin yaygınlaşmasının iki temel nedeni söz konusudur. İlk olarak Tunus ve Mısır’da uzun yıllarda iktidarda olan isimlerin devrilmesi nedeniyle muhalefetin cesaretlenmesi, ikinci olarak Suriyeli muhaliflerin Esad karşıtı gösterilerde dünya kamuoyundan destek beklentileridir.¹¹⁴

2011 yılının şubat ayında bir polis şiddeti olayı nedeniyle Şam’da yüzlerce insan eylem düzenlemiştir. “Suriye Halkı Aşağılanamaz” sloganı ile eylemler gerçekleştirilirken rejime karşı herhangi bir tehdit ya da suçlama yöneltilmemiştir. Bir başka ifade ile göstericiler, isteklerini dile getirirken rejime karşı bağlılıklarını da bildirmişlerdir.

Yaklaşık 40 yıldır varlığını sürdüren Baas rejimine karşı eylemlerin başlangıcı Suriye’nin güneyinde yer alan Dera kentinde gerçekleşmiştir. Dera, Suriye’nin kurak ve devlet yatırımlarının gelişkin olmadığı bir kent olarak tanımlanabilir. Bu noktada kuraklık ve devlet yatırımından yoksunluk beraberinde işsizlik ve yoksulluğu getirmiştir.

Bütün bunların üzerine, sınır bölgesi olması nedeni ile daha yoğun hissedilen rejim baskısı eklenmiştir. Ayaklanmanın fitilinin Dera’dan ateşlenmesi, kentin sosyo-ekonomik profili ile doğrudan ilgilidir. Bütün bunlar birlikte düşünüldüğünde başlangıcın Dera’dan olması, şaşırtıcı bir sonuç değildir.

6 Mart 2011 günü, henüz çocuk sayılabilecek, on ya da on beş kişilik bir grup, okul duvarına, halk isyanlarının ortak sloganı sayılabilecek “Halk rejimin yıkılmasını istiyor” yazısını yazmıştır. Rejim bu olaya çok hızlı bir şekilde refleks vererek, çocukları tutuklanmış ve işkence uygulamıştır.

Dera halkı bu olayı bir aşağılama olarak algılamış, kısa süre içerisinde sokaklara dökülmüştür. Gösteriler, kısa süre içerisinde Hama, Humus, Deyr ez Zor gibi kasaba ve şehirlere sıçramış, “Allah, Suriye, Hürriyet ve O Kadar” sloganları sokaklarda

¹¹⁴ Kurt, s.180.

yankılanmıştır. Bu noktada da eylemler barışçıl bir karaktere sahip olmuştur. Gösteriler ülkenin çeşitli yerlerinde vuku bulurken, ülkenin stratejik noktaları sayılabilecek kentler olan Halep ve Şamda geniş çapta bir karşılık bulmamıştır. Bunun nedeni ise, mütelebbis sınıfı destekleyen politikalar sonucu zenginleşmiş sosyal sınıfın bu şehirlerde yaşamasıdır. Öyleki bu şehirlerde, rejimi destekleyen yürüyüşler düzenlenmiştir.

Esad yönetimi, hareketlenmenin başlangıcıyla askerlik süresinin kısaltılması, zam, olağanüstü halin kaldırılması, çeşitli etnik gruplara kimlik verilmesi gibi hızlı bir reform hazırlığı sürecine girmiş, nitekim bu hazırlıkları yaparken gösterilere karşı kullanılan şiddetin dozunu günden güne arttırmıştır. Bu bağlamda Esad'ın reform girişimleri toplumsal anlamda karşılık bulmamış, olayların büyümesinin önüne geçememiştir.¹¹⁵

İlk aşamada Tunus ve Mısır'daki eylemlere benzer bir profilde özgürlük ve adalet istemi ile şekillenen halk hareketleri sonraki aşamada başlangıç boyutunu aşmış, ülkedeki dinsel fay hatları da kullanılıncaya bir iç savaş halini almıştır¹¹⁶. 2011 yılından bu yana süre gelen bu iç savaş herhangi bir şekilde neticelenmezken, Birleşmiş Milletler'in verilerine göre 150 bini aşkın kişi hayatını kaybetmiş, 5 milyondan fazla Suriyeli ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Yine Birleşmiş Milletler'in verilerine göre Türkiye yaklaşık olarak 3,4 milyon Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır.¹¹⁷

Bir sonraki bölümde Arap Baharı olarak adlandırılan süreç boyunca yaşananların Birikim Dergisi'nde nasıl ele alındığı incelenecektir. Bu bağlamda Birikim Dergisi çerçevesinde Türk solu'nun Arap Baharı'na yaklaşımı ortaya konmaya çalışılacaktır.

¹¹⁵ Gabriel ve Punto, s.285-309.

¹¹⁶ Burhanettin Duran ve Diğerleri, "Ortadoğu'nun Tetiklenen Fay Hattı: Mezhep Gerilimleri", Zahide Tuba Kor (Ed.), **Ortadoğu Konuşmaları** içinde(495-548), Küre Yayınları, 2014, s.495-500.

¹¹⁷ UNHCR, Türkiye, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224> (01.02.2018)

3. BÖLÜM: BİRİKİM DERGİSİ'NDE ARAP BAHARI OLAYLARI

Bu bölümde Arap Baharı sürecinin Birikim Dergisi çerçevesi bağlamında nasıl ele alınıp yorumlandığı incelenmeye çalışılacaktır. Arap Baharı olayları başlangıcı itibariyle Birikim çevresi bu duruma duyarsız kalmamış, konuya ilişkin özel sayılarla birlikte belli aralıklarla Arap Baharı'yla ilgili yazılara dergide yer verilmiştir. Bu çalışma 2011 ve 2016 yılları arasında Birikim Dergisi'nde Arap Baharı ile ilgili olayları ele alan yazılar ile sınırlandırılmıştır.

Bu bağlamda Birikim Dergisi'nin 9 sayısında doğrudan Arap Baharı ile ilgili 16 yazı incelenmiştir. İncelenen metinler neticesinde Birikim Dergisi'nin Arap Baharı ile alakalı yayınladığı yazılar toplumsal hareket, oryantalizm, İslamcılık ve İhvan Hareketi, sosyal medya, Suriye sorunu ve göçmen krizi gibi 6 başlık altında kategorize edilmiştir.

3.1. Ortadoğu'da Yaşanan Toplumsal Hareketlerin Birikim Dergisi'nde Yansımaları

Arap Baharı'nın teşekkül etmesinin ardından Birikim Dergisi, birden çok sayısında toplumsal hareketler bağlamında Arap Baharı'na değinmiştir. Bu yazıların önemli bir kısmında Arap Baharı ile yaşanan halk ayaklanmaları heyecanla karşılanmakla birlikte, bu hareketlenmelerin yeni bir kuruculuk vasfı üstelendiği aktarılmaktadır.

Yavuz Yıldırım¹¹⁸, "Hareket Siyasal Olanı Belirleyecek" isimli yazısında toplumsal ayaklanma, devrim, protesto gibi kavramsal tartışmaların üzerinde çok fazla durulmaması gerektiğini belirterek, mevcut olan "hareketin" kendi sınırlarını zorlayarak artık ihtiyaçlara cevap veremeyen sistemin yerine, yeni bir düzenin kuruculuğu vasfını da üstlendiğini ifade etmektedir.

Yazının kaleme alındığı dönem içerisinde Ortadoğu'da yaşanan eylemlerin henüz çok yeni olması nedeniyle herhangi bir tahmin ya da öngörü yapmaktan kaçınan Yıldırım, yazının başlığına uygun bir yaklaşımla, siyasal olanı hareketin zorladığı sınırlarlarda kendini göstereceğini aktarmaktadır.

¹¹⁸ Yavuz Yıldırım, "Hareket Siyasal Olanı Belirleyecek", **Birikim Dergisi**, Sayı 263, (Mart 2011), s.18.

Yıldırım, Ortadoğu’da yaşanan gelişmeleri, ABD’nin Oradoğu politikaları, Tunus ve Mısır’ın siyasal ve ekonomik profilleri gibi farklı perspektiflerden değerlendirmenin mümkün olduğunu not ederek, yaşanan gelişmeleri tek bir nedene bağlayarak ele almanın kolaya kaçmak olacağını vurgulamaktadır. Onbinlerin sokaklara döküldüğü halk eylemlerine de değinen Yıldırım, Arap Baharı’nı “dış mihrakların oyunu” olarak değerlendiren çevrelere de göndermede bulunarak, hiçbir dış odağın böylesine bir başkaldırıya gücünün yetmeyeceğini ifade etmiştir.

Yıldırım’a göre, küresel krizin etkileri Mısır ve çevre ülkeleri daha fazla etkilemiş, yükselen borç ve işsizlikle birlikte burada bir isyan yaratmıştır. Bu tespiti herhangi bir nesnel veriye dayanarak yapmadığını, nitekim olayların cereyan biçimlerine bakıldığında bölgede sistemin artık işlemez olduğunu vurgulayan Yıldırım, Arap İsyanlarını en genel haliyle, “insanların kendi hayatlarında olan bitene karşı daha fazla söz isteme talebidir.

Yıldırım, Ortadoğu’da cereyan eden halk isyanlarının ortak noktasının, birbirinden bağımsız ya da zıt grupların birbirleriyle ortak bir noktada uzlaşıp, sesini seçim, siyaset lobileri, örgütlerle duyurmak yerine isteklerini doğrudan sokaklarda gür bir biçimde haykırmak olduğunu aktarmıştır. Bununla birlikte, toplumların söz söyleme talepleri kısıtlandıkça yeni bir alternatif bulduklarını vurgulamıştır. Mısır’da da olayların tam olarak bu şekilde geliştiğini ifade eden Yıldırım, siyaseten herhangi bir öneminin olmadığını hisseden halkın, kendinden farklı birey ve gruplarla bir araya gelerek talebini doğrudan yükselttiğini aktarmıştır.

Yıldırım’ göre, Mısır’da farklı olan isteklerin ve eylemlerin istikrarlı bir biçimde artarak sürmüş olmasıdır. Bununla birlikte Tahrir Meydanı taleplerin odak noktası olarak, toplumsal hareket buradan diğer şehirlere yayılmış, uluslararası kamuoyunun dikkati çekilmiştir. Bu noktada Asif Bayat’tan bir alıntıya başvuran Yıldırım, sokak vasıtası ile mağdurlar arasında var olan pasif ağ aktif bir hale dönüşerek siyasi bir güç meydana geldiğini not etmiştir. Talebin ısrarcılığı ve güçlülüğü dikkate alınmama lüksünü ortadan kaldırdığını belirten Yıldırım, sonuç olarak “elitler arası bir devir teslim değişikliği değil,

halkın siyasetin önemli bir aktörü olarak sokak aracılığı ile yeniden gündeme gelmesi olduğunu vurgulamıştır.¹¹⁹

Ömer Laçiner'de¹²⁰ “Arap Başkaldırısı: Tarih Sahnesine Yeni Bir Kimlikle Geri Dönüş” başlıklı yazısında, Ortadoğu'da gerçekleşmekte olan halk isyanlarını ele almıştır. Laçiner, yazısına Ortadoğu'da gerçekleşen gösterilerin / devrimlerin kendi küllerinden doğan bir hareketlilik olduğunu ön kabulüyle yazısına başlamaktadır. Laçiner, devrimlerin gerçekleşmesine nihayet denilmesi gereken yerde halen azımsanmayacak bir kesimin bir şaşkınlık içinde olduğunu altını çizmektedir. Bu şaşkınlığa gerekçe olarak Arap Baharı'nın, ABD, İsrail, Türkiye gibi ülkeler tarafından önceden tahmin edilememesini öne sürmektedir.

Laçiner, bu duruma çok da şaşırılmaması gerektiğini 1950'de Vietnam, 1970'te de İran'da ABD'nin öngöremediği devrimci kitlelerin yükselişini örnek vererek açıklamaktadır. Laçiner çok ciddi bir kitlenin Ortadoğu'da yaşanan halk devrimlerinin, ABD'den bağımsız olarak gerçekleşemeyeceği, devrimlerin emperyalist devletlerin eliyle gerçekleştirilerek bölgenin yeniden dizayn edilme arzusu var olduğu yönünde bir inancı olduğunu ifade etmiştir. Laçiner, bahsi geçen anlatının mantıksız bir analiz olmadığını nitekim, devrimin asli unsuru olan halkların bu bakış açısında yok sayıldığını ifade etmektedir.

Laçiner, modern çağın ve toplumları özellikleri bağlamında anlaşılan devrim kavramının, içinde bulunduğumuz çağın ortalarından yegane sahiplenicisi olarak sayılabilecek sosyalist perspektifin kıstasları ile ele alındığında, bu devrim anlayışının Arap Devrimleri ile örtüşmediğini aktarmaktadır. Nitekim devrim kavramının büyük insan topluluklarının düşünüş ve davranış tarzlarında köklü bir dönüşümün başlaması olarak düşünüldüğünde, devrim kelimesini Arap ayaklanmaları için kullanılabileceğini hatta bunun gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

¹¹⁹ Yıldırım, s.19.

¹²⁰ Ömer Laçiner, “Arap Başkaldırısı: Tarih Sahnesine Yeni Bir Kimlikle Dönüş”, **Birikim Dergisi**, Sayı 263, (Mart 2011), s.3-8.

Laçiner'e göre Arap Baharı , Emevi saltanatının çöküşü ile birlikte dünya ve bölge siyasetinde etkisini zamanla yitirmiş olan "Arap millet" İslamın doğuşundan bu yana ilk kez büyük bir çoğunluk ile belli bir amaç doğrultusunda birleşmektedir. Arap başkaldırıları yüzyıllardan bu yana ilk kez despotik iktidarların sorunların kaynağını iç ve dış mihraklara bağlamasına başlarını çevirerek, sadece özgürlük ve demokrasi talebi ile ölmeyi ve öldürmeyi göze alarak meydanlara akmış bir karaktere sahiptir. Laçiner burada geçen demokrasi kavramının formel bir demokrasi talebi olmadığını, sadece devrim sonrası sürecin karakterini tanımlamayı amaçladığını ifade etmiştir.

Özgür Gökmen'de¹²¹ Laçiner ile benzer bir doğrultuda, Arap Baharı'nın ortaya çıkış sürecinde ilk refleksin şaşkınlık olduğunu belirtmiştir. Gökmen, bu şaşkınlık durumundan sürecin içinde yer alan ve devrimi gönülden destekleyenlerin bile kendini alamadığını aktararak, Tunus'ta yaşananların önce Mısır'a sonra da bölgedeki birçok ülkeye sıçrayacağını kimsenin ön göremediğini belirtmiştir. Gökmen'e göre bu şaşkınlık sadece yerli ve yabancı oryantalistlere ait değildir. Zira onlara göre bölgede olan bitenin arkasında İslamcılar vardır. Gökmen bu tezi ortaya atanların, Arapları on yıllarca siyasi lakaytlık ve ataletle itham eden Batılı seçkinler ve onların yerli müttefikleri olduğunu ifade ederek, yıllarca Mısır ve Libya'nın bu şekilde dizginlendiğini aktarmıştır.

Gökmen, Asef Bayat'ı referans göstererek, olaylara İslamcıların iktidara gelme endişesi ile bakmanın bizleri iki yanlış sonuca götüreceğini ifade etmektedir. İlk olarak halk hareketinin gerçek niteliğini, sonrasında da Ortadoğu'daki dinsel siyasetin dönüşümünün kaçırılmasına neden olacağını belirtmiştir. Gökmen'e göre bugün yaşanan şaşkınlığın esasen, Arapların kendilerine atfedilen siyasi lakaytlık ve ataleti yıllar içinde içselleştirecek denli güçsüz düşmüşken başkaldırabilmiş, kendi hayatlarını eline alabilmiş olmalarından kaynaklanmaktadır.¹²²

Birikim Dergisi'nin Arap Baharı'na toplumsal hareket çerçevesinde yaklaşıma bakıldığında, genel kabulün Ortadoğu'daki halk hareketlerinin kendi dinamiklerinden ortaya çıkan bir olaylar örgüsü olduğudur. Bu kabulü, isyanların beklenmedik bir anda alevlenmesi ve bu durumun yarattığı şaşkınlık takip etmektedir. Birikim'deki Arap

¹²¹ Özgür Gökmen, "Arap Talihsizliğinde Sonun Başlangıcı", **Birikim Dergisi**, Sayı 263, (Mart 2011), s.14

¹²² Gökmen, s.15.

Baharı yorumunda on yıllardır siyasal ve sosyal anlamda yalıtılmış olan Ortadoğu toplumlarının, hedef gösterilen dış mihraklara yüz çevrilerek sadece kendi sorunlarına yönelik eylem ve talep geliştirilmesi vurgusu dikkat çekmektedir.

Ortadoğu’da yaşanan toplumsal hareketler bağlamında Birikim’de yayımlanan yazıların genel seyrine bakıldığında, halk hareketleri son derece sistematik ve derinlemesine tartışılmıştır. Ancak bu sistematikliğin aksine halk hareketlerine sosyalist bir beklenti bağlamında yaklaşımı ön plana çıkmıştır. Birikim çevresi bu konuda biraz daha öznel yorumlar geliştirerek Ortadoğu’da yaşananların tamamen kendi iç dinamikleriyle şekillendiği yorumunu geliştirmiştir. Bu doğrultuda halihazırda Ortadoğu’da var olan sosyo-ekonomik ve siyasal sistemin artık ihtiyaçlara yanıt veremediği iddiası üzerinden bölgede yaşanan halk eylemlerinin bu nedenle bir devrim talebi doğurduğu fikri ön plana çıkmıştır. Bir sonraki bölümde Birikim Dergisi’nde Arap Baharı bağlamında İslamcılık ve İhvan Hareketi konularına yaklaşımlar incelenecektir.

3.2. Birikim Dergisi’nde Arap Baharı Bağlamında İslamcılık ve İhvan Hareketi Tartışmaları

Ortadoğu’da yaşanan halk hareketleri, her kesimden çevreyi ideolojik sınırları aşarak bir araya getirmiştir. Bu bir araya geliş, bazı çevrelerce Ortadoğu’nun makus tarihinin değişimi olarak yorumlanırken bazı çevrelerce İslami bir popülizmin yükselişi olarak algılanmıştır. Bu konu Birikim dergisinde birden çok kişi tarafından ele alınmıştır. Bu bölümde Arap Baharı’nın ardından Birikim’de sıklıkla dile getirilen İhvan Hareketi ve İslami hareketlere yöneltilen bakış açıları ele alınacaktır.

Yüksel Taşkın,¹²³ “İslamcı Popülizm İktidara Yürürken” başlıklı yazısında Arap Baharı’ndan sonraki aşamada, iktidarı “İslamcılar’ın” ele geçirmesini kaçınılmaz olarak ifade etmiştir. Bu kaçınılmazlığı oryantalist bakış açısından farklı olmak üzere, verili bir tarihselliğe dayandırdığını söyleyen Taşkın, bütün kesimlerin bu gerçekliği kabullenmesi gerektiğini söylemiştir. Ona göre Ortadoğu ülkelerini “yeni Erdoğanlar” ve “yeni Netenyahular” beklemektedir.

¹²³ Yüksel Taşkın, “İslamcı Popülizm İktidara Yürürken”, **Birikim Dergisi**, Sayı 273, (Ocak 2012), s.80-82.

Taşkın, iki farklı “İslamcı” yaklaşımdan söz etmiştir. İlk olarak sekülerizmi belli bir ölçüde kabul eden, İslam’ın genel bir ahlak kaynağı olduğunu ve bunun kamusal hayatta da etkili olabileceğini savunan görüş aktarılmıştır. Bu duruşun liberal demokratik kesimlere yakın görüldüğünü söyleyen Taşkın, zamanla bu duruşun kültürel popülizm ile otoriter yaklaşımlara dönüşebildiğini söylemiştir.

İkinci olarak İslam’ın sosyal, siyasi ve iktisadi olarak somut önerileri olduğu iddiasını savunanları işaret eden Taşkın, köktencilik olarak adlandırdığı bu kesimin “radikallerden” farklı olduğunu, yaşam bütün alanlarını İslam’ın değişmez ilkelerine dönüştürmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Taşkın ilk grup için ılımlı populistler kavramsallaştırmasını kullanırken, ikinci grup için radikal popülistler kavramını kullanmıştır. Ona göre, Ortadoğu’da demokrasinin kaderi bu iki “İslamcılık” arasındaki rekabete göre şekillenecektir. Bununla birlikte ABD ve AB’nin uygulayacağı politikanın da etkili olacağını belirten Taşkın, buradaki politikaya göre ılımlı bir havanın oluşacağı veya daha radikal hareketlerin ortaya çıkabileceğini ifade etmiştir.

Tunus’ta devrim ve sonrasında yaşananları demokrasi tarihi açısından bir ders olduğunu söyleyen Taşkın, Tunus muhalefetinin devrim sonrasında rejim kalıntılarından kurtularak seçim sürecine sadece sivil unsurlarla girdiğini ifade etmiştir. Tunus seçimlerinde En-Nahda Partisinin Ak Parti deneyimini örnek aldığını ifade eden Taşkın, Gannuşi’yi referans göstererek En-Nahda’yı “İslamcı değil ama İslami” olarak tanımlamıştır. En-Nahda’nın kendi seçmen kitlesinden daha liberal bir duruşa sahip olduğunu söyleyen Taşkın, bu aşamada En-Nahda’yı “ılımlı popülizm” kategorisine oturtmaktadır.

Tunus’ta seçimlere katılan sol partilerin En-Nahda’yı “şeriatî yayacağı” karalamasıyla sahil kesimlerde yer alan “modern” kesimin oylarını almaya çalıştığını aktaran Taşkın, bu partilerin sadece %4 oy alabildiğini, partinin çatışmacı üslubu nedeniyle destek yitirdiğini söylemiştir.

Mısır’da gerçekleşen olaylara da değinen Taşkın, İhvan Hareketi’nin bu süreçte izlemiş olduğu politikaya eleştirel olarak yaklaşmaktadır. İhvan Hareketinin, Mısır yönetiminde son derece etkin bir kurum olan Yüksek Askeri Konsey’in (YAK) Tahrir

korkusunu tahlil edemediğini ve ciddi stratejik hatalar yapıldığını iddia eden Taşkın, İhvan'ın YAK'ın kırılmasını anlayamadığını savunmaktadır. Ona göre Müslüman Kardeşler, geçiş sürecinde her ideolojiden gruplarla birleşip seçim sürecinin sivil bir şekilde gerçekleşmesi için baskı oluşturamamıştır.

Taşkın, bu ortamın oluşmamasında İhvan Hareketinin liberal ve sol unsurlara karşı geleneksel güvensizliğin rol oynadığını belirtmiştir. Aynı doğrultuda, binlerce kişi askeri mahkemelerde yargılanırken İhvan'ın parlamenterizm peşine düştüğü ifade edilmiştir. İhvan'ın ikinci hatasının da ciddi değişiklikler içermemesine rağmen referandum sürecine destek vermesi olduğunu aktaran Taşkın, İhvan'ın “kervan yolda düzülür” mantığıyla hareket ederek YAK'a karşı yanlış bir politika izlediğini aktarmıştır.¹²⁴

Taşkın, iki farklı kategoride ele aldığı “İslamcılık” anlayışlarından hareketle İhvan'ın iki uç arasında gidip geldiğini iddia ederek, partinin daha radikal bir çizgide ilerlediğini ifade etmiştir. Recep Tayyip Erdoğan'ın Mısır ziyaretinde seküler bir yapı tavsiyesinde bulunduğunu aktaran Taşkın, İhvan'ın bu öneriye sert tepki gösterdiğini sekülerizmin bir dinsizlik olarak algılandığını ifade etmiştir. Mısır'daki İhvan yönetimi ekonomi ve güvenlik konularını önceliklediklerini ifade etseler de İslami bir toplum düzeni için de çaba sarfettiklerini gizlemediklerini belirten Taşkın, bu çabanın net bir çizgide olmadığını, İhvan'ın kafa karışıklığı yaşadığını söylemiştir.¹²⁵

Mete Çubukçu'da¹²⁶ Arap ayaklanmalarının yıl dönümünde “Tahrir Ruhu mu, İslami Uyanış mı?” sorusuyla yola çıkarak Arap Baharı'nın elde ettiği neticeleri tartışmaktadır. Çubukçu, İhvan Hareketi'nin tarihsel hareket tarzına tarzına uyumlu bir şekilde “oportünist” davrandığını iddia etmektedir. Ona göre İhvan Hareketi, Mısır'daki halk hareketlerinden çok seçimlere odaklanmış, göstericileri meydana yalnız bırakmıştır.

¹²⁴ Taşkın, s.83-85

¹²⁵ Taşkın, s.86-87

¹²⁶ Mete Çubukçu, “Arap Ayaklanmalarının Birinci Yılı: Tahrir Ruhu mu, İslami Uyanış mı?”, **Birikim Dergisi**, Sayı 273, (Ocak 2012), s.88-92.

Çubukçu, Ortadoğu’da yaşanan halk hareketlerini, “birikmiş bir tepkinin ifadesi” olarak nitelendirirken bölgede yapılan seçimlerle birlikte Müslüman Kardeşler ve benzeri gibi yapıların öne çıkmasının birçok kişide hayal kırıklığı yarattığını ifade etmektedir. Çubukçu’ya göre halk hareketleri birden çok bileşene sahipken “İslamcıların”, bu bileşenleri ezip geçtiğini ve demokratik gelişim yönünde şüphe uyandırdıklarını ifade etmiştir.

Çubukçu, Arap ayaklanmalarının ardından bölgede farklı muhalif akımlar ortaya çıksa da ana akımı İslami muhalefet oluşturmuştur. Bununla birlikte İslami muhalefetin öne çıkmasını öncesinde var olan dikta rejimlere bağlamıştır. Var olan dikta rejimlerin İslami grupları siyaseten sindirdiklerini belirten Çubukçu, İslami grupların cami gibi kamusal alanlarda buluşarak, burada politik bir örgütlenme sağladıklarını söylemiştir. Buna kanıt olarak da meydanlara inilmeden önce buluşma yerlerinin camiler olmasını göstermiştir. Ona göre İslami muhalif gruplar, sabırlı davranmış, zaman zaman iktidarla beraber hareket etmiş ve böylelikle bütünlüğünü kaybetmemiştir.

İhvan ya da Müslüman Kardeşler olarak anılan Ortadoğu’da farklı isimler altında varlığını sürdüren hareketin en güçlü hareket olduğunu söyleyen Çubukçu, bu hareketin en güçlü muhalif grup olarak yeniden ortaya çıktığını söylemiştir. Bununla birlikte İhvan’ın farklı ülkelerde farklı isimlerle farklı partilerle varlık gösterdiğini belirten Çubukçu, her ne kadar demokratik ve ılımlı söylemlere sahip olsa da İhvan Hareketi’nin son tahlilde İslami bir yönetim tarzını savunduğunu vurgulamıştır.

Emin Baki Adaş¹²⁷ ise Arap Baharı’nın en önemli neticelerinden birinin de bölgenin geleceğinde “İslamcılığın” rolü ve konumu olduğunu ifade etmektedir. Adaş, İslamcıların Arap Baharı’nın başlangıç aşamasında meydanlara çıkmadıklarını fakat örgütsel yapıları ve toplumsal tabanları nedeniyle iktidarın en güçlü aday olduklarını belirtmiştir. Adaş’a göre Mısır’dan İhvan Hareketi aracılığıyla yaratılan “post-İslamcı” siyasal iklim havası, hem demokratik havayı sönmüştür hem de yerel ve küresel sermaye çevrelerinin çıkarlarını garanti altına alacak geçişin en önemli aktörü haline gelmiştir.

¹²⁷ Emin Baki Adaş, “Hangi Tarihin Sonu? İşte Hadi Dans Et”, **Birikim Dergisi**, Sayı 311, (Mart 2015), s.34-36.

Anti-Seküler ve bir süre sonra otoriter İslamcı yönetimlerin, toplumun iktisadi ve politik beklentilerine beklenen yanıtı veremediğini belirten Adaş, bu yönetsel anlayışın bölgedeki politik krizi derinleştirdiğini iddia etmektedir. Mısır örneğini veren Adaş, Mısır tarihinin en kalabalık gösterisinin, 2013 yılında Muhammed Mursi yönetimine karşı gerçekleştiğini ifade etmiştir.

Mursi yönetiminin askeri darbe sonucunda düşürülmesinin Ortadoğu açısından post-İslamcılığın iflası olduğunu iddia eden Adaş, “ılımlı İslam’ın” bölgede istenilen dönüşümü gerçekleştirmediği için Irak ve Suriye gibi ülkelerde radikal-selefi grupların konumlarını güçlendirdiğini ifade etmiştir.

Birikim’de İhvan ve İslamcılık konusunda daha öznel bir yaklaşım söz konusudur. İhvan hareketi ile ilgili ele alınan yazıların genel seyrine bakıldığında İhvan hareketine peşin bir ön yargı söz konusudur. Zira İhvan hareketi henüz Mısır’da iktidarı devralmamışken peşin bir hüküm ile İhvan’ın yönetime gelmesiyle Mısır’ın eski durumuna geri döneceği, herhangi muhafazkar iktidarın başarılı olamayacağı yorumu ön plana çıkmaktadır. Bu durum tarihsel süreçten farklı örneklerle pekiştirilmeye çalışılmıştır.

Yine yazıların büyük bir çoğunluğunda öznel ve sosyalist temelli bir yaklaşımla, her türlü din temelli ve mevcut düzeni korumaya yönelik hareketleri reddederek bu tarz hareketlerin yeni otoriter rejimler yarartacağı ifade edilmiştir. Bir sonraki bölümde Birikim Dergisi’nde Arap Baharı’na oryantalist yaklaşımlar çerçevesinde yayımlanan yazılar ele alınacaktır.

3.3. Birikim Dergisi’nde Arap Baharı’na Oryantalist Yaklaşım Tartışmaları

Bir bilgi felsefesi olarak nitelendirebileceğimiz oryantalizm temelde Doğu ile Batı arasına epistemolojik ve ontolojik bir ayrım koymayı amaç edinmiştir. Modernitenin ortaya çıkışıyla her alanda üstünlük iddia eden 19.yüzyıl Kıta Avrupa’sı felsefesi, bu haklılığını belli bir temele dayandırabilmek adına sıkça oryantalist bilgi felsefesine başvurmaktadır. Modern Ortadoğu’nun oluşum sürecinde son derece etkin rol oynayan

oryantalist bilgi felsefesi¹²⁸, bir diğer değişim/devrim süreci olarak Arap Baharı sonrasında da sıkça tartışılan bir konu haline gelmiştir. Birikim Dergisi'nde de oryantalizm konusu Türkiye bağlamında birden çok sayıda ele alınmıştır.

“Kemalistler ve muhafazakarların Ortadoğu Algısı ve Oryantalizm” başlıklı yazıda, oryantalist bilgi anlayışının cumhuriyetin ilk yıllarında etkin olarak kullanıldığından bahsetmektedir. Yazar zge nver¹²⁹, 1920'lerden itibaren Kemalistler, İşlam'ın çağa ayak uyduramadığını, geri kalmışlığa sebep olarak İşlam'ın kendisinin gösterildiği ve muassır medeniyetler seviyesine ulaşabilmenin tek yolunun Batılı tarzda modernleşme olduğu fikrini ne sürdüklerini söylemektedir. Bu bağlamda sekülerleşme hareketlerinin gerçekleştiği ve İşlam'ın geleneksel kalıplardan kurtarılmaya çalışıldığını söyleyen nver, bu durum sonucunda Kemalistlerin yoğun eleştiriye maruz kaldıkları vurgulamaktadır.

Doğu'yu “oryantalist muhakemeye egemen olan bir perspektifle ele alan” Kemalizmin, bu yaklaşımını halen örtük bir biçimde srdrdğini belirten nver, bu görüşe direnenlerin “muhafazakâr” kesim olduğunu söylemektedir. Muhafazakarların, ideolojik yapısında Batı karşıtlığı olduğunu aktaran yazar, bu kesimin Kemalistler ile sürekli bir çatışma halinde olduğunu ifade etmektedir. nver'e göre her ne kadar Kemalistleri eleştirse de muhafazakâr kesimin de zaman zaman oryantalist bir söylem içine düşmekten kurtulamadığını ifade etmektedir.

nver, oryantalistlerin negatif söylemlerinin karşısına pozitif bir yaklaşımla çıkmayı seçen muhafazakarların İşlama dönüş çabalarının muallakta kaldığını ve içi boşaltılmış bir amaca evrildiğini iddia etmektedir. Muhafazakarların Batıdan bağımsız bir Doğu tasavvuru ortaya koyamadığını belirten nver, bu aşamada muhafakarların Kemalistlerden daha farklı bir sonuca varamadığının altını çizmektedir.

¹²⁸ Edward Said; **Oryantalizm**, 6 Baskı, Berna önler (ev.), Metis Yayınları, İstanbul 2012, S.300-305

¹²⁹ zge nver, “Kemalistler ve Muhafazakarların Ortadoğu Algısı ve Oryantalizm”, **Birikim Dergisi**, Sayı 311, (Mart 2015), s.27-28

Hem Kemalist hem de muhafazakâr kesimin oryantalist söylemlerini yeniden üretme ve sürdürme noktasında medyanın önemli bir role sahip olduğunu aktaran Ünver, her iki kesimin aynı olayı pozitif ve negatif olmak üzere iki oryantalist söylem çerçevesinde ele alındığını ifade etmektedir.

Ünver'in aktardıklarını Arap Baharı bağlamında tamamlayan “Oryantalizmin iki yüzü ve Mısır” başlıklı yazıda, Mısır’da olup bitenlerin Türkiye’deki hakim söylemin “demokrasi ve hak taleplerinden anlamayan, olsa olsa İslami bir harekete evrilme potansiyeli taşıyan” fikrinden öte bir takım özel anlamlar taşıdığı düşüncesi vurgulanmaktadır. Yazıyı kaleme alan Özge Özkoç, Türkiye’deki medya, muhalefet ve iktidarın, Mısır’daki halk hareketlerinden yol çıkarak genelde Arap dünyasını anlamlandırma, yorumlama ve sunma biçimlerinde nasıl bir oryantalist dilin hakim olduğunu ortaya koymayı amaçladığını dile getirmiştir.¹³⁰

Yazısına yukarıda özetle değinmeye çalıştığımız oryantalist bilgi anlayışının tanım ve tarihsel gelişimine değinerek devam eden Özkoç, 19.yüzyılın son çeyreğinde Osmanlılık temelinde bağlılığa yapılan vurgunun yerini Müslüman Türk elitler aracılığıyla yürütülen Türk milliyetçiliği almaya başlamasıyla Arapların imparatorluğun ötekisi olarak kodlandığını ifade etmiştir. Özkoç’a göre Cumhuriyetin ilanı ile birlikte tıpkı Batı oryantalezminde olduğu gibi “kendini temsil yeteneğinden yoksun” bir halk olarak tanımlanan Araplar, Cumhuriyet’in kurucu kadroları tarafından İslamiyet ile özdeşleştirilmiştir.

Mısır’da yaşanan halk hareketlerine değinen Özkoç¹³¹, halk ayaklanmasına yönelik gerek laik gerekse muhafazakâr kesimin yaptığı yorum ve anlamlandırmalar Osmanlı oryantalezminin mirasıyla şekillendiğini iddia etmiştir. Özkoç’a göre, laik modernistlerin dili Kemalist oryantalezmden beslenmektedir. Kemalist oryantalezmin, ulus devlet inşa sürecinde Kürtlerin ehlileştirilmesini ve modernleştirilmesini amaçlarken dışarıda Arap coğrafyasını geri kalmış olarak gösterdiğini belirten Özkoç, bugünkü siyasal konjonktürün de aynı arzunun temsilciliğini yaptığını vurgulamaktadır.

¹³⁰ Ünver, s.29-30.

¹³¹ Özge Özkoç, “Türkiye’de Oryantalizmin İki Yüzü ve Mısır”, **Birikim Dergisi**, Sayı 263, (Mart 2011), s.9-11.

Laik modernistlerin durdukları ideolojik yer bağlamında bu içselleştirilmiş söylemi yeniden ürettiklerini Mısır örneğiyle açıklayan Özkoç, Türkiye-Mısır karşılaştırmasında Türkiye'nin Mısır'a göre iktisadi ve siyasal olarak daha ileri olduğu ve bu ileriliğin Cumhuriyet'in getirisini olduğu vurgusunun yapıldığını aktarmaktadır. Laik-modernist kesimin Ortadoğu'da nasıl bir halk hareketi olursa olsun, iktidarın sonuç olarak İhvan hareketine geçeceğini, halk hareketini kendi dinamikleriyle değerlendirmekten kaçınacağını belirten Özkoç, bu kesimin devrimi küçümseyen bir üsluba sahip olduklarını söylemektedir. Özkoç, laik modernistlerin Türkiye'deki sekülerleşme deneyimleri ile Mısır'da olup bitenleri anlamlandıramadıklarını ve doğru okuyamadıklarını ifade etmektedir.

Türkiye'de iktidarın temsil ettiği İslamcı-muhafazakarların da laik-modernistlerin aksine daha örtük oryantalist söylemlerinin olduğunu iddia eden Özkoç, laikler ile muhafazakarların Osmanlı'yı sahiplenme ve Osmanlı'yla hesaplaşma noktasında iki farklı siyasal pozisyon almalarına rağmen, olayları doğru okuyup anlamlandırma noktasında her ikisinde tahakkümcü bir yapıya sahip olduğunu söylemektedir.

Osmanlı modernleşmesinin Arap coğrafyasının dönüştürülmesi misyonunu içselleştirdiği gibi muhafazakâr cenahın da "Yeni Osmanlılık" fikriyle bu misyonu Türkiye'ye atfettiğini söyleyen Özkoç, özellikle Ak Parti iktidarının Ortadoğu açılımı bağlamında çokça kullandığı model ülke Türkiye kavramının buna örnek teşkil ettiğini vurgulamaktadır.

Özkoç'a göre, Mısır'da rejime yönelik muhalif hareketin, özellikle de Müslüman Kardeşler'in Türkiye öncülüğünde bir reform başlatması gerekliliği muhafazakâr cenah tarafından yüksek sesle dile getirilmiştir. Bu bağlamda, Mısır'ın tıpkı Türkiye'de olduğu gibi ılımlılaştırılması ve sonrasında Batı sistemine entegre edilme gayretinden bahseden Özkoç, Ak Parti modelinin "Müslüman dünyada Batı tarzı demokrasinin, anayasal laik sistemin, liberal ekonominin mümkün olabileceği" tek model olarak sunulduğunu iddia etmektedir.

Özkoç, "İslamcı muhafazakârlar" tarafından dile getirilen "Türkiye Modelinin" Müslüman ülkeler tarafından izlenmesi gereken bir yol haritası olduğu kabulünün laik

modernistlerinkinden farklı bir egemenlik kurma çabası olduğunu söylemektedir. Model ülke olarak Türkiye'nin öne sürülmesiyle, Türkiye'ye "ilerici" bir misyon yüklendiğini belirten Özkoç, bu durumu mevcut siyasi sistemin kutsanması olarak yorumlamaktadır.¹³²

Ancak bu görüşleri eleştiren yazıların da yer aldığı görülmüştür. Örneğin, Emin Baki Adaş, Arap Baharı sonuçlarının "oryantalizm" ve "oksidantalizm" kolaycılığına düşmeden değerlendirilmesini gerektiğini ifade ederek Arap Baharı'nın bölgesel sonuçlarını anlamak açısından üç noktaya dikkat çekmektedir.

İlk olarak tüm Oryantalist klişe ve önyargılara karşı, Arap halklarının Ortadoğu'nun siyasi coğrafyasını ve tahayyülünü dönüştürme kapasitesine sahip demokratik bir öznenin ortaya çıkışından söz etmiştir. İkinci olarak İslam'ın demokratik biçimlerinin bölge halkının ekonomik ve siyasi beklentilerini karşılamadığı iddiası ile "post-İslamcılığın" iflasından ve selefi cihadizmin yükselişinden bahsetmiştir. Üçüncü ve son olarak bölgedeki despotik yönetim altında bulunan post-kolonyal devletlerin çözüldüğünü ifade etmiştir.¹³³

Arap Baharı'na oryantalist bakış açıları Birikim Dergisinde sıkça tartışılan bir konu olmuştur. Arap Baharı'na yönelik oryantalist yorumlar tartışılırken hem sağ hemde sol cenaha bir eleştiri durumu söz konusudur. Eleştirilerin genel seyrine bakıldığında; Muhafazakarların Osmanlı'nın oryantalist mirasını sürdüren, Arap coğrafyasını "kendini temsil yeteneğinden yoksun" öteki olarak yorumlanması vurgulanırken, Kemalizm'den beslenen Laik-modernist kesimin Ortadoğu'da nasıl bir halk hareketi olursa olsun, iktidarın sonuç olarak muhafazakarlarda kalacağı, devrimi küçümseyici bakış açısının söz konusu olduğu öne çıkmaktadır.

Bir sonraki bölümde Arap Baharı sürecinde eylemlerin kanalize edilmesinde önemli rol oynamış olan sosyal medya araçları ile ilgili Birikim'de yayımlanan yazılar ele alınacaktır.

¹³² Özkoç, s.12-13.

¹³³ Emin Baki Adaş, "Hangi Tarihin Sonu? İşte Halk Hadi Dans Et", **Birikim Dergisi**, Sayı 311, (Mart 2015), s.31.

3.4. Birikim Dergisi'nde Sosyal Medya'nın Arap Baharı'nda'ki Rolü

Sosyal medya, Ortadoğu'da yaşanan halk hareketlerinde son derece önemli bir işlev üstlenmiştir. Gösterilerin bütün dünya kamuoyuna duyurulması, kanalize edilmesi ve örgütlenmesi sosyal medya aracılığı ile gerçekleşmiştir. Özellikle Arap Baharı'nın alevlenmesinde önemli rol oynayan Tunus ve Mısır'da gösterilerin milyonlarca kişiye ulaşmasında sosyal medya çok ciddi bir rol üstlenmiştir. Bu bölümde Birikim Dergisi'nin sosyal medya ve Arap Baharı ilişkisi bağlamında yayımladığı yazılar ele alınacaktır.

Tunus ve Mısır'da yaşanan halk ayaklanmalarında sosyal medya çok önemli rol oynamıştır. Burce Çelik'de sosyal medya bağlamında Mısır ve Tunus'ta yaşanan halk ayaklanmalarını ele almıştır. Tunus ve Mısır'da yaşanan halk ayaklanmalarında sosyal medya rolünün ilgi çekici bir yanı olduğundan bahseden Çelik, sosyal medya kanallarının ayaklanma fikrinin yayılmasında ve sonrasında geniş halk desteği bulmasında etkili bir rol oynadığını ifade etmiştir. Çelik'e göre, sosyal medya var olan halk hareketlerinin kapsamını aşarak, dijital bir devrime dönüşmüştür.

Çelik, halk hareketlerinin tek motivasyonunun sosyal medya olmadığı kabulüyle, göstericilerin istek, arzu ve niyetleriyle birleşmeden sosyal medyanın herhangi bir anlam ifade etmediğini belirtmektedir. Genelde Arap ülkelerinde özelde ise Mısır'da iletişim teknolojilerinin nasıl bir politik işlev taşıyabileceğini sorgulayan Çelik, sosyal medyanın toplumsal örgütlenmelerde sosyal medyanın politik bir aktör olarak çalıştığını açıklamaya çalışmaktadır.

Çelik'e göre, teknolojiler benimsedikleri ve kullandıkları topluma göre farklı anlam ve değerlere sahip olmakla birlikte farklı toplumsal ve bireysel deneyimlerin tetikleyicisi olabilmektedirler. Çelik, özellikle Arap ülkelerinde internet teknolojisinin otoriter rejimlerin muhalefet seslerin duyulmasını engellemesi nedeniyle politik aktörlerin başat teknolojisi haline geldiğini belirtmiştir.¹³⁴

¹³⁴ Burce Çelik, "Sosyal Medya ve Direniş: Tunus, Mısır ve Sıradakiler", **Birikim Dergisi**, Sayı 263, (Mart 2011), s.20-22.

Rasha Abdulla'dan alıntıyla Arap dünyasının internet küresel pazarının %5'ine tekabül ettiğini ifade eden Çelik, despotik rejimlerin bir yandan internet kullanımından geri kalmamaya çalıştığını bir yandan da toplumsal önüne geçmeye çalıştığını ifade etmektedir. Çelik sadece Fas, Cezayir ve Filistin'nin herhangi bir internet kullanım sınırlandırması kullanmadığını belirterek, Suudi Arabistan ve Tunus'un bu konuda son derece sınırlayıcı olduğunu ifade etmiştir. Tunus'un belli bir grup veya kullanıcı kitlesinin internet erişimini sınırlandırdığını söyleyen Çelik, bu yöntemle internet kullanıcılarının kontrol edildiğini belirtmiştir. Mısır ve Ürdün'de kullanıcıların internet üzerinde hareketlerini izlemeyi sağlayan yöntemler kullanıldığını ifade eden Çelik, internetin devlet kontrolünde kullanıldığını ve çeşitli sansürlerin uygulandığını vurgulamaktadır.

Bütün bu sansürlere rağmen Arap dünyasındaki muhalif kesimin interneti etkin bir şekilde kullanabildiğini aktaran Çelik, sansürleme arttıkça muhaliflerin çeşitli alternatifler yarattığını ifade etmektedir. Çelik'e göre Arap ülkelerinde sosyal medya ve interneti politik bir mecra olarak kullanan kesimin çoğunluğunu İslami eğilimli gruplar oluşturmaktadır. Bu grupların genel olarak hem küresel ve hem de yerel kitleye hitap edebilmek adına İngilizce ve Arapça yayınlar gerçekleştirdiklerini belirten Çelik, sosyal medya platformlarının bu tarz sitelerden daha yaygın kullanıldığını vurgulamıştır.

Çelik'e göre Ortadoğu'da sosyal medya eğlence ve sosyalleşme işlevinden çok politik bir aktör olarak işlev görmektedir. Çelik, sosyal medyanın Ortadoğu'da hem yerel örgütlenme hızını arttırdığını hem de halk ayaklanmalarına uluslararası ilgi ve desteği sağladığını ifade etmektedir.¹³⁵

Sonuç olarak Çelik'e göre, Tunus, Mısır, Bahreyn, Yemen ve Suriye gibi despotik ülkelerde oluşan veya oluşacak olan halk ayaklanmalarında internetin etkin rol oynamasında bu mekanizmanın sabit bir yapıya sahip olması veya muhalif bir eğilime sahip olması değil, internet teknolojisinin kitlelerin arzu ve ihtiyaçlarına göre şekillenmesi etkili rol oynamaktadır.

¹³⁵ Çelik, s.23-24.

Arap Baharı'nda sosyal medyanın rolünü tartışan yazılarda, sosyal medya'nın halk eylemlerini kanalize etme noktasında önemli bir işlev gördüğü kabul edilmiştir. Ancak Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşananların sadece sosyal medya ile açıklanamayacağı buradaki itici gücün yıllardır süregelen düzenin artık işlevselliğini yitirdiğini düşünen halk kitleleri olduğu vurgusu ön plana çıkmıştır. Bir başka ifade ile sosyal medya bir araç iken sosyalist bir yaklaşımla devrimlerin temelini oluşturan halk hareketleri Ortadoğu'da yaşananların asli unsuru olarak kabul edilmiştir. Bir sonraki bölümde Arap Baharı sürecinde bir iç savaş haline dönüşen Suriye'deki halk eylemlerinin Birikim Dergisi'ne yansımaları ele alınacaktır.

3.5. Suriye İç Savaşının Birikim Dergisi'ndeki Yansımaları

Ortadoğu'daki dengeleri yeniden şekillendiren Arap Baharı, Suriye'de halen devam etmekte olan bir iç savaşa dönüşmüştür. Suriye'deki iç savaş yedinci yılını geride bırakırken halen konu üzerine sıcak tartışmalar yaşanmaktadır. Birikim Dergisi'nde de Suriye meselesi ve Türkiye üzerine birden fazla sayıda birçok yazı ele alınmıştır. Bu bölümde Suriye meselesi ve bu çerçevede Türkiye üzerine yazılan yazılar ele alınarak, Birikim Dergisi'nde yayınlanan Suriye konulu yazıların genel çerçevesi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Suriye sorununa ilk olarak Seda Altuğ'un¹³⁶ kaleme almış olduğu "Suriye'de Halk Ayaklanması, Siyaset ve Toplum" başlıklı yazıda değinilmiştir. Suriye'nin Hama kentinden başlayan protestoların, neden bu kentten başladığını tarihsel arkaplana değinerek açıklayan Altuğ, bunun yanı sıra rejimin gösterilere vermiş olduğu aşırı refleksleri de aktarmaya çalışmıştır. Altuğ'a göre isyancıların her bir gösteri kalkışması şiddeti gitgide artan rejim müdahalesini beraberinde getirmiştir. Altuğ, rejim müdahalesine ek olarak, mezhepsel farklılık faktöründe devreye sokulduğunu belirterek, savaşın şiddetinin bu yöntemle arttırılmaya çalışıldığını ifade etmiştir.

Altuğ'a göre Ortadoğu ülkeleri içinde gerek devlet ve güvenlik yapısı gibi unsurların, toplumsal yapı ve muhalefet olgusu en az bilinen ülkelerden birisi Suriye'dir.

¹³⁶ Seda Altuğ, "Suriye'de Halk Ayaklanması, Siyaset ve Toplum", **Birikim Dergisi**, Sayı 271, (Kasım 2011), s.89-92.

Yine Altuğ'a göre Suriye "hem anaakım bakış açısı hem de Arap sol çevreleri nezdinde, İran, Hizbullah, Hizbullah ve ABD dörtgeni içinde bulunan uluslararası bir alışım muamelesi görmüştür.

Altuğ, Lübnan solunun Suriye'deki ayaklanma noktasında özellikle Anti-emperyalist solun bölgesel stratejilerin dayanılmaz hafifliğine savrulduğunu ifade ederek yaklaşık elli yıldan beri var olan sosyal ve siyasal yalıtılmışlığa karşı ortaya konmuş tepkiyi hor gören bir anlayışın var olduğunu aktarmıştır. Altuğ'a göre bu anlayış, Esad rejiminin şiddetini meşrulaştırırken, aynı zamanda İsrail ve ABD karşıtlığında rejimi direnişin son kalesi olarak göstermektedir.

Ortadoğu'da istikrarın Suriye'den geçtiğini aktaran Altuğ, Beşşar Esad'ın iktidarıyla birlikte Batı blokunun ve ABD'nin Suriye ilişkilerini tatmin edici düzeyde geliştirmiştir. Zira bu kesimlerden, gösterilere ve rejimin aşırı müdahalelerine rağmen rejime yönelik ciddi bir yaptırım uygulanmamıştır.

Altuğ'a göre uluslararası kamuoyunun bu kararsız tutumu bir takım emperyal devletlerin çıkar çatışmasıyla ilgiliyken, bir yandan da Tunus ve Mısır'da olduğu gibi devrim sonrası düzenli geçişi sağlayacak bir muhalif yapının olmamasıyla ilgilidir. Bütün bu kararsız tavırlara rağmen 2011'in eylül ayından itibaren Esad rejiminin devrilmesiyle ilgili şüphelerin azalmasıyla birlikte birçok devlet diplomatik yaptırımlarını arttırmaya başlamışlardır.

Suriye'de yaşananlara Türkiye'nin yaklaşımını ele alan Altuğ, Türkiye'nin ilk aşamada Kürt sorunu nedeniyle Suriye'deki olaylara mesafeli ve kararsız yaklaştığını ifade etmiştir. Ancak Eylül ayından sonra ABD ve batı bloğunun Esad rejimine karşı yaptırımlarını sertleştirmeleriyle birlikte Türkiye'de Suriye'deki mevcut rejimi gözden çıkarmaya başlamıştır. Altuğ'a göre İran'dan Suriye'ye gönderilecek olan askeri teçhizata karşı çıkıp hava sahasını kapatması ve BM Güvenlik Konseyi'nden kınama metni çıkarma çabası Türkiye'nin Suriye rejimini gözden çıkardığının somut örneğidir.

Altuğ, Suriye'deki iç karışıklıkla birlikte Esad ailesi ile husumeti olan rejim yanlıları, İhvan ve Suriye'de pasif halde bulunan muhaliflerin siyaset pastasından pay

alabilmek adına birbirleriyle yarıştığını ifade ederek, Türkiye'nin bu süreçte muhalif hareketlere sponsorluk yaptığını ifade etmiştir.¹³⁷

Ahmet İnel, “Suriye’ye Müdahale” başlıklı yazısında , dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Türkiye’nin bir bölge gücü olmaktan sıyrılıp bir dünya gücü haline dönüştüğü ifadesini bir özgüven pompası olarak eleştirerek, Suriye’ye yapılan askeri müdahalelerin tarihsel bir referansla “ecdada” dayandırılarak meşrulaştırılmaya çalışıldığını ifade etmektedir.İnel’e göre, Suriye’de Beşar Esad yönetiminin insanlığa karşı suç işlediğini kabul etmek, Suriyelilerin özgür iradeleriyle barışçıl ve demokratik bir siyasal rejime kavuşmaları için yardım etmek, bugün Türkiye’nin haklı savaş serhlerine yeterli gelmemektedir.¹³⁸

Suriye’de yaşanan iç savaşın 5.yılına girilirken “Suriye: Beşinci Yılda Hayal ve Gerçek” yazısıyla gelişmeleri ele alan Mete Çubukçu, Suriye’deki Esad rejiminin hakimiyet alanını genişletmesine rağmen halen bölgede birçok konunun bilinmeyen bir denklem olma halinin devam ettiğini vurgulamaktadır. Çubukçu, ABD, Rusya gibi emperyal devletlerin birbirinden farklı çıkar kaygılarıyla gitgeller ve muğlaklıklar yaşadığını ifade ederek, savaşın beşinci yılında halen kimsenin istediği noktaya erişmediğinin altını çizmektedir.

Suriye meselesinin, Suriye ,Türkiye ve Ortadoğu boyutlarının var olduğunu aktararan Çubukçu, Suriye’nin geleceğine ilişkin kararın Suriye halkı tarafından verilmesinin uzak bir ihtimal olduğunu söylemektedir. Bu tezini, yirmi milyonluk Suriye nüfusunun beş milyonu ülke değiştirmiş, yedi milyonu ise iç göç gerçekleştirmesine dayandıran Çubukçu, böylesi bir arka planda bir toplum inşa etmenin zorluğundan bahsetmektedir.

Çubukçu’ya göre, mevcut yapıdan ya federal bir yapı ya da cebren bir araya getirilmiş fakat sonrasında yeniden dağılmaya mahkûm bir birliktelik meydana gelebilir. Çubukçu bu öngörüsünü Bosna -Hersek örneğiyle sağlamlaştırmaya çalışmaktadır.

¹³⁷ Altuğ, s.93-96.

¹³⁸ Ahmet İnel, “Suriye’ye Müdahale: Haklı Savaş Yoktur”, **Birikim Dergisi**, Sayı 280-281, (Ağustos – Eylül 2012), s.12-15.

Çubukçu herşeyden önce bir temsil sorununa dikkat çekmektedir. Bugün Suriye halkını kimin temsil ettiği konusunda ciddi bir muğlaklığın olduğunun altını çizmektedir. İstatistiki verilere göre dünya savaşlarının ortalama 10 ile 15 yıl sürdüğünü ifade eden Çubukçu, Suriye meselesinde halen uzun bir sürecin var olduğunu söylemektedir.¹³⁹

“Bir İç Politika Malzemesi Olarak Suriye” başlıklı bir diğer yazısıyla Arap ayaklanmalarının başlangıcından bu yana Suriye’deki savaş durumunun Türkiye’yi doğrudan ilgilendiren bir sorun olduğunu ifade eden Çubukçu, gerek tarihsel gerek gerek iktisadi gerek se akrabalık bağlamında ilişkilerin var olduğunu aktararak bunun adeta bir iç politika konusu haline geldiğini vurgulamıştır.

Çubukçu, savaşın Türkiye’yi bu denli etkilemesinin nedeni olarak, Suriye’deki iç savaşa Türkiye’nin bizzatı olarak taraf olmasını işaret etmektedir. Suriye sorununun iç politika konusu haline gelmesi savını biraz daha detaylandırarak aktaran Çubukçu; mülteci akını, Suriye muhalefetinin Türkiye’de örgütlenmesi ve yönlendirilmesi, sınır kontrolünün kaybedilmesi, bölge halkının mültecilerden duyduğu rahatsızlık ve terör sorunu gibi etkenlerin Suriye sorununu kaçınılmaz bir iç sorun haline dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Politik etkilerin yanında iktisadi etkilerde bahseden Çubukçu, sınırların kapanmasıyla ticaretin durmasının bölgeyi derinden etkilediğini söylemektedir.

İktidarın Suriye politikasını eleştirdikten sonra, ana muhalefeti de Suriye sorununa yaklaşımı noktasında eleştirmektedir. Çubukçu, Cumhuriyet Halk Partisi’ni Suriye sorunu noktasında net bir tavır ortaya koyamaması nedeniyle suçlamaktadır. Çubukçu’ya göre Ortadoğu’daki gelişmeleri geriden izleyen elindeki kadro yapısı itibarıyla de izleme gücü olmayan genel bölge politikasını iktida partisinin politikası üzerinden şekillendirmiştir. Çubukçu bu durumu, CHP’nin geleneksel “işe karışmama” politikası olarak kavramsallaştırmaktadır.

Çubukçu’ya göre, Suriye’de olup bitene ilişkin sosyal demokrat bir partinin Suriye’de olup bitenle ilgili olarak ana muhalefet partisi olarak hükümeti eleştirmesinin normaldir, ancak baskıcı bir rejimin yanında duruyor gibi bir hava oluşturması yanlıştır.

¹³⁹ Mete Çubukçu, “Suriye: Beşinci Yılda Hayal ve Gerçek”, **Birikim Dergisi**, Sayı 325, (Mayıs 2016), s.98-102.

Çubukçu bu tavrı dış politika manevrasından çok bir iç politika hamlesi olarak okumaktadır.

CHP'nin bir Suriye politikası olmadığını ifade eden Çubukçu, CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun her fırsatta Esad rejimini desteklemediğini ifade ettiğini ancak kesin bir dille Esad'ın gitmesi gerektiği fikrini beyan etmekten kaçındığını söylemektedir. Çubukçuya göre, bazı CHP'lilerin mültecilere karşı olumsuz yaklaşımları söz konusudur. Bu yaklaşımın mevcut iktidarın elini güçlendirdiğini ifade eden Çubukçu, CHP'nin Baasçı olduğu tezini güçlendirmektedir.¹⁴⁰

Suriye'de yaşananların Birikim Dergisi'ne yansımalarına bakıldığında, çoğunlukla Suriye'de yaşanan iç savaş sorunundan ziyade olup bitenler karşısında Türkiye'nin tavrı tartışılmıştır. Bir başka ifade ile dışarıda olup bitenlerden ziyade ülke içinde durum karşısında gerek iktidar gerekse muhalefet bazında nasıl tepkiler verildiği tartışılmıştır. Suriye'deki iç savaş durumu milyonlarca insanın yerinden edilme durumuna neden olmuştur. Bir sonraki bölümde Suriye'den Türkiye'ye gerçekleşen göç hareketleri ve Suriyelilerin Türkiye'deki durumuna ilişkin Birikim Dergisi'nde yayımlanan yazılar ele alınacaktır.

3.6. Birikim Dergisi'nde Suriye İç Savaşı Sonrası Göçmen Krizi ve Türkiye'ye Göç Hareketleri

Ortadoğu'da yaşanan devrimler ve halk hareketleri kendi sınırlarını aşan etkiler yaratmıştır. Özellikle Suriye'de yaşanan iç savaş yedinci yılında yaklaşık 7 milyon insanın yerinden edilmesine neden olmuştur. Yerinden edilmiş olan bu kişilerin yaklaşık dört milyonu Türkiye'ye sığınmış durumdadır. Türkiye'ye sığınmış olan bu kişiler gerek sosyal gerek siyasi bağlamda yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Birikim Dergisi bu konuya birden fazla sayısında değinmiş, hatta "Suriyeli Mülteciler" başlığı altında bir sayı yayınlamıştır. Bu bölümde Arap Baharı sonucunda oluşan göç hareketlerinin Birikim Dergisi'ne yansımaları ele alınacaktır.

¹⁴⁰ Mete Çubukçu, "Bir İç Politika Malzemesi Olarak Suriye: CHP'nin Bir Suriye Politikası Var mı?", **Birikim Dergisi**, Sayı 287, (Mart 2013), s.83-86.

“Suriye’den Arafa Giden Yol” başlıklı yazısında, Suriye’deki iç savaşın devam ettiği süre zarfı boyunca göç akımının devam edeceğini aktaran Nergis Canefe¹⁴¹, yazının kaleme alındığı dönemde Türkiye’ye giriş yapmış yaklaşık iki milyon Suriyelinin Türkiye’deki iller skalasında nüfusu bu rakama tekabül eden çok sayıda büyük şehrimizin var olduğuna dikkat çekmektedir. Suriyelilerin Türkiye’ye giriş yapmalarıyla birlikte gerçekleştirilen sosyal, iktisadi ve demografik faaliyetlerden bahseden Canefe, bu noktada yapılan yardım faaliyetlerine rağmen halen eksikliklerin var olduğunu bu eksikliklerin de son derece doğal olduğunu vurgulayarak aylık yardımlarla kimsenin hayatını idame ettiremeyeceğini ifade etmiştir.

Canefe’ye göre hikâye tam da bu noktada başlamakta çünkü yaşamını yardımlarla sürdüremeyen bu kişiler çalışmak zorundadır ve sonrasında başta metropoller olmak üzere Türkiye’nin dört bir yanına iş bulma ümidiyle gitmektedirler. Canefe, iş ümidiyle büyük kentlere gelen Suriyelilerin kendilerinden önce gelmiş olan ve halen iş bulmakta zorlanan rakiplerinin var olduğunu aktararak zorluk üstüne zorluk bindiğini söylemektedir.

Canefe, Türk hükümetinin bu konuda önlem alma çabalarına rağmen, Suriyelilerin artık bu düzenin bir parçası haline geldiğini aktarmaktadır. Düzenin parçası haline geldiğini ifade eden Canefe, bu noktada bir tezatlığın var olduğunu , herkesin göçmen sorununa ya yokmuş ya da çok uzaklarda yaşadığınıymuş gibi bir tavırla yaklaştığından bahsetmektedir.

Canefe’ye göre zaten yerinden edilmiş olan bu kişiler vatansız, korunmaya muhtaç, sahiplenilecek özneler olarak addedilmesi gerekirken tam aksine özellikle Türkiye’de iktidarın siyasi malzemesi, kapitalist ekonominde ucuz iş gücü haline gelmiştir. Canefe, Türk toplumunun 1980’lerden bu yana göçmen işçiler üzerinden bolca kar ettiğini aktararak bu durumun altında yatan tenel nedenin kronik vatansızlık olduğunu söylemektedir.

¹⁴¹ Nergis Canefe, “Mülteciden Sığınmacıya, Başvurucudan Göçmen İşçiye:Suriye’den Arafa Giden Yol”, **Birikim Dergisi**, Sayı 311, (Mart 2015), s.17-20.

Mülteci statüsünün tanımı yapan Canefe, Türkiye'nin sadece Avrupa'ya dahil bölgelerden gelen kişilere mülteci statüsü verdiğini, bunun dışında kalanların geçici koruma kapsamındaki kişiler statüsüyle herhangi bir mültecilik iddiasında bulunamadıklarını belirtmiştir.¹⁴²

Mesut Yücebaş'ın¹⁴³ “Yeni Taşranın Yeni Suskunları: Suriyeliler” başlıklı yazısında , Suriyeli sığınmacıların Gaziantep yerel basınına yansımaları ele almaktadır. Yücebaş, Suriyelilerin ilk olarak misafir imgesiyle ele alınmıştır. Misafir imgesinin kendi içerisinde bir iktidar mesajı barındırdığını belirten Yücebaş, misafir olmanın alacaklı olmak anlamına geldiğini söylemektedir.

Yücebaş, Suriyelilerin gözyaşı dökülecekler arasında görüldüğünü, tüm duygusal paylaşımlara, içsel konukseverliklere rağmen gelenlerin huzur bulacakları yerin kendi ülkeleri olacağı fikrinin var olduğu aktarmaktadır. Bu bağlamda konuk olan göçmen için gelen şehrin bir ev metaforuna dönüştüğünü söyleyen Yücebaş, bu dürtüyle emlak piyasasının Gaziantep'te bir rant halini aldığını ve içinden çıkılmaz bir evreye geldiğini söylemektedir. Misafirin ev halkına yönelik herhangi bir tehdidinin bir lince de kapı aralayabileceğinden bahseden Yücebaş, bu tarz durumlarda medya dilinin iki kelimeyle- “Suriyeli Gerginliği, Aman Dikkat”- tercüme edilebileceğini ifade etmektedir.

Yücebaş'a göre Suriye iç savaşı medya'ya her zaman kriz olarak yansımamıştır. Yücebaş, Gaziantep medyasında Suriye'deki kriz durumunun zaman zaman fırsata çevrildiğinden bahsetmiştir. “Düzeni Bozanlar” imgesinin sıklıkla işlendiğini söyleyen Yücebaş, Gaziantep medyasında iki farklı Suriyeli algısından söz etmektedir. İlk olarak kentin girişimci kesiminin talebi olan Suriyeliler, ikinci olarakta geri dönmeyecek ve düzeni bozacak Suriyeliler. Düzeni bozan Suriyeli algısı üzerinde kentte var olan birçok sorun Suriyelilere dayandırılmaktadır. Özellikle Gaziantep'teki konut sorunu bu bağlamda sıkça işlenmiştir.

Bunların dışında yerel halk ile Suriyeli karşılaşmasının cinsiyet boyutuna da değinen Yücebaş, iki kültürün bir araya gelmesinin kadın erkek ilişkilerinde de sorun

¹⁴² Canefe, a.g.e, s.21-26.

¹⁴³ Mesut Yücebaş, “Gaziantep Yerel Basınında Suriyeli İmgesi”, **Birikim Dergisi**, Sayı 311, (Mart 2015), s.38-43.

doğurduğunu ifade ederek, yerel medyada Suriyelilerin tacizci taraf olarak işlendiğini söylemektedir. Bu tavrın sadece Gaziantep'e özgü olmadığını aktaran yazar, Türkiye'de yoksul ve yabancıya karşı bu tarz bir yaklaşımdan bahsetmektedir.

Suriyeliler arasında Türkiye'de kalma niyeti içerisinde olanların "buraya ait kılınmalı" vurgusundan bahseden Yücebaş, Suriyelilerin temiz, bakımlı ve sağlıklı kılınması gerektiğine yönelik yapılan haberlerden de söz etmektedir. Burada bahsedilenin sadece fiziki bir temizlik olmadığını belirten Yücebaş, akıl ve fikir terbiyesine ilişkin bir vurgununda var olduğunu aktarmaktadır. "Bizden" kılınmayan Suriyelilerin geri gönderileceğine ilişkin fikre işaret eden Yücebaş, entegre olamayan Suriyelilerden kurtulunacağına yönelik haberlerin var olduğunu aktarmıştır. Yücebaş, Bu haberlerle birlikte entegre olamayan Suriyelilere yönelik lincin meşrulaştırıldığının altını çizmektedir.¹⁴⁴

Suriye sığınmacılara yönelik sosyal dışlanma konusuna değinen Yusuf Ekinci, tüm göç olaylarında bir oldu olarak görüldüğü gibi göç edilen şehirlerin kültürel ve sosyo ekonomik yapılarında değişiklik meydana geldiğini bu süreç içerisinde de bir takım toplumsal/siyasal ve ekonomik sebeplerle yerleşik halkın bir kısmında olumsuz kanaatler ortaya çıkabildiğini ifade etmektedir. Bu olumsuz kanaatlerin bir gerilim yarattığından bahseden Ekinci, bu gerilimlerin şiddete dönüşmesi için küçük kıvılcımların yeterli olacağını söylemektedir. Bunun tarihsel süreçte birçok örneğinin yaşandığını belirten Ekinci, bu tarz olaylarda genellikle lince maruz kalan kesimin yerinden edilmesi ile sonuçlandığını vurgulamaktadır.¹⁴⁵

Suriyelilerin sınıra yakın şehirlere yerleşmesinin ardından linç literatürümüze bir de "Arap Linci" kavramının eklendiğini söyleyen Ekinci, Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa, İstanbul gibi birçok kentte sığınmacılara yönelik linç olaylarının yaşandığını aktaran Ekinci, zaman zaman bu olayların ölüm ve yaralanmalarla sonuçlandığını belirtmiştir. Bu tarz linç girişimleri sonrasında birçok sığınmacının ya yaşadıkları bölgeyi

¹⁴⁴ Yücebaş, s.44-47.

¹⁴⁵ Yusuf Ekinci, "Suriyeli Sığınmacılar ve Sosyal Dışlanma", **Birikim Dergisi**, Sayı 311, (Mart 2015), s.48-51.

tahliye ettiğini ya da Suriyeli oldukları anlaşılmasın diye çeşitli yollara başvurduklarını ifade etmektedir.

Örnek olarak birçok Suriyeli ailenin ev ve işyerlerine Türk bayrak asmasını veren Ekinci, milliyetçi lince karşı milliyetçi bir çözüm yarattığını aktarmaktadır. Suriyelilerin bir kısmının bu tarz çözümlerle yaşamını sürdürmeye çalıştığını, bazısının da Suriye'ye geri dönmek zorunda kaldığının altını çizen Ekinci, bu tarz hayatta kalma stratejilerinin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir.

Suriyelilerin gelişi ile birlikte birçok kentte konut fiyatlarının artması ve sığınmacıların ucuz iş gücü olarak piyasa'da aranan eleman haline gelmesi ile birlikte yerel halkta "iş kaybı" kaygısının arttığını bu durumun bir öfke birikimine neden olduğunu söyleyen Ekinci, bu öfkenin zamanla bir nefret olgusu haline dönüştüğünü ifade etmektedir. Buna ek olarak Suriyelilere karşı toplumsal dışlamayı besleyen bir bilinçaltının da hazırda beklediğini söyleyen Ekinci, toplumsal hafıza da yeterli düzeyde "Arap nefretini" besleyen argümanın var olduğunu altını çizmektedir. Bu duruma örnek olarak "eğitim sisteminin bir tarih ezberi olarak; Araplar bizi arkamızdan vurdu" telkinini veren Ekinci, toplumsal bilinçaltında biriken Arap nefretini besleyen malzemelerin boyutlarına dikkat çekmektedir.

Suriyelilere yönelik nefret söylemlerinin bir diğer nedenini ağızdan ağıza yayılan şehir efsaneleri olduğunu belirten Ekinci, bu tarz dezenformasyonların nefret söylemlerini beslediğini ifade etmektedir.¹⁴⁶

"Suriyeli Sığınmacılar ve Misafir Olma Hali" başlıklı bir diğer yazıda ise, göç olgusunun göç veren ve alan ülkeler arasında ilişkiye bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Gidilecek ülkenin coğrafi yakınlık durumu, sosyo-ekonomik ve politik koşullar, daha önceden oraya göç etmiş kişilerin varlığı göç olgusunda etkili faktörler olduğu ön kabulüyle başlayan yazıda, Suriyelilerin göç ederken bu faktörlerin hiçbirini göznetmeden

¹⁴⁶ Ekinci, s.52-54.

zorunlu göçe tabi olduklarının altı çizilerek bu noktada Avrupa'daki sığınmacı ve mültecilerden farklı oldukları ifade edilmiştir.¹⁴⁷

Yazar Doğu Şimşek, Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteciler zulümden ve çatışmalardan kaçan, ülkesine dönüş yapamayan veya yapmak istemeyen kişiler olarak tanımlandığını ifade ederek, Türkiye'nin mülteci hukukunda Cenevre Sözleşme'sinden farklı mülteci ve sığınmacı tanımının yapıldığını belirtmektedir. Daha evvel bahsedildiği gibi mülteci tanımlamasında coğrafi kısıtlamaların var olduğuna değinen Şimşek, Avrupa ülkeleri dışından gelen kişilere sadece geçici koruma sağlandığı bilgisini vermektedir.

Geçici koruma yönetmeliğinin Yugoslavya'daki savaş dönemi boyunca yerinden edilen yarım milyon Bosnalı'nın Avrupa ülkelerine göç etmesinin ardından onlara da geçici koruma hizmeti sağlandığını ifade eden Şimşek, bu kişilere kısa süreli misafir olarak bakıldığını bu nedenle göçmenlerin iş bulamadıkları ve kendilerini toplumdan dışlanmış hissettiklerini ifade etmiştir.

Geçici koruma yönetmeliğiyle yaşanan başarısız göç politikalarını örnek veren Şimşek, Türkiye'nin tarihsel süreçten ders alarak göç politikalarını geliştirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Mevcut göç yasalarının Suriyeli sığınmacıların temel ihtiyaç ve güvenliklerini sağlamaya yönelik olduğunu söyleyen Şimşek, mevcut yasaların kalıcı çözümler sunamadığını vurgulamaktadır. Şimşek'e göre misafir statüsünde bulunan Suriyelilerin birçoğu sınırdışı edilme korkusu ile yaşamaktadır. Kamplar dışında yaşayan Suriyelilere eğitim, barınma ve iş yeri açma hakkının verilmediğini ifade eden Şimşek, bu durumun toplumsal sorunlara yol açtığını iddia etmektedir. Biraz evvel değindiğimiz sorunları işaret eden Şimşek, sığındıkları ülkede zorlu bir hayat mücadelesi veren Suriyelilerin çoğunun Avrupa'ya gitme yolları aradıklarını ifade etmektedir. Sonuç olarak, medyanın ileride telafisi olmayacak telkinler noktasında dikkatli olması gerektiğini vurgulayan Şimşek, karşı çıkılması gerekenlerin Suriyeliler değil, Suriyelilerin emeğini sömüren fırsatçılar olması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Doğu Şimşek, "Suriyeli Sığınmacılar ve "Misafir" Olma Hali", **Birikim Dergisi**, Sayı 311, (Mart 2015), s.55-58.

¹⁴⁸ Şimşek, s.59-62.

Suriye'deki göç durumunu kadın çerçevesinde ele alan Ebru Eren, Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı'nın verilerine dayanarak Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların %49'unu kadınların oluşturduğu söylemiştir. En yoğun yaş grubunun 0-18 yaş grubunun olduğunu, 55 yaş üstü kişilerin %5'e karşılık geldiğini söyleyen Eren, Suriyelilerin çoğunluğunun çalışma yaşındaki kişiler olduğunu belirtmiştir. Kamp içi ve kamp dışı sığınmacıların %16'sının hamile olduğunu söyleyen Eren, çocukların kamp içinde okula gitme oranı %86 kamp dışında ise %14 olduğunu aktarmıştır. Bununla birlikte başka istatistiki bulgulara da değinen Eren, ileriye dönük olarak neler yapılabileceği için bu istatistiki verileri aktardığını ifade etmiştir.¹⁴⁹

Türkiye'deki yaşayan Suriyeli kadın sığınmacıların yaş oranlarına bakıldığında en yoğun yaş grubunun çalışma yaş aralığı olan 18-54 yaş grubunun olduğunu aktaran Eren, bu kadınların %87'si herhangi bir gelir getirecek mesleğe sahip değildir. Kadınların %21'i okuma yazma bilmezken, %35'i ilkokul mezunu, %20 si ilkokul mezunu, %10'u lise ve %6'sı üniversite mezunu olduğunu belirten Eren, bu istatistiki veriler göz önünde bulundurularak okuma yazma kurslarına ihtiyaç duyulacağını ifade etmiştir.

Yine istatistiki bilgilere göre 2011 yılından 2014 yılına kadar 11.249 doğum gerçekleştiğini ve anne olanların yaş ortalamalarının çok düşük olduğunu belirten Eren, erken yaşta evlilik problemine dikkat çekmektedir. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın (AFAD) yaptığı araştırmayı referans gösteren Eren, kampta yaşayan kadınların en büyük sorununun aterkil toplum yapısı olduğunu belirtmektedir. Eren'e göre mahremiyet kadınların yaşamını kısıtlayıcı noktadadır. Rapor'a göre özellikle barınma merkezlerinde eşlerinin çadırın dışına çıkmasına izin verilmeyen kadınların kapatılmışlık hissi yaşadıklarını belirten Eren, fiziki şartların kadın ve erkeği farklı düzeylerde etkilediğini ifade etmektedir. Aile içi şiddete de dikkat çeken Eren, bu konuda uygulanan herhangi bir prosedür olmadığını ifade etmektedir.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Ebru Eren, "Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar ve Göçün Görünmeyen Yüzü Kadınlar", **Birikim Dergisi**, Sayı 311, (Mart 2015), s.81-83.

¹⁵⁰ Eren, s.84.86.

Suriyeli göçmen sorunu Birikim Dergisi'nde kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve farklı boyutlarıyla tartışılmıştır. Yazıların genel seyrine bakıldığında Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye kabulünü Türk hükümetinin politik çıkarları olarak değerlendirilmiştir.

Birikim dergisi, göç, mültecilik ve Suriye konulu aktarılanların dışında da bazı yazılar yayımlamıştır. Nitekim bu yazıları birçoğu yukarıda özetle aktarmaya çalıştığımız konular ile benzeri yöndedir. Bu yazıları ele aldığımız takdirde bir tekrar durumu ortaya çıkacaktır. Bu nedenle bahsi geçen yazılara değinilmeyecektir.

5. SONUÇ

Çalışmanın başlangıcında Türk solunun İkinci Meşrutiyet'ten günümüze dek tarihsel gelişimi ve değişimi ele alınmıştır. Sonraki süreçte Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin oluş süreci ilgili ülkeler ve aktörler bağlamında ele alınmıştır. Tezin son bölümünde ise Birikim Dergisi'nin 9 sayısında yer alan 16 farklı yazı ele alınarak Birikim Dergisi'nin Arap Baharı olaylarına ilişkin geliştirdiği bakış açısı ele alınmaya çalışılmıştır. Bu yazılar bağlamında Toplumsal hareketler, oryantalizm, sosyal medya, Suriye sorunu, göçmen sorunu, İslamcılık ve İhvan Hareketi gibi konu başlıklarıyla Birikim'in Arap Baharı noktasında geliştirdiği yorumlar ve bakış açıları kategorik olarak ele alınmıştır.

Birikim Dergisi'nde, Arap Baharı olayları birden farklı boyutuyla farklı ideolojik çerçevelerde değerlendirilmiştir. Birikim Dergisi'nde en kapsamlı ve sistematik olarak ele alınan konu Ortadoğu'da yaşanan halk hareketleri olmuştur. Toplumsal hareketlerle ilgili ele alınan yazılara bakıldığında yazılar çoğunlukla çok yönlü değerlendirmeler geliştirmeyi başarmıştır.

Her ne kadar sistematik ve kapsamlı değerlendirmeler söz konusu olsa da bir nebze öznel ve sosyalist bir perspektifle Arap Baharı Birikim çevresi tarafından kendi iç dinamiklerinden doğan bir devrim olarak tanımlanmıştır. Bu görüşten hareketle Arap Baharı olaylarını dış güç odaklı açıklayan oryantalist ve komplovari yaklaşımların tamamı kesin bir dille reddederek, bu yaklaşımları Arap Baharı'na neden olan gerçek olguların göz ardı edilmesi ve halk isyanlarının yüzeyselleştirmesine neden olduğu gerekçesi ile eleştirmişlerdir. Bir başka ifade ile devrimlerin ve halk hareketlerinin asli unsuru olarak halk tanımlanarak bunun dışında kalan dinamikler ve dengeler göz ardı edilmiştir.

Birikim'de Arap Baharı kapsamında en sık tartışılan konulardan biri de yaşanan devrim ve iktidar değişiklikleri bağlamında İhvan Hareketi ve İslamcılık konuları olmuştur. Birikim Çevresi'nin Arap Baharı olaylarının cereyanının ardından özellikle iktidar değişimlerinin yaşandığı ülkelerde Müslüman Kardeşler'in veya muhafazakâr herhangi bir hareketin iktidara gelmesine yönelik ön yargılı ve karşı bir tutumu söz

konusudur. Zira konuya ilişkin yayımlanan yazılara bakıldığında Müslüman Kardeşler'in veya herhangi muhafakar bir hareketin iktidara gelmesi durumunda devrim çabalarının anlamını yitireceği ve tekrardan diktatöryal bir yönetime maruz kalınacağı yönünde peşin bir öngörü vardır. Birikim'in bu konudaki bakış açısı ve yaklaşımı toplumsal hareketlere yaklaşımı ile karşılaştırıldığında daha yüzeysel ve öznel bir tavır öne çıkmaktadır.

Arap Baharı'nda sosyal medyanın rolünü tartışan yazılarda, sosyal medyanın halk eylemlerini kanalize etme noktasında önemli bir işlev gördüğü kabul edilmiştir. Ancak Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşananların sadece sosyal medya ile açıklanamayacağı buradaki itici gücün yıllardır süregelen düzenin artık işlevselliğini yitirdiğini düşünen halk kitleleri olduğu vurgusu ön plana çıkmıştır. Bir başka ifade ile sosyal medya bir araç iken sosyalist düşünce temelli bir yaklaşımla devrimlerin temelini oluşturan halk hareketleri Ortadoğu'da yaşananların asli unsuru olarak kabuledilmiştir.

Suriye'de yaşanan iç savaş durumu Birikim Dergisi'nde sıkça tartışılmıştır. Tartışmaların genel seyrine bakıldığında Suriye'deki iç savaş durumundan ziyade Türkiye'nin iç savaş durumu karşısındaki tutum ve politikaları ele alınmıştır. Suriye'deki iç savaş durumuna yönelik yayımlanan yazılar ile Arap Baharı kaynaklı toplumsal hareketler konulu yazılar ile karşılaştırıldığında daha yüzeysel yorum ve değerlendirmeler söz konusudur.

Suriye'de yaşanan ayaklanmalar sonrasında gelişen iç savaş durumu milyonlarca insanın farklı ülkelere göç etmesine neden olmuştur. Mevcut durumda en kalabalık Suriyeli göçmen nüfusuna ise Türkiye ev sahipliği yapmaktadır. Birikim Dergisi Suriyeli göçmenler konusu ile yakından ilgilenmiş ve bu çerçevede iki adet özel sayı yayımlamıştır. Bu sayılardaki yazılara bakıldığında genel tavrın eleştirel bir dile sahip olduğunu görmekteyiz. Birikim çevresi Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye kabulünü Türk hükümetinin politik çıkarları kapsamında değerlendirmiştir.

Birikim'de Suriye krizi ile ilgili yayımlanan yazılarda öne çıkan bir detay ise göçmen krizinin sadece Türkiye bağlamında tartışılmasıdır. Birikim'in bu konudaki yaklaşımı daha yüzeysel değerlendirmeler içermektedir. Zira Suriye krizi sonrası göç hareketleri sadece Türkiye'ye gerçekleşmemiş, Türkiye dışında ülkelere de göç eden veya

göç etmeyi deneyen göçmenler söz konusu olmuştur. Ancak Birikim’de bu durum tartışılmadan göçmen sorunu sadece Türkiye odağında tartışılmıştır.

Sonuç olarak bakıldığında Birikim çevresi Arap Baharı’nın gerçekleştiği ilk dönemlerde geliştirmiş olduğu yorumların daha sistematik ve kapsamlı değerlendirmeler içerdiği öne çıkmaktadır. Arap Baharı olaylarının başlangıcında olaylar kendi iç dinamikleri sonucunda oluşan hareketler olduğu kabulüyle doğrudan halk hareketlerini meydana getiren iç dinamiklere odaklanılmıştır. Bu durum birçok komplovari yorumdan kaçınılmasını sağlarken öte yandan halk eylemlerine etki etmiş olabilecek dış faktör ve dinamikler göz ardı edilerek olayların tek yönlü değerlendirilmesine neden olmuştur.

İlerleyen süreçte Birikim’in bu sistematik tutumunun belirginliği kaybolmuş, bunun yerini Müslüman Kardeşlerin iktidara gelme ihtimali odaklı önyargılı yorumlar almaya başlamıştır. Birikim Çevresi bu konuda tarafsız ve sistematik yorumlar geliştirememiştir. Birikim, tarihsel süreçten olumsuz referans ve örneklerle herhangi muhafazakâr iktidarın devrim çabalarının boşa çıkaracağını ve yeni dikta yönetimlerin meydana geleceği yönünde ön yargılı yorumlar geliştirmiştir. Benzeri durum Suriye iç savaşı ve Suriye iç savaşı sonrasında meydana gelen göçmen krizi durumuna yaklaşımda da öne çıkmaktadır. Bu noktada ilk baştaki sistematik yaklaşım yerini daha yüzeysel ve öznel yorumlara bırakmıştır.

KAYNAKÇA

“Kronoloji: Libya”. 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/kronoloji-libya-devrimi> (15 Ocak 2018).

“Kronoloji: Mısır Devrimi”. 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-misir-devrimi> (5 Ocak 2018).

“Libya'nın Ekonomisi”. 2018. <http://www.mfa.gov.tr/libya-ekonomisi.tr.mfa> (15 Ocak 2018).

“Ülke Profili: Libya”. 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-libya> (15 Ocak 2018).

“Ülke Profili: Mısır”. 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-misir> (30 Aralık 2017)

“Ülke Profili: Suriye”. 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-suriye> (16 Ocak 2018).

“Ülke Profili: Tunus”. 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-tunus> (27 Aralık 2017)

Achcar Gilbert, **Halk İstiyor Arap İsyanı Üzerine Radikal Bir İnceleme**, Sanem Öztürk (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

Adaş Emin Baki. “Hangi Tarihin Sonu? İşte Halk Hadi Dans Et”. **Birikim Dergisi**. Sayı 311, Mart 2015, ss.31-37.

Ağah, Ayhan. “Türk Solunun Eleştirisi: Birikim Dergisi (1975-1980) Örneği”, **Yayımlanamamış Yüksek Lisans Tezi**, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Ağtaş Özkan. “Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e”, Murat Gültekingil (Ed.). **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce “Sol” Cilt 8** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss.194-201.

Ahmad Feroz. “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerinde Düşünceler”, Tunçay ve Zürcher (Ed.). **Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik** İçinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, ss.13-32.

Akal Emel. “Rusya’da 1917 Şubat ve Ekim Devrimlerinin Türkiye’ye Etkileri/Yansımaları”, Murat Gültekinil (Ed.). **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce “Sol” Cilt 8** İçinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss.114-117.

Akkaya Yüksel. “Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı” Murat Gültekinil (Ed.). **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce “Sol” Cilt 8** İçinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 790-810.

Altuğ Seda. “Suriye’de Halk Ayaklanması, Siyaset ve Toplum”. **Birikim Dergisi**, Sayı 271. (Kasım 2011), ss.89-96.

Amar Paul ve Prashad (Ed.). **Arap Baharından Kesitler**. İstanbul: İntifada Yayınları, 2014.

Aydınoglu Ergun, **Türk Solu (1960-1980)**. 3. Baskı. İstanbul: Versus Yayınları, 2011.

Ayhan Veysel. “Mısır Devriminin Ayak Sesleri”, **Orsam Analiz**. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2013.

Babacan Mehmet Emin, Haşlak İrfan ve Hira İsmail. “Sosyal Medya ve Arap Baharı”, **Akademik İncelemeler Dergisi**. Cilt 6, No.2 ,2014, ss.63-92.

Babacan, Mehmet Emin. “Birikim Dergisi ve Dergi Etrafında Gelişen Din Tartışmaları”, **Yayımlanamamış Doktora Tezi**, On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Belge Murat. “Özgün Bir Düşünür” Olarak Ömer Laçiner”, Abdullah Onay (Ed.). **Sosyalizmin Bunalımı: Ne Yapmalıydık?** İçinde. İstanbul: İletişim Yayınları,2007, ss. 7-14.

Belge Murat. “Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri”, Murat Gültekingil (Ed.). **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce “Sol” Cilt 8** İçinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 19-49.

Belge, Murat. “Çıkarken”. **Birikim Dergisi**. Sayı 1,1975, ss.1-5.

Benlisoy Foti ve Çetinkaya Doğan. “İştirakçi Hilmi”, Murat Gültekingil (Ed.). **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce “Sol” Cilt 8** İçinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 165-183.

Bilecen, Tuncay. “Birikim Dergisinde Demokrasi Algısı: Türkiye'nin sorunlarına Sosyalist Bir Yaklaşım”, **Yayımlanamamış Doktora Tezi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. 2018. Türkiye, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224> (01.02.2018).

Bobbio Norberto. **Sağ ve Sol: Politik Bir Ayrımın Anlamı**. Zuhul Yılmaz (Çev.). Ankara: Dost Yayınevi, 1999.

Bora Tanıl. “100.Sayı Birikin Neye Yaradı?”. **Birikim Dergisi**. Sayı 100,1997, ss.57- 60.

Canefe Nergis. “Mülteciden Sığınmacıya, Başvurucudan Göçmen İşçiye: Suriye’den Arafa Giden Yol”. **Birikim Dergisi**. Sayı 311, Mart 2015, ss.17-26.

Cerrahoğlu Abdullah. **Türkiye’de Sosyalizm**. 3.Cilt. Basım Yeri Yok, Tarihsiz.

Çaha Ömer. **Dört Akım Dört Siyaset**. 5.Basım. Ankara: Orion Yayınları, 2012.

Çelik Burçe. “Sosyal Medya ve Direniş: Tunus, Mısır ve Sıradakiler”. **Birikim Dergisi**. Sayı 263, Mart 2011, ss.20-24.

Çubukçu Mete. “Arap Ayaklanmalarının Birinci Yılı: Tahrir Ruhu mu, İslami Uyanış mı?”. **Birikim Dergisi**. Sayı 273, Ocak 2012, ss.88-92.

Çubukçu Mete. “Bir İç Politika Malzemesi Olarak Suriye: CHP’nin Bir Suriye Politikası Var mı?”. **Birikim Dergisi**. Sayı 287, Mart 2013, ss.83-86.

Çubukçu Mete. “Suriye: Beşinci Yılda Hayal ve Gerçek”. **Birikim Dergisi**. Sayı 325, Mayıs 2016, s.98-103.

Dabashi Hamid. “**Arap Baharı Post Kolonyalizmin Sonu**”. Aslı Esen (çev.). İstanbul: Sümer Yayınları, 2014.

Darendelioğlu İlhan. **Türkiye’de Komünist Hareketler**. 4.Baskı. İstanbul: Toker Yayınları, Tarihsiz.

Duran Burhanettin, Büyükkara Mehmet Ali ve Korkmaz Ömer. “Ortadoğu’nun Tetiklenen Fay Hattı: Mezhep Gerilimleri”, Zahide Tuba Kor (Ed.), **Ortadoğu Konuşmaları** içinde. İstanbul: Küre Yayınları,2014, ss.495-548.

Durkheim Emile. **İntihar**. Zühre İlkelen (çev.). İstanbul: Pozitif Yayınları,2013.

Ekinci Yusuf. “Suriyeli Sığınmacılar ve Sosyal Dışlanma”. **Birikim Dergisi**. Sayı 311, Mart 2015, ss.48-54.

El Genaral (Hamada Bin Amr), “Reis’ul Bilad”, Youtube Videosu, 2011, <https://www.youtube.com/watch?v=TbMEYNnXCC4> , (28 Aralık 2017).

Erbaş, Yıldırım. “Türkiye’de Sol Düşünce ve Yerlilik Sorunsalı: Birikim Dergisi Örneği”, **Yayımlanamamış Doktora Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Eren Ebru. “Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar ve Göçün Görünmeyen Yüzü Kadınlar”. **Birikim Dergisi**. Sayı 311, Mart 2015, ss.81-86.

Evren, Muhittin. “Birikim Dergisi Örneğinde Türk Solunun Kürt Meselesine Bakışı”, **Yayımlanamamış Yüksek Lisans Tezi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Fukuyama Francis. **Tarihin Sonu ve Son İnsan**. Zülfü Dicleli (Çev.). 3.Baskı, İstanbul: Profil Yayınları, 2012.

Gabriel Paulo ve Punto Hilu. “Suriye” Paul Amar ve Vijay Prashad (Ed.), **Arap Baharından Kesitler** içinde. İntifadaYayınları,2014, ss.279- 309.

Giddens Anthony. **Sağ ve Solun Ötesinde**. Müge Sözen ve Sabir Yücesoy (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları, 2002.

Gökmen Özgür. “Arap Talihsizliğinde Sonun Başlangıcı”. **Birikim Dergisi**. Sayı 263, Mart 2011, ss.14-17.

Gürel Burak ve Nacar Can. “Şefik Hüsnü”, Murat Gültekingil (Ed.). **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce “Sol”** Cilt 8 İçinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss.118-137.

Heywood Andrew. **Siyasetin Temel Kavramları**. Edisyon (Çev.). Ankara: Adres Yayınları, 2012.

Heywood Andrew. **Siyasi İdeolojiler**. Edisyon (Çev.). 5.Baskı, Ankara: Liberte Yayınları, 2013.

Işıklı Alparslan. **Sosyalizm, Kemalizm ve Din**. 4.Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

İnsel Ahmet. “Suriye’ye Müdahale: Haklı Savaş Yoktur”. **Birikim Dergisi**. Sayı 280-281, Ağustos- Eylül 2012, ss.12-15.

İnsel Ahmet. **Solu Yeniden Tanımlamak**. 6.Baskı. Ankara: İletişim Yayınları, 2014.

İsmail Numan Telci. Mısır Devrimi Sözlüğü. 1.Baskı. İstanbul: Açılım Kitap, 2013.

Kor Zahide Tuba. “Giriş”, Zahide Tuba Kor (Ed.). **Ortadoğu Konuşmaları**. İstanbul: Küre Yayınları, 2014, ss.7-24.

Kurt Veysel. “Fransız Mandacılığından İç Savaşa Suriye’de Ordu ve Siyaset”, Veysel Kurt (Ed). **Ortadoğu’da Ordu ve Siyaset** içinde. Seta Yayınları: Ankara, 2017, ss. 163-186.

Laçiner Ömer. “Arap Başkaldırısı: Tarih Sahnesine Yeni Bir Kimlikle Dönüş”. **Birikim Dergisi**. Sayı 263, Mart 2011, ss.3-8.

Laçiner Ömer. “Kopuş Düşüncesi:1960’lı Dönem Bir Kop (ama) ma mıdır?”, Murat Gültekingil (Ed.). **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce “Sol” Cilt 8** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 524-535.

Marx ve Engels F. **Komünist Manifesto**. Celal Üster ve Nur Deriş (Çev.). İstanbul: Can Yayınları, 2014.

Nouri Gana. “Tunus” Amar Paul ve Prashad Vijay (Ed.). **Arap Baharından Kesitler** içinde. İntifadaYayınları,2014, ss.19-48.

Ramazan Tarık. **İslam ve Arap Uyanışı**. Selim Karlitekin (Çev.). İstanbul: Açılım Kitap, 2013.

Sayılgan Aclan. **Türkiye’de Sol Hareketler**. 5.Basım. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2009.

Sencer Muzaffer. **Türkiye’de Siyasi Partilerin Sosyal Temelleri**. İstanbul: May Yayınları, 1974.

Şener Mustafa. “Türkiye İşçi Partisi”, Murat Gültekingil (Ed.). **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce “Sol” Cilt 8** İçinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, ss. 356- 375.

Şimşek Doğuş. “Suriyeli Sığınmacılar ve “Misafir” Olma Hali”. **Birikim Dergisi**. Sayı 311, Mart 2015, ss.48-50.

Taşkın Yüksel. “İslamcı Popülizm İktidara Yürürken”. **Birikim Dergisi**. Sayı 273, Ocak 2012, ss.80-87.

Telci İsmail Numan. “6 Nisan Hareketi: Yeni Bir Sosyal Aktivizme Doğru mu?”, **Orsam Analiz**. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2011.

Tunaya Tarık Zafer. **Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 1**. 2.Basım. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.

Tunçay Mete. **Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)**. 3.Basım. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1978.

Uçar Metin. “Klasik Bir Ayrımın Ötesine Geçememek: Siyasal Farklılığın Ölçütü Olarak Sağ ve Sol”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Cilt 1, Sayı 40, 2010, ss.331-350.

Ulutaş Furkan ve Torlak Furkan. “Devrimden Demokrasiye Tunus’un Seçimi” **Seta Analiz**. Ankara: Seta Vakfı, 2011.

Uslu Ateş, “Avrupa’da Erken Dönem Sosyalist Teori ve İşçi Hareketleri (1830-1840)”. **Akademik İncelemeler Dergisi**. Sayı 9, 2014, ss.1-24.

Ürün Ahmet Kazım. **Arap Ülkeleri Sosyo-Kültürel Yapıları**. 1.Basım. Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.

Vijay Prashad. **Arap Baharı Libya Kışı**. Alpagut Şükrü (çev.). İstanbul: Yordam Kitap,2012.

Yıldırım Yavuz. “Hareket Siyasal Olanı Belirleyecek”. **Birikim Dergisi**. Sayı 263, Mart 2011, ss.18-19.

Yücebaş Mesut. “Gaziantep Yerel Basımında Suriyeli İmgesi”. **Birikim Dergisi**. Sayı 311, Mart 2015, ss.38-47.

Zarplı, Çağdaş. “Sosyalist Teoride Milliyetçilik Tartışmaları: Birikim Dergisi Çevresi Örneği” **Yayımlanamamış Doktora Tezi**, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

